Darko Bratina

Znanje Kultura Istovetnost

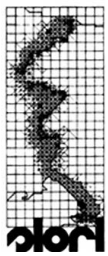

SLOVENSKI RAZISKOVALNI INŠTITUT

DARKO BRATINA

ZNANJE KULTURA ISTOVETNOST

ZBORNIK

KAZALO

Uvodna beseda	7
Poročilo na 10. občnem zboru	8
Poročilo na 14. občnem zboru	10
Dejavnost mladih - stvarnost, problemi in perspektive	13
Slovenski raziskovalni inštitut	14
Slovenska izobraževalna matica	16
Predlog za sistemsko in strukturalno izobraževanje mladine v okviru slovenske manjšine v Italiji	18
Znanje in znanost za razvoj slovenskega subjekta v Italiji	21
Razvojna filozofija SLORI-ja	24
"Grad in vrtnica"	27
Jezikovni dualizem kot oprema okolja za dvojezičnost	31
Posvet SKGZ o kulturi	37
Poročilo na programski konferenci SKGZ	39
Razmerje med kulturo in politiko	41
Narodna istovetnost in postindustrijska družba	43
Ethnos: Et nos	47
Jezikovne manjšine in graditev Evrope	51
Etnično vprašanje kot raziskovalna specializacija	52
Etnos tudi v nacionalnih državah	55
O slovenskem narodu in Slovencih zunaj meja	57
Družba in mit	58
Spremeniti moramo svoj pristop k slovenstvu	60
Položaj Slovencev v Italiji	63
Manjšine v multinacionalnem prostoru	64
V križišču sprememb	70

UVODNA BESEDA

Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI, ustanovljen leta 1974, je v prvih dvajsetih letih obstoja prehodil pot, ki ga je sčasoma obogatila s posebnimi značilnostmi v okviru etničnih znanosti. Na prvem mestu so seveda vprašanja Slovencev v Italiji, ki so bila stalno usmerjena v evropski etničnojezikovni mozaik in v njegovo bogato ter prepleteno razčlenjenost.

Že od začetka so bile dejavnosti inštituta, tako glede raziskav, kot konferenčnih dejavnosti, osredotočene v opremljanje slovenske manjšinske skupnosti z novimi vzvodi in pristopi, ki so omogočali oblikovanje novih načinov samospraševanja in kritičnega samopreverjanja predvsem znotraj nje same in v zvezi z lastno kompleksno istovetnostjo ter hkrati z večsmernimi povezavami s širšo italijansko stvarnostjo in seveda s čezmejno slovensko, vključno s tamkaj prisotno stvarnostjo italijanske manjšine.

Vse to ni le pripomoglo k večjemu medsebojnemu spoznavanju med manjšino in večino, temveč je tudi omogočilo, da so se ovrednotile številne medsebojno dopolnilne sposobnosti, ki jih manjšine znajo uveljaviti na specifičnem obmejnem območju.

Ethnos in istovetnost, bogastvo nacionalnih in jezikovnih razlik ter njihov družbenogospodarski okvir na skupnem italijansko-slovenskem obmejnem področju, kot pomemben primer sodobne Evrope, ki ponovno razkriva vrednost etničnega prepletanja in razslojevanja ter potrebo in nujnost doslej neznanih kulturnih usklajevanj z namenom, da posameznim ozemljem vračamo njihove večnarodne značilnosti v imenu medsebojnega podrobnejšega spoznavanja, kar je predpogoj za medsebojno globlje dojemanje. To je delovno področje zavoda, kakršen je SLORI: odkriti in razkriti s terenskim raziskovalnim delom, kar je malo poznano ali zanemarjeno, a vsekakor prisotno ter polno novih in neraziskanih možnosti, s pomočjo tehničnih in metodoloških vzvodov, ki jih srečamo znotraj multidisciplinarnega območja, kjer srečamo jezikoslovje, geografijo, antropologijo, sociologijo, psihologijo, ekonomijo, psihoanalizo, pravo itd. Želimo si sodobne obnovitve mednarodnih odnosov in zavedamo se potrebe po dejavnem širjenju znanja in znanosti, na čemer moramo vztrajati, da bomo napravili iz Inštituta, ob vsej njegovi specifičnosti in omejenosti, referenčno ustanovo za etnične raziskave na evropski ravni.

december 1994

POROČILO NA 10. OBČNEM ZBORU

Slovenski raziskovalni inštitut je letos zaključil svoje prvo desetletje obstoja in dejavnosti. Zato ne moremo mimo kratkega pogleda nazaj in strnjenega obračuna poleg treznega razmišljanja o perspektivi nadaljnjega razvoja.

Za ustanovo, kot je naš inštitut, predstavlja deset let že pomembno obdobje, a zavedati se moramo, da predstavlja za katerokoli raziskovalno ustanovo deset let obstoja in razvoja le zametek oblikovanja in utemeljevanja z ozirom na znanstveno sposobnost raziskovalnega kadra, učinkovitost organizacije raziskovalnega dela, kumulacijo gradiva in dokumentacije, razvijanje izvirnih metodoloških pristopov ter teoretskih potreb in izzivov. Kar smo dosegli doslej, predpostavlja osnovno zastavitev materialnih pogojev in kadrovske strukture za resno opravljanje raziskovanjega dela, ki ga razmere v naši narodni skupnosti iz dneva v dan dejansko vse bolj potrebujejo in jih zahteva sodobni znanstveni svet.

Če se ozremo za deset let nazaj, smemo trditi brez vsakršnega triumfalizma, da je SLORI doživel znatne premike, se utrdil kot ustanova in obogatil slovensko narodno skupnost v Italiji ne le z rezultati opravljenih raziskav in nalog, temveč tudi s širjenjem in podružabljanjem sodobne raziskovalne kulture in raziskovalnih pristopov do naše stvarnosti. Prisotnost inštituta povzroča tudi v drugih sredinah novo povpraševanje po tem, da bi tudi vsakodnevno politično, kulturno in gospodarsko življenje slonelo na trdnejših in zanesljivih osnovah, vsaj spoznavno če že ne znanstveno. Podobno velja za posamezнike in posebno za mlajše generacije, če pomislimo na vlogo Mladinskih raziskovalnih taborov.

Na podlagi dosedanjih izkušenj smo prišli do neke deloma že uvedene filozofije raziskovalnega dela, ki jo lahko opredelimo v treh točkah:

a) bazično raziskovalno delo, to se pravi vrsta raziskav, ki so osnovnega znanstvenega značaja, s katerimi bi poglobljeno spoznavali ne le bistvene razsežnosti in procese narodne skupnosti, ampak tudi širšo in splošnejšo problematiko manjšinskega vprašanja, tako kot se razvija tudi v drugačnih družbeno-kulturnih in gospodarsko-političnih kontekstih predvsem v okviru evropskega prostora; taka zvrst raziskovalnega dela omogoča inštitutu na eni strani nove možnosti za konkretno sodelovanje z drugimi podobnimi raziskovalnimi ustanovami, na drugi strani pa nudi našemu raziskovalnemu kadru stalen razvoj, manjšini pa spet dragocene nove ugotovitve in širjenje znanstvenega kapitala;

b) uporabno raziskovalno delo, to se pravi vrsta raziskav, ki naj bi dejansko bile tesneje povezane z vsakdanjo stvarnostjo naše manjšine, vsestransko vpleteno v italijanski in slovenski okvir; rezultati služijo načrtovanju in odločanju na raznih področjih manjšinskega življenja, kot so gospodarstvo, kultura, šolstvo, javna občila, zakonodaja itd.

c) hitra raziskovalna pomoč, kar pomeni, da je SLORI "naslov", na katerega se razne organizacije, društva ali posamezniki obrnejo za sestavo tistega minimalnega gradiva, ki jim služi za soočanje z vsakodnevnimi vprašanji ali s problemi, ki se nepričakovano pojavijo in na katere je potrebno hitro in temeljito odgovoriti.

Tako zastavljene različne ravni raziskovalnega dela in pristopa morajo seveda biti povezane tudi z notranjim procesom vedno izrazitejše specializacije raziskovalnih kadrov, kar se je dejansko že dogajalo v teh letih, saj sicer ni mogoče doseči poglobljenega in analitičnega znanja. To pa ne pomeni odpovedi interdisciplinarni težnji, ker pa je le skupni imenovalec vsega dela na skupnem metodološkem pristopu in seveda na enotnem narodnostnem istovetenju.

SLORI je v zadnjih letih že uresničeval vse povedano, a le v zadnjem času smo vse to zavedno postavili kot nujnost. Prepričani smo, da bo potrebno to zasnovo poglabljati in zasledovati tudi v prihodnosti, posebno pa prihodnje leto ob zaključku drugega srednjeročnega plana raziskovalnega dela in na začetku tretjega. V prihodnjih mesecih bo glavna skrb usmerjena prav v oblikovanje novega načrta, zanj pa bo dragocen vsak ustvarjalni doprinos.

Glede na to, da je SLORI teritorialno dokaj razčlenjen bo pri sestavi novega plana potrebno upoštevati specifične ozemljske potrebe in vse uskladiti v smotrni raziskovalni okvir z namenom, da operativno omogočimo stalno povezovanje in izmenjavo informacij med sedeži in raziskovalci. Tako bomo zagotovili organsko raziskovalno prisotnost na celotnem območju, kjer v Italiji živimo. Vse to narekuje potrebo po novih oblikah povezovanja med člani kot tudi nove oblike povezovanja z organizacijami in ustanovami, ki se še sedaj obračajo na SLORI ali ki se še bodo. V zvezi s tem se je oblikovala zamisel, da ustanovimo nov organ na inštitutu, to je "svet uporabnikov".

Tretji srednjeročni plan naj se torej pripravlja na čimbolj odprt način zato, da zares postane izraz razširjenega raziskovalnega povpraševanja vseh Slovencev, ki živijo v Italiji. Hkrati pa bo potrebno tudi v prihodnje razvijati raziskovalno delo na področjih, ki jim že redno sledimo s sistematičnim zbiranjem podatkov. Gre za šolstvo, gospodarstvo, prostorsko ter pravno problematiko. Posebno pozornost pa naj bi posvetili demografskemu področju, na katerem je sicer že nekaj zbranega, a je verjetno dozorel čas, da se tudi tega vprašanja lotimo na bolj sistematičen način. Potrebno bo tudi zastaviti poseben projekt na osnovi že obstoječih preverjanj z naslovom Interdisciplinarne sinteze o obmejnem položaju med Italijo in Jugoslavijo. V njegovem okviru bi sistematično pregledovali dejansko stanje in bi skušali ugotoviti družbenogospodarske in kulturne potenciale na obeh straneh meje ter perpektivno razvijanje celotnega obmejnega prostora v okviru določb Osimskega sporazuma. S tem v zvezi smo prvič v zgodovini prejeli od dežele Furlanije Julijske krajine prispevek v višini 150 milijonov lir, kar hkrati pomeni prvo uradno priznanje našega inštituta, kot raziskovalne ustanove deželnega pomena.

Uveljavitev inštituta se odraža tudi v stikih, povezavah in sodelovanjih z drugimi raziskovalnimi ustanovami in univerzitetnimi središči v Italiji in Jugoslaviji. Vključevanje v širši raziskovalni prostor pomeni ob naših objektivno omejenih zmogljivostih večkrat dodatno organizacisjko breme, a pomeni tudi stalno pridobivanje novih raziskovalnih izkušenj, brez katerih si skoraj ne moremo postavljati razvojnih ciljev.

december 1984

POROČILO NA 14. OBČNEM ZBORU

Nahajamo se v obdobju, ki terja od vseh Slovencev, ki živimo v Italiji, temeljita razmišljanja in trezna preusmerjanja projektov ter prizadevanj v raznovrstnih dejavnosti. S tem, da je Republika Slovenija končno postala mednarodno priznana in suverena država, se tudi našemu vsakodnevnemu življenju in delovanju naših ustanov ter organizacij zastavljajo drugačni pogoji in drugačne perspektive za nov, po vsej verjetnosti učinkovitejši razvoj vseh še neizkoriščenih potencialov: ti pa bodo prišli do zaželenega izraza in ovrednotenja, le če bomo znali - na osnovi izkušenj in že doseženih rezultatov - spreminjati in prilagajati obstoječe strukture formalno in vsebinsko na tak način, da bomo s čim večjim uspehom povezovali naše različne in razvejane človeške resurse brez predsodkov in pregrad.

Za Slovenski raziskovalni inštitut naj bi se to povezovanje odvijalo predvsem med strokovnjaki, znanstveniki in mladimi raziskovalci v dialektičnem komuniciranju in soočanju z organizacijami tako političnega življenja kot civilne družbe, s perspektivo stalnega prizadevanja za rast znanja in izobraževanja naše skupnosti. Posebej utemeljevati in razlagati, zakaj je vse to danes in še bolj v bodoče strateške pomembnosti za slovenski osebek v Italiji, na tem mestu verjetno ne potrebuje dodatnih argumentov, ker se tega gotovo vsi zavedamo.

Na osnovi takšne premise je povsem razumljivo, zakaj smo prišli do spremembe statuta in kaj pravzaprav ta sprememba pomeni za obstoj in bodočnost SLORI-ja. Velja pa podčrtati, da se je potreba po taki spremembi rodila na 10. občnem zboru, decembra 1984, ko smo med drugim prvič zastavili "razvojno filozofijo" raziskovalnega dela.

Po nekaj letih izkušenj in razmišljanja na osnovi postopnega preverjanja in dejanske uspešne uveljavitve inštituta tako v Italiji kot v Sloveniji, kar postaja šele danes razvidno na različnih institucionalnih ravneh - pri tem moramo upoštevati tudi krizne trenutke - spoznavamo, da je takrat zastavljeni

konceptualni okvir še povsem aktualen in potreben. Dilema, o kateri se večkrat govori, ali naj bi bil inštitut bolj dokumentacijsko-servisnega značaja ali bolj bazično-raziskovalnega profila, se konec koncev izkazuje brezpredmetna, ker v resnici rabimo eno in drugo. Če temeljito pregledamo opravljeno delo in publiciranje v zadnjih letih, kljub vsem finančnim težavam, lahko ugotovimo, da se je inštitut premikal v vse smeri in nekako pilotno popolnoma preveril možnosti in lastne zmogljivosti za uveljavitev zastavljenih smernic na 10. občnem zboru.

Informatični servis, ki funkcionalno pokriva metodološke valence tako za bazično raziskovalno delo kot za hitro raziskovalno pomoč, nove oblike vključevanja raziskovalcev v povezovanju z ljubljansko univerzo, ki so že rodile dve odlični magistrski nalogi, obe temeljito vgrajeni v našo skupnost z odkrivanjem življenjsko pomembnih vprašanj a še premalo analitično obravnavanih problematik, serija študijskih zvezkov in zvezkov Mladinskih raziskovalnih taborov, izdanih v okviru dejavnosti goriškega sedeža, antropološke študije v Kanalski dolini, publikacije pri ZTT in v Benečiji v sodelovanju z Zvezo slovenskih izseljencev FJK, posebno pa prva knjiga v novi zbirki SLORI pri italijanski založbi Franco Angeli v Milanu, so dovolj zgovorni podatki uspešnega delovanja inštituta prav v zadnjih letih. Ob vsem tem je tudi razvidno, da so štiri sedeži SLORI-ja, sicer na različne načine a nekako vzajemno, dejansko prispevali, da smo uresničil sklop rezultatov.

Po drugi strani pa moramo posebno podčrtati, da je leto 1991 pomenilo za SLORI hud udarec. Zašli smo naenkrat v nejasen finančni položaj podobno kot nekatere druge pomembne slovenske ustanove. Stvari so postale deloma jasnejše proti koncu leta, ko je dežela FJK končno odobrila za SLORI triletno finančno kvoto in sta osrednji organizaciji SKGZ ter SSO zagotovili konkretno prizadevanje in angažiranje za dodatno reševanje finančnih problemov. Vse to ne bo zagotavljalo življenja SLORI-ju v zaželenem obsegu, kar pomeni, da bodo kljub vsemu potrebni nekateri sanacijski postopki. Dosedanji upravni odbor se je že lotil tega vprašanja in temeljito poglobil različne plati krize, ki je nastala v času leta '91, ter analitično ocenil vse možne posledice raznovrstnih sanacijskih potez. V drugi polovici prejšnjega leta smo se neštetokrat sestali in dobesedno obdelali celotno problematiko inštituta v vseh odtenkih. Upamo si trditi, da predstavlja to dragoceno delo nekakšno "investicijo" za obnovo inštituta v naslednjih letih in osnovo, na kateri naj bi uspešno ukrepali novoizvoljeni organi z novimi institucionalnimi možnostmi, ki jih predvideva ravnokar sprejeti Statut. Po vsej verjetnosti si bo treba tudi v bodoče resno prizadevati, da ne bomo ukinjali sedežev, do katerih smo v preteklosti prišli z res velikimi napori. Tudi glede na inštitutu zaposlenega osebja bo potreben še dodaten napor za ovrednotenje in smotrnejše razporejanje dragocenih človeških resursov. To bo od nas zahtevalo, da jasneje opredelimo pravice in dolžnosti in notranje ter zunanje odnose tako glede odgovornosti kot urejanja statusa in primerne eksistenčne sigurnosti.

Funkcije raziskovalnega in upravno-organizacijskega osebja v odnosih do vodstvenih organov dobo potrebovale izrazitejšo jasnost in bolj dorečeno

začrtana pravila, da se ne bi več pojavljale nekatere nejasnosti in nevšečnosti, ki so v preteklosti privedle tudi do kritičnih in mučnih trenutkov.

Želimo in smo tudi prepričani, da mora SLORI imeti pred seboj še vedno močno in pomembno perspektivo ter pomembno vlogo v naši skupnosti in da bo ta občni zbor zabeležen kot pozitivna prelomnica za nadaljnje delo in razvoj ne glede na težave, s katerimi se bomo soočali v bližnji prihodnosti. To, kar smo doslej že dosegli, čeprav smo trenutno še v kritičnem stanju, nam omogoča, da ne gradimo na trhlih osnovah. Nasprotno, ravno ob upoštevanju dosedanjih bogatih izkušenj in rezultatov ter na podlagi novega Statuta obstajajo vse premise, da končno utrdimo ustanovo, brez katere bi bili Slovenci v Italiji hudo okrnjeni in prikrajšani za uspešno uveljavitev lastnega narodnega osebka.

januar 1992

DEJAVNOST MLADIH - STVARNOST, PROBLEMI IN PERSPEKTIVE

Izhodišče je v tem, da moramo razmišljati, kako se danes stvari v svetu spreminjajo. Kaj je drugačnega v primerjavi s preteklostjo. Zakaj pravzaprav govorimo o prelomnicah, zakaj govorimo o oddaljenosti mladine od inštitucij, od zgodovinskega izročila ipd.

Družba, v kateri živimo, postaja vse zahtevnejša. Pri zaposlovanju na primer smo na eni strani priče obsežni nezaposlenosti, na drugi pa ostajajo nepokrita delovna mesta, ker zahtevajo zelo visoko strokovnost. Spet po svoje pa šola, vključno z univerzo, ne ponuja tistega orodja, s katerim bi lahko mlad človek bil kos položaju. Zato smo priče kruti in strogi selekciji, ko prihajajo v novih oblikah do izraza zelo očitne razredne delitve, ne sicer v klasičnem smislu med meščanstvom in proletariatom temveč povsem drugače, kar seveda povzroča stalno kulturno in miselno pustošenje med študirajočo mladino in posebno med tisto, ki šolo zapušča predčasno.

Čeprav ne manjka dobre volje, kot sem slišal, imam vtis - brez zamere - o idejni praznini. Nisem namreč zapazil niti ene ideje oziroma idejne strategije ali soočanja s stvarnimi vprašanji. Vrsta stvari se je tikala načina, kako popraviti organizacijske zadeve ali kako streči družabnosti. Zdi se, da je doseganje kvalitetne družabnosti izredno pomembno, a to ne more biti vse. Sploh pa ni bilo govora o znanju in znanosti, kar je v današnji družbi najbolj potrebno, kajti kdor ni v tej družbi oborožen, ne more naprej, kdor je razorožen, ta bo propadel. To velja tudi za manjšine. Zato se moramo rešiti tradicionalnih metod dela. Moramo bolj razčlenjeno obravnavati stanje v naši skupnosti, vključno s protislovji, ki so prisotna in očitna.

Izraz - odnos in stiki z matico - je izrabljen. Koliko smo danes, skupaj mladi in starejši, vključeni ne toliko v uradne stike z matico, temveč koliko smo seznanjeni s stvarnostjo v Sloveniji? Koliko vemo o preteklosti Slovenije? Enako vprašanje velja za italijansko družbo. Na žalost se znajdemo v položaju, ko se moramo soočati in se prilagajati stvarnosti najbolj nazadnjaških sil. Srž vprašanja je v tem, koliko se lahko Slovenci uveljavijo v italijanskem okolju. Ne le krajevno temveč tudi vsedržavno. Ali obstajajo povezave s širšim italijanskim svetom, v katerem pa so Slovenci prisotni? V Milanu je mnogo Slovencev, prav tako v Rimu. So tukajšnji mladi povezani s temi Slovenci?

Problem vseh osveščenih Slovencev je, da je potrebno točno pregledati stvarnost in kreniti z nekaterimi novimi potezami, ki pa morajo sloneti na zadostnem znanju.

maj 1987

SLOVENSKI RAZISKOVALNI INŠTITUT

Vprašanje raziskovalnega dela slovenske manjšine v Italiji je podobno kontekstom drugih manjšin. Prepričan sem, da se moramo na tem področju soočati z lastnim spoznavanjem, če na stvari gledamo razvojno, če gledamo perspektivno na vprašanja etničnih skupnosti ali narodnosti ali kakorkoli že hočemo to imenovati. Brez zavesti, da si mora neka skupnost stalno pridobivati tudi dodatno znanje in dodatne izkušnje, je sama skupnost zapisana nazadovanju. Neobhodno potrebno je drugačno gledanje. Na dolgo bi lahko razpravljali, kako te stvari tečejo drugod po svetu. Zdi se paradoksalno, a prav v postindustrijski perspektivi se premikata vštric dva pojava: osnova družbe na znanstveno tehnološkem razvoju po eni strani pelje v poenotenje sveta, po drugi strani pa se na neverjeten način obnavljajo in ponavljajo vprašanja ne le istovetnosti ampak celo obnove nekaterih skupnosti, za katere smo mislili, da so zgodovinsko že odpisane.

To se pravi, da se je tudi raziskovalno delo ali posamezna ustanova oziroma razmišljanje znašlo v nekaterih dilemah. Lahko izberemo pot dokumentacijskega središča vsega tistega, kar se dogaja v zvezi s slovensko manjšino v Italiji, ali pa stopimo v družboslovno smer ugotavljanja vprašanj v širšem mednarodnem kontekstu in v ta kontekst vključujemo naše specifike.

Izbrali smo to drugo pot. Čeprav se je SLORI rodil kot slovenska ustanova, deluje, se vedc kot raziskovalni inštitut, ki raziskuje na področju etnične problematike na več sektorjih. To pomeni, da povezuje etnično problematiko z gospodarstvom, demografijo, pravom, sociopsihologijo, etnologijo itd. Torej z vsemi pristopi, ki omogočajo, da ta vprašanja pravilno dekodiramo in jih razčlenimo na pravilen način vsaj zaradi razpoznavnega vidika. Ko postanejo nekatere stvari jasne, se morajo spremeniti tudi politične organizacije, ker za nekatere zadeve nimajo več možnosti izmikanja. Ko so določene stvari razjasnjene, je politična izbira neizbežna.

V vseh teh letih smo izdali vrsto publikacij, opravili smo vrsto raziskav ne le o Slovencih v Italiji, temveč o pojavih, ki so v funkciji celotne dežele, v kateri živimo. Hkrati smo uresničili vrsto projektov z drugimi ustanovami: ISIG, Gramscijev inštitut, IRRSAE. Glede znanstvenega statusa smo zato približno enaki drugim ustanovam. Zato ni naša proizvodnja last le Slovencev temveč, podobno kot vsako raziskovalno delo, produkt, ki velja za vse.

Kljub temu še sedaj nimamo finančnega statusa na deželni upravi, kot ga imajo vse druge ustanove, s katerimi sodelujemo. To je pravi absurd. Ne gre za vprašanje, ali je to slovenski ali ni slovenski inštitut, to je pač raziskovalni inštitut, ki dela na istem področju in podobne stvari kot drugi že priznani zavodi. To je klasično politično vprašanje, kar je danes potrebno jasno povedati.

Ne glede na to bomo nadaljevali po izbrani poti v smeri vse bolj specializiranega etničnega inštituta. Kar mi je znano, takih ali podobnih ustanov v Italiji ni. To se pravi, da imamo nek pomen tudi v širšem italijanskem prostoru. Mnogo študentov se oglaša pri nas, ker študirajo etnično problematiko in dobijo ustrezno mednarodno gradivo. Danes na primer pokrivamo v celoti ves revialni tisk znanstvenega značaja, ki se posveča etnično manjšinski in podobni problematiki. Tudi v tem smo nekakšen *unikum* v okviru ne le dežele temveč širšega konteksta.

Menim, da se moramo tudi z vprašanjem dvojezičnosti in dvokulturnosti soočati drugače kot doslej. Stvari niso črno-bele: ali enojezičnost ali dvojezičnost. Spekter je zelo širok: od čistih nacionalnih družin preko mešanih zakonov do povsem drugačnih nacionalnih družin. Po mojem je bistvo vprašanja v tem, ali bomo uspeli na tem ozemlju na eni in drugi strani meje oblikovati tisto lastno identiteto, ki temu teritoriju pripada. Gre za povsem normalno uvedbo dvo ali trojezičnosti, kjer je to potrebno in kjer je to mogoče. Teritorij je torej tisti prostor, s katerim se človek sooča in nato izbira. Dvojezičnost kot taka je stvar posameznikov, identiteta ozemlja pa je kolektivna zadeva. Zelo hitri in zelo hrabri smo pri zaščiti zadnje bilke, ki se izgublja, in zadnje živali, ki umira, smo pa zelo površni pri zaščiti človeških specifičnosti na določenem ozemlju.

V zvezi z vprašanjem istovetnosti in konteksta med manjšino in večino bom postavil prispodobo. Zamislimo si otočje. Pomembno je, da goji vsak otok svojo identiteto, ker brez nje ni nobene komunikacije. Vsi pa se nahajajo v določenem morju. Po tem morju je mogoče križariti in ustvarjati priložnosti skupnega komuniciranja. S komuniciranjem se bo utrjevala tudi identiteta posameznikov. Asimilacija je tista pa, ki lahko porine nekoga na eno ali drugo stran, kar je seveda narobe. To velja za italijanski kot za jugoslovanski prostor, če pač upoštevamo stvarnost vseh manjšin.

Obstaja vrsta subtilnih procesov, ki jih še ne poznamo povsem, pomembno pa je, da vemo, da se to otočje da ustvariti in da so posamezni otoki čim izvirnejši in uspešnejši. Biti otok ne pomeni biti osamljen, ne pomeni getizacije, pomeni lahko utrjevanje določene istovetnosti. Če se kumulira nekaj v naši identiteti, bomo lahko izmenjali z drugimi. Izmenjava je mogoča le, če bomo tudi v bodočnosti imeli kaj takega, kar bomo lahko izmenjali. Asimilacija to onemogoča. Ko se vse zreducira na en sam skupni imenovalec, izmenjava že po definiciji ni več mogoča.

SLOVENSKA IZOBRAŽEVALNA MATICA

Področje znanja in izobraževanja postaja v svetu vse bolj pomemben dejavnik. V postindustrijskih družbah je vse manj govora o vlogi kapitala in poceni delovne sile, vedno več pa stopa na prizorišče posameznik s svojim znanjem. Razviti svet je že zdavnaj doumel te spremembe in vlaga ogromne vsote v osnovno in dodatno izobraževanje oseb, ki so že vključene v delovne procese.

Naša skupnost ne more biti izjema glede navedenih trendov, nasprotno, uveljavljanje našega intelektualnega potenciala lahko pomeni pomembno zoperstavljanje neenakopravnemu položaju, v katerem se znajdemo kot manjšinci. Državna šola je seveda naše osrednje izobraževalno telo, ki lahko pripomore k omenjeni rasti naše skupnosti. Njej, njenim problemom in razvoju gre posvečati, posredno in neposredno, največ našega časa in pozornosti.

Imamo pa vrsto ustanov, organizacij in posameznih pobud, ki on šoli dopolnjujejo izobraževalne procese naših mladih. Vse te pobude in stvarnosti pa delujejo skrajno nepovezano, čeravno na visokem strokovnem nivoju. Nimajo razvojne strategije, ki bi izkristalizirala njihove kratkoročne in dolgoročne cilje.

Razvoja politika, bi morala zasledovati predvsem naslednje cilje:

a) uspešen prehod otrok in mladine v čim večjem številu skozi izobraževalne procese, da dosežejo čim višjo kumulacijo in formalizacijo znanja;

b) dinamično prilagajanje družbenim potrebam po znanju z dodatnim in permanentnim izobraževanjem na področjih in pod pogoji, ki jih formalni izobraževalni sistem ne uspe dajati;

c) nudenje celotni mladinski populaciji čim širšo družbeno razgledanost z izhodiščem v lastni stvarnosti; priprava na vstop v svet proizvodnje in kulturnega življenja v individualno samostojnih oblikah ob vključevanju v skupnost s čim višjo stopnjo identifikacije.

V okviru SKGZ, ki je pobudnik te iniciative, smo mnogo razpravljali o teh vprašanjih. Pripravili smo tudi posvet in končno izdelali projekt za novo ustanovo, ki naj bi sčasoma postala kos navedenim nalogam. Predstavljamo vam ta projekt in vas vabimo k sodelovanju za njegovo uresničitev.

Nova ustanova bi torej vodila in usklajevala različne organizacije, ki so prisotne na tem področju in naj bi se imenovala Slovenska izobraževalna matica. Članstvo bi tvorili predvsem šolniki, univerzitetni profesorji, pedagogi, kulturniki, gospodarstveniki, skratka osebe, ki se vsak dan soočajo s to problematiko, idejno pa bi morala biti čim bolj odprte narave. Nova struktura bi potrebovala ožje izvršilno telo, v katerem bi morale nujno najti mesto tudi profesionalne figure. Naloga izvršnega organa bi bila obvladati celotno

problematiko, sodelovati z organi, ki sedaj upravljajo posamezne ostale strukture, skrbeti za njihovo materialno osnovo in oblikovati strategijo pristopa k posameznim vprašanjem. Ob strani bi mu stal posvetovalni organ, ki bi ga sestavljali strokovnjaki posameznih področij in pristopov ter bi pomagal uresničevati programskih smernic.

V delokrog te ustanove naj bi v začetku spadali predvsem:

1) Dijaška domova v Trstu in Gorici: njuna osnovna vloga, naj bi bila skrb za celotno obveznošolsko populacijo v mestnem okolju, kjer je najbolj podvržena odtujevalnim procesom. Osnovnega pomena je v tem oziru dobra osnova jezikovne komunikacije v obeh jezikih. Dodatne vloge je lahko organiziranje vseh dodatnih oblik izobraževanja mladih, posebno na avdiovizuelnem in računalniškem področju, poletnih dejavnosti, šolskih središč itd.

2) Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje. Gre za ustanovo, ki se najbolj organsko in dinamično odziva na potrebe zunanje okolice na celotnem ozemlju. Poleg tega ima ob rednem šolanju najvišjo populacijsko osnovo.

3) Zavod za slovensko izobraževanje v Benečiji. Na tej podlagi bi lahko razvili osnovni pedagoški pristop in zasnovo dvojezičnega poučevanja v našem okolju.

4) Slovenski raziskovalni inštitut sodi vzporedno s svojimi raziskovalnimi cilji v sklop inštitucij znanja in izobraževanja. Specifično bi moral skrbeti za Mladinske raziskovalne tabore, za sodelovanje študentov pri raziskovalnem delu, spodbujanje seminarskih in drugačnih oblik raziskovanja, za spodbujanje in usmerjanje diplomskih del.

5) Permanentno izobraževanje za univerzitetne študente: formliziralo naj bi se v stalno ustanovo, ki naj bi skrbela za čim boljše obvladanje lastne stroke, njeno interdisciplinarno povezovanje, vsestransko kulturno osveščenost, usmerjenost v organizacijsko-podjetniško miselnost, primerno usmerjanje v družbeno stvarnost in delovne procese. Celoten splet bi se uresničeval s posebnim študijskim potekom in morebitno diplomo. S tem v zvezi bi se izvajala tudi ustrezna štipendijska politika.

V tem sklopu bi morala biti prisotna tudi skrb za doraščajočo mladino, seveda z drugačnimi prijemi in strukturami. Sčasoma bi moral ta organizem razvijati tudi drugačne oblike dela, odvisno pač od potreb in okoliščin, kot je npr. skrb za dodatno izobraževanje oseb, ki so že vključene v delovne procese. Skratka Slovenska izobraževalna matica, naj bi postala tista ustanova, ki bi v tesnem sodelovanju s šolsko strukturo soustvarjala dolgoročno politko izobraževalnega razvoja v okviru naše skupnosti v povezovanju z družbeno stvarnostjo, ki je neposredno zainteresirana za ta proces,

PREDLOG ZA SISTEMSKO IN STRUKTURALNO IZOBRAŽEVANJE MLADINE V OKVIRU SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI

V postindustrijski družbi področje znanja in znanosti deluje kot strateški proizvodni dejavnik katerega koli razvoja. Vprašanje razvoja tako imenovanih razvitih družb v zadnjih desetletjih vse bolj sloni na načrtnem in trajnem oblikovanju pogojev za stalno bogatitev "proizvajalcev človeških resurzov" v znanju in znanosti, kar se očitno ne pojavi spontano, ampak postane mogoče le, če družba zavestno in organizirano razpolaga z ustanovami in strukturami, ki omogočajo ljudem, da si že ob rednem študiju in nato ob delu lahko prisvajajo novo ali dodatno znanje.

Glede na klasične proizvodne dejavnike, kot so lahko zemlja, ročno delo, kapital, tehnologija, organizacija itd. predstavljata znanje in znanost danes tisti strateški dejavnik, ki omogoča in pospešuje inovativnost. To pa implicira obvladanje naslednjega: zakaj, kako, kdaj in v prid čemu uporabljati zemljo, delo, kapital, tehnologijo, organizacijo itd. Pa tudi ali predvsem kulturo, če je ta sodobno osnovana in če učinkovito pospešuje družbeni razvoj.

Razpolaganje in obvladanje tega dejavnika daje odločilne prednosti njegovim nosilcem. Hkrati metodologija, ki izvira iz znanja in znanosti združuje na izviren način v nove sinteze kulturo, gospodarstvo in politiko. Teorija, ki se osnuje na tej metodologiji - možnost vizije naprej na osnovi preverjenih izkušenj, kumuliranega znanja in kritične ocene - vse bolj dobiva prednost nad aktivistično prakso, ki predstavlja podrejeno, pa čeprav angažirano reagiranje konjunkturni danosti.

V preteklosti sta znanje in znanost predstavljali nekakšen luksus izven proizvodnega procesa, sedaj pa postaja vse bolj očitna njuna nujna organska vključitev v proizvodnjo, pod pogojem, da je le-ta sodobno zastavljena in sloni na inovacijah tako glede tehnologije kot glede organizacije in storitev.

e le gospodarstvo temveč tudi šole, knjižnice, gostinstvo, turistične enote, kulturne ustanove in politične strukture delujejo danes uspešno, če je v njih prisotna zavest, da jih je nujno stalno spreminjati in izboljšavati. To pomeni razvijati ponudbe in odmikanje od gole reprodukcije obstoječega. Ponudba ni le odgovor na povpraševanje; povpraševanje moramo, obratno, ustvarjati tako, da se ponudba razvija po željenih smernicah. Le tako nosilci ponudbe lahko postanejo in delujejo kot zaveden subjekt in ustvarjalno operativni dejavnik. "Proizvajati" pomeni v sodobnem svetu vse manj ustvarjati s klasičnimi metodami klasične gospodarske dobrine ali golo posnemanje drugje uspešnih gospodarskih dejavnosti. Vse bolj je potrebno gojiti lastne ustvarjalne metode ter jih razširiti na vse sektorje družbenega življenja, od kulturno izobraževalnega do političnega.

Vse to terja pripravo ustreznega človeškega dejavnika. Ni dovolj, da je človek kulturen in načitan, se pravi abstraktno kultiviran. Biti mora sposoben določenih pristopov, skozi katere lahko ustvarjalno in inovativno uporablja in torej "proizvaja" tisto, kar je kot posameznik kumuliral skozi načrtno in organizirano izobraževanje. Načrtovanje, usklajevanje ciljev s sredstvi ter operativna organizacija pri izvajanju nečrtov pomeni ustrezno zastavljanje in določanje poteka samih projektov, prepletanje potrebih delov v strateško celoto in seveda postavljanje pravih človeških kompetenc na prava mesta. Sodobni kader postaja torej vedno bolj nosilec določene vsebine, pa tudi ustvarjalec in organizator, z eno besedo manager z bogato kulturno osnovo. To predpostavlja razpolaganje z znanjem in znanostjo ter ustrezno uporabo raziskovalnega dela kot predpogoj za inovacijo.

Vse navedeno ima še poseben pomen za narodne manjšine, če se le nočejo omejiti na folklorno vlogo ali na vlogo drugorazrednega družbenega subjekta v neizbežni odvisnosti tako večinskega naroda kot matice. Zavestno si moramo zastavljati obnovo manjšinskega narodnostnega subjekta v kontekstu pstindustrijskega obdobja. V njem imamo lahko, paradoksalno, neslutene možnosti, če si seveda odločno in strateško zagotovimo specifične ustvarjalne vloge v vseh segmentih družbe, v kateri živimo, in v te segmente prelivamo znanje in znanost, ki ju lahko črpamo iz dvonacionalnega konteksta.

Če to drži, potem je jasno tudi za nas Slovence v Italiji, da je nujno potrebno dodatno organizirano izobraževanje, ki edino lahko omogoča izviren manjšinski razvoj in ustrezno afirmacijo same manjšine, ki postane stvaren subjekt v širšem večinskem in matičnem kontekstu.

Vloga znanja za našo skupnost ima v tem zgodovinskem trenutku še posebno pomembnost v okviru ekonomsko gospodarske problematike. Vsestranski napor in napredek, ki je bil storjen za to, da povečamo in kakovostno zvišamo našo gospodarsko osnovo, se vse bolj sooča z omejitvijo in pogojevanji, ki izvirajo iz pomanjaknja strokovnih kadrov in stalnega izobraževanja. Ob tem je naravno upoštevati realno stanje, da smo kot manjšina zelo pogojeni (družbeno, kulturno, strukturalno) glede usmerjenosti študija (eksaktne in humanistične vede), saj niti četrtina naših mladih, ki se vpišejo na univerzo, ne izbere eksaktnih ved.

Zelo skromno razpolagamo tudi z določenimi faktorji proizvodnje, kot je kapital, vse manj z zemljo - ne le zaradi razlastitev, temveč tudi zato, ker je administrativni sistem odločanja o tem vedno močnejši. Ne smemo pozabiti, da vstopa večina naših ljudi v delovni krog odvisnega ali samostojnega delavca (prosti poklic, obrtnik, tercialni sektor), kjer ima ponovno na razpolago le samega sebe - znanje in usposobljenost. Tudi sama lokacija našega bivalnega prostora v okviru vse večje mednarodne menjave poudarja dejavnik znanja.

Osnova je seveda šola s slovenskim učnim jezikom, ki ima slabosti, pomanjkljivosti kot celoten šolski sistem, v katerega spada, obenem pa nima

možnosti, da bi se prilagajala specifičnim interesom in potrebam skupnosti, zaradi katere obstaja. Naš neposredni vpliv je lahko zelo omejen, Dokler ne bo prišlo do šolske avtonomije, bomo lahko vplivali le z organiziranimi subjekti - šolniki, starši in dijaki, ne moremo pa globlje vplivati. Zato je rezultat izobraževanja za nas še nezadovoljiv.

Na ta potek vpliva celoten večinski izobraževalni prostor - sredstva obveščanja, vzporedni izobraževalni sistemi, vseučilišča (kjer je naš vpliv še manjši). Tako je razlika med našimi potrebami civilne družbe in inštitucionaliziranim izobraževanjem še večja.

Razkorak skušamo stalno zmanjševati s pritiski, vplivanjem in posebnimi manjšinskimi ustanovami od političnih, kulturnih in telesnokulturnih do strokovnih in vzgojnih. Osnovni ugotovitvi sta pri tem dve: a)organizacije in ustanove so izredno raznolične po svojih smotrih, b) med sabo so neusklajene glede doseganja strateških dolgoročnih ciljev.

Katere cilje morajo zasledovati šolskemu sistemu vzporedne ustanove? Čim uspešnejši prehod otrok in v čim večjem številu skozi izobraževalne procese, da dosežejo čim večjo stopnjo kumulacije znanja in čim višjo stopnjo njegove formalizacije. Čim dinamičnejše prilagajanje družbenim potrebam po znanju z dodatnim in trajnim izobraževanjem v tistih segmentih, ki jih formalno izobraževanje ne uspe nuditi. V čim večji meri zapolniti tiste praznine formalnega izobraževalnega procesa, ki omejujejo rast ustreznega izobraževanja naše skupnosti. Nuditi celotni mladinski populaciji čim širšo družbeno razgledanost z izhodiščem v poznavanju svoje neposredne stvarnosti. Pripraviti mlado generacijo, da vstopi v svet proizvodnje in kulturnega življenja individualno čim bolj samostojna in hkrati vključena v ožjo skupnost s čim višjo stopnjo identifikacije.

SLORI teži vzporedno s svojimi osnovnimi raziskovalnimi cilji k dodatnemu izobraževanju mlade populacije s sodelovanjem študentov v raziskovalnem delu, s spodbujanjem in usmerjanjem diplomskih nalog in organiziranjem stalnih seminarjev. Tudi sodelovanje z drugimi ustanovami dokazuje, da je to področje širšega in drugačnega značaja, kar nas je usmerilo v zaključek, da bi morali za načrtno, stalno izobraževanje univerzitetne mladine opredeliti nov organizem, ki smo mu začasno dali naslov SLOVIS - Slovenski izobraževalni sistem.

Oktober 1988

ZNANJE IN ZNANOST ZA RAZVOJ SLOVENSKEGA SUBJEKTA V ITALIJI

"Scenarij" družbenega razvoja, ki se je začel odvijati v zadnji četrtini tega stoletja, zastavlja nepredvidljive izzive vsemu, čemur smo se z določeno težavo in celo muko privadili od nastanka industrijske revolucije do danes, vključno z dojemanjem narave znanja in znanosti ter nacionalnega vprašanja.

Prelomnica industrijske revolucije je pomenila - poleg nastajanja prej neznanih razrednih konfliktov - predvsem načrtno uporabljanje znanosti in tehnologije v proizvodnji in, vzporedno, oblikovanje dokaj širokih tržišč v tesni povezavi z inštitucionalizacijo držav v imenu nacije. Prej svobodni ali naravni "ethnos", če na to gledamo brez romantike, je postal nekako uklenjen v državnost, se spremenil v nacionalnost, preko katere se je začelo podržavljanje in standardiziranje kultur, jezikov in seveda etničnih razlik.

Določeni etnosi, številčno močnejši, so se tako preko državno-nacionalnega ustroja umetno okrepili, zagospodovali šibkejšim in jih skušali asimilirati v imenu "zgodovinskega prvenstva" in seveda manj razglašenih gospodarskih interesov. Klasične "nacionalne vrednote" so v bistvu postale ideološka podlaga dominantnih buržuaznih družbenih plasti za pospeševanje in kontrolo industrijskega razvoja v okviru posameznih nacionalnih držav. Od tu do raznih fašizmov in imperializmov je bil korak večkrat zelo kratek.

"Reductio ad unum" etnosa, kulture in jezika lahko gledamo kot drugo plat medalje, nujne standardizacije v industrijskem procesu, ki znanstveno razdeli in poenoti delo, pa tudi prodajo, trgovino in potrošnjo s politično prisilo, ki "funkcionalno" poenoti ljudi tudi v kulturno-jezikovnem smislu. Gospodarski rezultati te dobe so dobesedno kolosalni, kolosalne pa so bile tudi družbene in nacionalne tradicije. Od tu nerazdružljiva prepletenost "nacionalnega" in "razrednega", ki še danes razburja duhove. Znanje in znanost sta bili magmatično pomešani z ideologijami in pretežno v službi oblasti brez prave kritične zavesti. Kritični pogledi pa so bili povsod brez domovine.

V šestdesetih letih tega stoletja se začenja pojavljati nekaj novega. Klasične nacionalne države začenjajo postajati premajhne za suvereno obvladovanje gospodarskih procesov. Kapital in tržišča se vedno bolj razvijajo naddržavno ali transnacionalno. Nekatere mednarodne firme začenjajo igrati pomembnejšo vlogo od posameznih držav. Državno-nacionalni ustroji, ki so se rodili z industrijsko revolucijo in s svojim nastankom zagotovili ter omogočili močan razvoj, postajajo pravzaprav ovira za nadaljnji razvoj. Znanje in znanost iz pasivne funkcionalnosti in državno-nacionalne zamejenosti z mednarodnim povezovanjem vedno bolj dobivata funkcijo strateškega proizvodnega faktorja.

Ni naključje, da se prav v tem desetletju različni zatirani in zapostavljeni etnosi presenetljivo regenerirajo in da se začenja o znanosti vse bolj kritično razmišljati. Epistemologija se izredno uveljavi kot filozofski in sociološki pristop do znanja in znanosti ter se kritično razpravlja o njunih možnostih, mejah, in dilemskih implikacijah.

"Episteme" vedno bolj izriva "dokso", tako kot znanost izriva ideologije. V tem kontekstu si celo lahko razlagamo leto 1968 in z njim povezana gibanja kot konec neke dobe in nekega idejno-kategorialnega aparata, istočasno pa kot intuicijo in željo po novem, ki terja nove pristope v družbi, politiki, gospodarstvu, kulturi itd., čeprav je zadovoljivo intelektualno orodje šele v povojih. Ni slučajno, da se prav v tem desetletju začenja uporabljati v družboslovju vrsta novih pojmov, ki jim skušamo dati skupni imenovalec pod oznako postindustrijska družba.

Če je na začetku industrijske revolucije kljub očitnemu notranjemu protislovju v druženem razvoju le prevladovala "vera" v neke družbeno-politične "eshatološke" rešitve v imenu napredka, današnjega človeka praviloma obhajajo občutki zbeganosti in negotovosti. Verjetno postaja najbolj uporabljena beseda v naši dobi beseda "kriza", tako v negativnem kot tudi v pozitivnem smislu: "kriza vrednot", "kriza ideologij", "kriza rasti" v gospodarstvu, v politiki itd., skratka "kriza" kot izraz neke stalne negotovosti in nestabilnosti, pa tudi iskanja.

Kar naenkrat - paradoksalno še posebej v tako imenovanih razvitih predelih sveta - se človek vse bolj počuti golega in bosega, ne glede na očitno materialno izobilje vsega tega, kar obdaja in poplavlja vaše vsakodnevno življenje, pa tudi glede na izobilje znanja in znanosti, ki stalno spreminjata poglede na življenje in še posebej na tehnološko-kulturne kontekste in s tem na gospodarsko-politične perspektive. Elektronika, robotika, informatika in biotehnologija so v tem pogledu močan stateški izziv.

Ni naključje torej, da se neprestano postavlja na dnevni red vprašanje "identitete" in "avtentičnosti" tako človeka kot tudi okolja, v katerem človek živi. Kaj smo, kje smo in kam drvimo, so vprašanja, ki se postavljajo ne samo v vsakodnevnem doživljanju, ampak zlasti v različnih tendencah in nivojih razmišljanja znanstvenikov, umetnikov, politikov in filozofov. Vse to, kakor mnogi trdijo, izraža dejstvo, da se nahajamo na močno nabiti zgodovinski prelomnici, preko katere naj bi prehajali iz industrijske dobe v tako imenovano post-industrijsko družbo.

Ni moj namen, da bi se na tem mestu spuščal v podrobnosti tega prehoda, ki je sicer kompleksen in bi zahteval mnogo daljšo analitično razpravo. Vsekakor se je verjetno pomembno zavedati tega prehoda, ki vsaj periferično začenja imeti določene implikacije tudi pri nas, še posebno, če pomislimo na možnosti, pa tudi pasti, ki jih takšen proces lahko prinaša za tako specifično stvarnost, kot je slovenska narodnostna skupnost v Italiji. V prvi vrsti sta vprašanje in izziv znanja

in znanosti. Zanimivo je npr., da prav perspektive postindustrijskega razvoja, če po eni strani terjajo še izraziteje standardizirane oblike družbenega življenja - od proizvodnje do potrošnje, po drugi strani pa nekako ponovno in z močnimi akcenti dajejo prednost vsem tistim oblikam kulturnega izražanja v antropološkem smislu, ki omogočajo ljudem ponovno in neposredno osvojitev lastne etnične identitete, ki jo vsekakor določata jezik in kultura.

Tako naposled prihajamo do ugotovitve, da človek lahko maksimalno proizvaja samo, če črpa iz globine lastne avtentičnosti, če se kot proizvajalec lahko suvereno izraža kot zgodovinsko-kulturni subjekt, če torej, ko nekaj nudi svetu, izraža tudi samega sebe, kar v bistvu pomeni zanikanje homologacije, bodisi v gospodarstvu bodisi v kulturi in politiki. Na postindustrijski prelomnici se verjetno v glavnem zastavlja nuja ne samo po vrnitvi ekološke identitete naravi, ampak še posebej po vrnitvi identitete človeku samemu, predvsem etnične identite v vseh njenih razsežnostih. Kritična znanost podobne poglede odpira in potrjuje.

Etnost in episteme v postindustrijski (tudi post-nacionalni?) dobi gresta nekako vštric. Ali se morda prav v tej perspektivi ne odpira možnost novega oblačila in obutve za sodobnega človeka, ki si pravzaprav želi treznosti? Ali ne predstavljata morda prav episteme in etnos glavni vir za novo gotovost in obvladovanje stvari v tem, po svoje fantastičnem razvoju, če seveda želimo, da bo človek vedno bolj subjekt in vse manj predmet?

V zadnjih desetletjih vprašanje nadaljnjega razvoja takozvanih razvitih družb vse bolj sloni na načrtnem in trajnem organiziranju pogojev za stalno bogatenje "proizvajalcev/človeških resursov" v znanju in znanosti, kar se očitno ne pojavi spontano, ampak postane možno le, če družba zavestno in organizirano razpologa z institucijami in strukturami, ki omogočajo ljudem, da si že ob rednem študiju in nadalje ob delu lahko stalno prisvajajo novo ali dodatno znanje in znanost.

Vse to se dogaja, ker v post-industrijski družbi deluje področje znanja in znanosti kot strateški proizvodni faktor kateregakoli razvoja.

Teorija in praksa, št. 8-9, 1989

RAZVOJNA FILOZOFIJA SLOVENSKEGA RAZISKOVALNEGA INŠTITUTA

Na današnje srečanje so bili vabljeni člani Slovenskega raziskovalnega inštituta, Centra za zgodovinske raziskave iz Rovinja, Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane in predstavniki slovenskega znanstvenega inštituta iz Celovca. Rovinjčani se srečanja ne morejo udeležiti, ker so na predstavitvi svoje manjšine v Benetkah. Njihov predstavnik pa je sporočil, da podpirajo našo pobudo in so pripravljeni na sodelovanje.

Srečanje v Kanalski dolini je po svoje zgodovinski dogodek, kajti prvič se je zgodilo, da se trije zavodi (ob, bi rekel, duhovni prisotnosti inštituta iz Rovinja) srečajo ne le na ravni predstavništev, temveč z vsemi svojimi člani, raziskovalci in operativci. Potreba in namembnost tega sečanja nista bila stvar zadnjega trenutka: težnja se je oblikovala že dalj časa, vsekakor vsaj od tedaj, ko je vodstvo INV v Ljubljani prevzel dr. Vladimir Klemenčič.

Ni misliti, da bi v teh dveh dneh lahko uskladili vse načrte. Vendar pa se je izkazalo za koristno, da med seboj izmenjamo informacije. Na podlagi posameznih obrazložitev o raziskavah, načrtih, projektih in težnjah naj bi na tem sečanju oblikovali nekakšno platformo skupnega dela, ki jo imamo namen tudi pisno zabeležiti. To pač ne pomeni, da želimo vzpostavljati nekakšna skupna jedra ali programe. Gre za to, da ob spoštovanju avtonomije vsakega posameznega zavoda-udeleženca definiramo stične točke in interese, da si pomagamo in posredujemo podatke. Posebej poudarjam, da se moramo izogibati oblikovanju velikih načrtov, ki bi jim sledilo

Predvsem bi morali govoriti o duhu enotnega slovenskega prostora s projekcijami v smeri Evrope, ne da bi pri tem imeli občutkov majhnosti. Na SLORI-ju smo se jih dodobra otresli; nekateri obiski, ki smo jih imeli pred kratkim, so nam take občutke razgnali. Pokazalo se je, da bi bila prevelika skromnost v ambicijah neumestna. Znanje in potenciali, s katerimi razpolagamo, so lahko dobra osnova za nadaljnje delo.

Hkrati pa naše dvodnevno srečanje sovpada z nekaterimi dogajanji zunaj naših zavodov, ta pa se nanašajo na naša zanimanja, načrte in perspektive. Želim pa predlagati, da se tukaj pogovarjamo neodvisno od načrtov, za katere ta ali oni sodi, da nas lahko tudi ogrožajo; izhajamo torej predvsem iz lastnega dela, izkušenj in ambicij.

Vsak raziskovalni inštitut potrebuje uresničevanje svoje bazične dejavnosti, za kar potrebuje čas, kadre in finančna sredstva. Predvsem pa mora paziti, da ne pride do zunanjih motenj. Potrebna sta predvsem postopnost pri delu in

potrpežljivost. Šele potem lahko pride do kapitala, ki se obrestuje. Po drugi strani pa je seveda res, da ne moremo odmislita časa, v katerme živimo. V tem smislu se na SLORI-ju posvečamo predvsem šolski in gospodarski problematiki in razmišljamo o kulturni. Razen tega delujemo tudi zelo praktično: smo izvajalci nalog, ki jih naročajo različni subjekti znotraj manjšine.

aj torej preidem na nekatere konkretne probleme našega delovanja. Strinjam se, da je potrebno vključevanje raziskovalcev iz matice kot tudi iz večinskega naroda v naše projekte. Naša bazična dejavnost je taka, da dopušča uvrščanje v mednarodni kontekst. Preprosto rečeno gre za to, da naš inštitut nikakor noče ostati zaprt v svojo manjšino, temveč hoče biti na voljo vsem, ki njegove usluge potrebujejo. To pomeni, da mora biti obravnava obmejnega prostora, obmejnega sodelovanja, pa tudi manjšinske problematike na taki ravni in take vrste, da je lahko vir za kvalitetno dokumentacijo.

Glede discipliniranosti, interdisciplinirаnosti in problemskosti smo delo na SLORI-ju zastavili tako, da se vsak raziskovalec spopada z eno stroko. Tako dobi profesionalno identiteto in postane specialist na določenem področju. Seveda se hkrati lahko pri določenih temah povezuje z drugimi sodelavci. Interdisciplinirаnost pač ni mogoča brez poglabljanja v lastno stroko, pa tudi problemskost je lahko le na ta način ustrezno zastavljena. Posebej moram poudariti, da se mi zdi zelo pomembno prepletanje med stroko in problemom. Stroka ima sama po sebi svojo veljavo, vendar mora raziskovalec ob njej in z njeno pomočjo znati eksplicirati tudi splošne probleme. Drugo vprašanje pa je prepletanje/odnos med posameznimi strokami, torej interdisciplinirаnost. Navidezni paradoks je v tem, da človek, ki se poglablja v svojo stroko, ne oži svojega strokovnega pogleda, temveč ga nasprotno širi. Pri nas želimo znanje usmeriti v mednarodni prostor, v notranji manjšinski prostor enako kot v vmesno deželno razsežnost oz. ozemlje.

Hkrati pa bi želel povedati kaj tudi o problemu samem. Kar zadeva etnično vprašanje, smo sledili dvema različnima potema: na eni strani poudarjanju vpliva t.im. nacionalne države, po drugi strani pa problemu t.im. razredne družbe. Ne glede na ideologijo ugotavljamo dve smeri v sodobnem družboslovju: na eni strani gre za poudarjanje nacije, na drugi strani pa za poudarjanje vloge razrednosti. Legitimnost, ki je izhajala iz nacionalnosti, je danes v krizi, na vzhodu pa je prav tako v krizi legitimnost izhajanja iz razredne osnove. Verjetno pa je, da bo raziskovanje v postindustrijski družbi večjo težo dajalo etnosu kot osnovi raziskav.

Posebej bi rad rekel še nekaj o nekaterih ustaljenih kategorialnih pojmih, ki so za naše delo nekakšno klasični: npr. pojem asimilacije. Identiteta, tudi etnična, ni enaka enkrat za vselej. Prilagaja se različnim silnicam in se preoblikuje; tako smemo trditi, da poleg asimilacije obstaja tudi deasimilacija,

adalje bi se želel ustaviti pri občutkih potisnjenosti na stranski tir. O tem imam svoje mišljenje; v Italiji je npr. zakonodaja taka, da univerze postavlja kot

središča, kjer se razvija raziskovalno delo. Seveda pa v praksi temu ni tako; posamezna zasebna industrijska središča danes razpolagajo z mnogo bolj vplivnimi sredstvi in z več znanja kot univerze same. Tako se dogaja, da nekateri raziskovalci nihajo med univerzo in možnostmi, ki jih nudijo industrijska središča. Poleg te dihotomije v raziskovalni dejavnosti pa obstajajo že nekateri svobodni raziskovalci, neodvisneži.

Ne glede na to se strinjam, da morajo naši inštituti oblikovati enotno platformo. Naše že obrabljene argumente bo najbrž treba preoblikovati in poiskati sodobnejši pristop; na današnjem srečanju bi zato kot posebno temo izpostavili t.im. bazični pristop pri raziskovanju. Mislim, da bi bazična dejavnost morala obsegati predvsem objavo besedil, ki jih je mogoče mednarodno plasirati, to so besedila na osnovi originalnih podatkov. Naj rečem še nekaj o izvirnosti: glede nje imamo gotovo precej kapitala, pa tudi precej kompleksov.

Po eni strani je mogoče trditi, da še tako zveneče znanstveno ime, denimo kakega sociologa, ne more biti jamstvo za odlično študijo v našem manjšinskem prostoru; takemu avtorju bo vedno manjkal nek *quid*, ki pa ga mi imamo; mi imamo namreč izročilo, izkušnje in doživetost. Zato mislim, da po nepotrebnem gojimo nekatere komplekse: če bi namreč zbrali vse, kar smo denimo v zadnjih petih letih naredili, bi nastala kar zajetna in gotovo tudi za Evropo in svet zanimiva publikacija. Žal, so ti materiali zaenkrat porazdeljeni tako, da je vse skupaj težko združiti.

September 1989

"GRAD IN VRTNICA"

Na osnovi dosedanjih izkušenj in znanstvene kumulacije SLORI-ja ter predmetnega področja raziskovanja, kot je bilo opredeljeno v raziskovalnem polju Narodnostno vprašanje, prijavljamo večletni raziskovalni projekt z naslovom Grad in vrtnica. Namen projekta je:

a) podrobna analiza struktur in procesov v specifičnem kulturno-zgodovinskem prostoru - dve obmejni mesti Gorica (grad) in Nova Gorica (vrtnica), od katerih je prvo nacionalno mešano - v katerem je narodnostno vprašanje prepleteno v celovitost geografskega, družbeno-gospodarskega in jezikovnega življenja;

b) ugotovitev diahroničnih in sinhroničnih eksplikacij in razlag narodnostnega spreminjanja ne le v mejah slovenskega nacionalnega vprašanja, temveč kot izreden primer v sodobnem evropskem kontekstu.

Na osnovi rezultatov takega projekta si lahko pričakujemo vrsto izvirnih spodbud za nadljnje razvijanje teorije in metodologije v sklopu narodnostnega vprašanja Slovencev v kontekstu evropske integracije s posebnim poudarkom na stičišči slovenskega narodnega ozemlja z Evropsko gospodarsko skupnostjo.

Nekaj problemskih izhodišč

1. Kdo in kaj so Slovenci v Italiji?

Tako široko zastavljeno vprašanje terja predvsem odgovor, kakšna je vgrajenost Slovencev v širšem slovenskem in italijanskem prostoru, katera je "slovenska baza" v Italiji, katera so najožja in najširša pojmovanja slovenske osnovne v populaciji Furlanije - Julijske krajine in kaj so Slovenci v izrecno slovenskih organizacijah in ustanovah.

Ker obstajajo že o prvem vprašanju zelo različne predstave in mnenja, nas osnovno razlikovanje Slovencev privede predvsem do razvrstitve v tri kategorije: Slovenci v Sloveniji, Slovenci v zamejstvu in Slovenci v zdomstvu. Kakšna je splošna usmeritev druge kategorije? Dolgo je veljalo mnenje, da je v boju proti asimilacijskim procesom, ki so v zamejstvu stalno na preži, najboljši sistem ta, da se čim bolj oprimeš kulture in miselnosti prve kategorije Slovencev. To mnenje pa večkrat trči na dejstvo, da procesi znotraj slovenske manjšine v Italiji potrjujejo sličnost družbenopolitičnim, kulturnim in gospodarskim procesom znotraj italijanske družbe, ki so bili vse manj podobni procesom znotraj bivše jugoslovanske družbe. Zato lahko trdimo, da smo postajali vse manj jugoslovanski Slovenci in vse bolj italijanski Slovenci, čeprav gojimo še vedno nekakšen intimen opozicijski odnos do italijanske družbe. Mimo vseh razlik, ki so sad različnega razcoja v skoraj pol stoletju, pa ne gre opustiti stvarnosti splošnega slovenstva. S spremembami v Sloveniji pa se odpirajo nove možnosti ponovnega približevanja.

Kakšna pa je vztrajnost Slovencev v italijanskem prostoru? Poznamo različne stopnje slovenske narodne zavesti. Med narodno trdnimi Slovenci in narodno trdnimi Italijani teče poševna črta, s katero lahko razmejimo odtenke slovenstva oziroma italijanstva, ki gredo od enega konca do drugega. Potem je tu še vprašanje, kako je s povezavami z drugimi Slovenci po svetu.

Velikega pomena je vprašanje istovetnosti. Razlikujemo istovetnost, ki nam je dana in je ne izbiramo, ker jo prejmemo od staršev od pridobljene identitete, ki jo pridobimo s socializacijo. Prvo zagotavljajo etnični prostor, kultura in jezik; gospodarstvo, znanje in znanost ter socializacija dodajo svoj del istovetnosti in človek na ta način doseže določeno stopnjo suverenosti. Vse je zelo enostavno, kjer je stanje mononacionalno, monokulturno in monojezikovno. Zaplete se v narodno mešanem okolju, kjer je tudi osnovna identiteta podvržena silovitemu pritisku (v našem primeru) italijanskih sredstev obveščanja, prijateljev in okolij.

Vzporedno in hkrati se postavlja vprašanje konfrontacije. Velja namreč splošna ugotovitev, da obstaja med slovensko manjšino strah pred soočanjem z večinskim narodom, kar nosi s seboj vprašanje odpiranja ali zapiranja pred "tujimi" dejavniki. Prav tako velja ugotovitev, da je soočenje, ki temelji nastrokovnosti in zdravi tekmovalnosti mnogo lažja in uspešnejša. Kaže torej kreniti v to smer, pri tem pa je potrebno biti pozorni do vseh Slovencev, ne le do zelo zavednih. Hkrati je potrebno naporom za ohranjanje slovenstva pridružiti napore za učinkovitost deasimilacijskih procesov. Tudi uspešnost v deasimilaciji je odvisna od tega, v kakšni meri je naša skupnost učinkovita, podjetna, čvrsta, kompetitivna itd. Šibka, jokava in neučinkovita skupnost ne bo zanimiva za nikogar.

Perspektive v novem slovenskem kontekstu

ov politični in gospodarski kontekst v Sloveniji in v Italiji odpira nove možnosti, pojavile pa se bodo tudi ovire in težave. Vprašanje je, koliko sploh poznamo novi položaj in koliko je spoznavanje v sedanji fazi sploh možno, katere so šibke in trdne plati novih družbenih, gospodarskih in političnih procesov ter kakšni so izzivi in perpektive.

Doslej je naša narodna skupnost živela ob zaprti meji, čeprav smo jo proglašali za najbolj odprto mejo v Evropi. Ta meja je dejansko ločevala dva različna družbenopolitična in gospodarska sistema. S spremembami bo postala ta meja dejansko bolj odprta. V srednjeročni perpektivi pa je mogoče celo računati, da bo z vstopom Slovenije v EGS ta meja popolnoma izginila. To bi za Slovence v Italiji pomenilo, da bi se nekako spet znašli v domovini in bi etnični prostor zadobil popolnoma drugačne značilnosti. Trst bi lahko kot v preteklosti postal spet nekakšno težišče slovenskega naroda, goriški prostor bi zaživel v svoji celovitosti kot vsi ostali obmejni kraji. Gospodarska logika podira marsikatero nacionalno pregrado in spodbuja k sožitju, zato nakazuje pozitiven razvoj na relaciji Slovenija - Evropa nedvomno spodbudne scenarije.

Med zaskrbljujoče dejavnike je prav prišteti naraščajoči rasizem po vsej Evropi, vključno z Italijo, kar je posledica silovitih migracijskih tokov iz nerazvitega v razviti svet in nerazščiščenih odnosom med bogatim Severom in revnim Jugom. Rasizem in ksenofobija bosta lahko do neke mere negativno vplivala na odnose do naše manjšine.

Pripravljeni moramo biti na razne možnosti, pri vsem tem pa je nesporno dejstvo, da se ne bo mogoče učinkovito spopasti s prihodnostjo, če ne bomo kot narodna skupnost primerno opremljeni z velikim znanjem, široko kulturo, izobrazbo in strokovnostjo. Naše narodne skupnosti ne bi sploh smeli več obravnavati kot manjšino, temveč kot skupnost dvo ali večjezičnih evropskih državljanov. Bistveno je vsekakor, da primerno opremimo svoje strukture za potrebe in zahteve, ki jih narekuje nova postindustrijska stvarnost. Težiti moramo k temu, da ne bomo postali Italijani slovenskega izvora, temveč da bomo vsi evropski Slovenci.

Mesti Gorica in Nova Gorica kot specifičen empirični primer analize.

Splošen teoretični okvir, na katerem bo slonel projekt, sestavljajo zlasti znanstvena dela o mednarodnih odnosih in mejah. Iz specifične literature pa bomo črpali potankosti politične, regionalne in socialne geografije ter urbane in regionalne sociologije.

Z ugotavljanjem razvojnih procesov na socialnem, gospodarskem in kulturnem področju na obeh straneh meje ter v obeh tukajšnjih glavnih mestih bomo hkrati opredeljevali interakcijske oblike, dinamiko tranzitnih tokov, stopnjo medsebojne povezanosti in soodvisnosti, sodelovanja in izmenjav, komplementarnost oziroma konkurenčnost obeh obmejnih območij, učinke meje na vsakdanje življenje prebivalstva ter stopnjo krajevne in teritorialne identitete. Cilj raziskovalnega projekta je skratka ugotoviti, v kolikšni meri se meja obnaša kot ločevalni oziroma povezovalni dejavnik v gospodarskem, družbenem in kulturnem življenju Goriške. Zato bo raziskava "regionalna", v kolikor bo razčlenila, opisala in razložila socialno in gospodarsko strukturo Goriške, "komunitarna" pa bo, v kolikor bo analizirala opisala in razložila socialno in urbano strukturo Gorice in Nove Gorice.

Prvi cilj tega projekta bo izdelava historične retrospektive, s pomočjo katere bomo ugotovili zgodovinsko-kulturno dediščino goriške obmejne regije, ki temelji na sožitju, obmejni integraciji in prekomejnih odnosih. Zgodovinska perspektiva nam bo omogočila boljše poznavanje inštitucionalnih vidikov ter političnih, gospodarskih in kulturnih vezi, ki so oblikovale to območje. Poleg tega nam bo omogočila odkrivanje čistih historičnih in družbenih prvin, ki opredeljujejo goriško "dovzetnost do psihokulturne resničnosti ter tradicionalne usmerjenosti Gorice k severu in vzhodu" (R. Strassoldo, 1988).

Zato bomo izdelali specifično bibliografsko raziskavo: gradiva ne bomo obdelali in predložili disciplinsko, temveč problemsko na osnovi nekaterih kategorij, ki bodo odkrivale stabilnost oziroma labilnost goriške meje in istovetnosti. Pregledali bomo krajevne arhive, raziskave in monografije, skratka

celotno informativno gradivo, kar nam bo mogočilo "odkrivanje kritičnih faz preteklosti" (Gallino, 1978).

Drugi smoter projekta bo izdelava politično-geografske analize historiata obmejnosti z dvema osnovnima obdobjema: a) dolgo obdobje enotne dežele Goriške, b) obdobje naglih sprememb in premikov politične in upravne narave v prvi polovici tega stoletja.

Tretji smoter je izvedba socio-ekonomske in demografske analize prebivalstva goriške obmejne regije. Opredelili bomo ožji obmejni pas ter urbano območje, ki bosta deležna podrobnejših raziskav. Prostor bo zato opredeljen kot rezultat nekega interakcijskega sistema, vodilo pa nas bo prepričanje, da je organizacija prostora odvisna od relacijskih odnosov med skupinami.

Četrti smoter se tiče analize prostorske percepcije ter opredelitve prostorskih procesov in sedanje prostorske funkcije na osnovi obstoječe družbene strukture in dinamike. Ugotovili bomo ustreznost oziroma prilagojenost sedanje sociogospodarske strukture z obmejno vlogo obravnavanega območja.

Peti smoter je oris razvojne dinamike obeh glavnih mest. Pregledali bomo njuno vlogo znotraj obmejne regije, njuno sposobnost za odigravanje vloge "proizvajalcev" neke regionalne kulture in zavesti. Predmet naše analize bo ugotavljanje vrednostnih vzorcev, simbolov in modelov, na katerih temelji identiteta prebivalcev obeh Goric. Preverili bomo sposobnost obeh mest, da oblikujejo "novo mesto" sožitja, medsebojnega bogatenja in skupnega ustvarjanja.

Projekt bo zaobjemal različne tudi samostojne projekte, ki bodo iz svojega samostojnega pristopa analizirali specifične vidike obmejnega goriškega prostora:

doktorska disertacija o družbeno geografskem prostoru Gorica - Nova Gorica, ki jo pripravlja mag. M. Bufon;

magisterij D. Jarca o urbanistični strukturi Gorice in Nove Gorice;

doktorat M. Baše o sociolingvistični problematiki v Gorici in Novi Gorici;

doktorat o narodni istovetnosti Slovencev v obmejnem prostoru Goriške mag. M. Jurič;

raziskovalna naloga o sodobni migracijski problematiki v FJK dip. sociologa G. Blasutiga;

raziskovalna naloga o vlogi goriškega tiska pri izoblikovanju različnih identitet dip. sociologa J. Prinčiča.

JEZIKOVNI DUALIZEM KOT OPREMA OKOLJA ZA DVOJEZIČNOST

Ko si zastavljamo vprašanje, od kod vztrajanje pri razlikovanju jezikov in pri ohranjanju/razvijanju določenih jezikov v istem prostoru, moramo pomisliti, kaj pravzaprav pomeni prostor, še posebej prostor v jezikovni inačici, v jezikovnem kadru ali preprosteje, prostor v določeni "jezikovni obleki".

Pomislimo najprej na fizični prostor, na naravni prostor brez ljudi: le-ta je nem, molčeč, brez glasu. Ni težko ugotoviti, da nemi prostor zadobi določen pomen samo ali šele v trenutku, ko mu ga zadajo ljudje s svojim jezikom, v trenutku, ko se lotijo določenega poimenovanja naravnih pojavov, specifičnega okolja, predmetov in dejanj, ki jih v tem prostoru opravljajo.

Ljudje torej dajo fizičnemu prostoru zvok in glas v ustni in pisni obliki; izraža se torej v določenem jeziku skozi človeško prisotnost in doživljanje. Kras je na primer lahko nekaj, kar prav ničesar ne pove, če zbrišemo človeško prisotnost. Vendar pa zadobi ogromen pomen v trenutku, ko na ta prostor navežemo določeno antropološko zgodovino, določen jezikovni in literarni zaklad, ki se v tem konkretnem primeru izraža ne le v slovenskem, temveč delno tudi v italijanskem jeziku. To seveda pomeni, da celovito dojemanje takega prostora verjetno ni možno brez obvladovanja dveh jezikov. Obstaja torej določen način doživljanja nekega prostora skozi jezikovno poimenovanje prostora samega, kar vzbuja vrsto predstav, asociacij, smislov, pomenov, izvirajočih iz jezikovne opredelitve. Do tega pa prihaja zato, ker ima jezik, kot je zapisal Charels Morris, poleg semantične (razmerje med termini in pomeni) in sintaktične (razmerje med termini samimi) tudi tako imenovano pragmatično razsežnost, se pravi odnos ali razmerje med jezikom in ljudskim obnašanjem ali vedenjem.

Izhajajoč iz tega lahko trdimo, da določen prostor zadobi smisel in pomen, zadobi določeno zgodovino in se obenem tudi jezikovno ustvari in izraža kot nekaj specifičnega in enkratnega, ko ljudje zasedejo in napolnijo ta prostor, s katerim razpolagajo in v katerega so integrirani. V tej perspektivi se okolje preliva v določen jezik in se preko tega jezika izraža. Lahko bi rekli, da se na ta način prostor gradi tudi jezikovno in prav z določenim jezikom pridobiva vedno več pomenskega naboja in torej smisla. Prostor pa se lahko izraža v enem samem ali, kot je primer naših obmejnih krajih, v več jezikih. To je pač odvisno od "zgodovinske proizvodnje". In prav "zgodovinska proizvodnja" ustvarja primere tako mnogojezičnih kot večjezičnih prostorov. Jasno je, da bo določena osamljena skupnost v težko dostopnem prostoru ustvarila pretežno le enojezični prostor, medtem ko se marsikateri večmilijonski urbani konglomerati, še posebej tisti, ki so sad priseljevanja skupin različnih jezikovnih izrazov, prej ali slej

izražajo večjezično, če seveda ne pride do bolj ali manj vsiljene asimilacije. Podobno je tam, kjer se v istem prostoru srečata dva različna naroda, če po eni strani ustvarjata tako imenovano "etnično mejo", po drugi pa, hočeš, nočeš, skupaj doživljata isti prostor in ga s tem tudi dvojezično ustvarjata. Lahko bi rekli, da je Evropa prava mreža takih dvojezičnih pasov, naš obmejni prostor pa zelo zgovoren, čeprav problematičen primer. V podobnih primerih se enojezično polaščanje prostora torej kaže kot dejansko nasilje; zagovarjati etnične monopole v prostoru, kjer se družbeno-zgodovinska stvarnost izraža dvojezično, dasiravno "uradno nepriznano", pa kot nekaj vsiljenega in umetnega.

Taka ugotovitev nas privede do zaključka, da je potrebno postaviti pod vprašaj obstoječe danosti. Tako se na primer državne meje kot nekako jezikovno-nacionalne ločnice danes še vedno dramatično resne zadeve, hkrati pa tudi smešne in nesmiselne. S tega vidika so klasične meje bolj negativne kot pozitivne, saj dejansko predstavljajo nasilen rez in travmatično rano določenega okolja, tako fizično kot kulturno. Zato lahko kot pametni ljudje na izziv meja odgovorimo samo s kulturo sožitja in medsebojnega jezikovnega spoštovanja, kajti sobivanje jezikovno različnih ozemeljskih pasov v istem prostoru predstavlja vsaj dvojno kulturno bogastvo, ki z dvojno zmogljivostjo soustvarja in razvija isti prostor. V tem smislu so torej jeziki nekaki dodatni diferencialni tvorci identitetnega prostora, katerih pozitivno in eksplicitno priznanje ter ovrednotenje lahko samo nudita prostoru in ljudem, ki mu pripadajo, pristnejše uresničevanje. Če dobro pomislimo, predstavljajo obstoječe ovire za večjezično kulturo neko vrsto protinaravne težnje, neko vrsto nesprejemljive nesmiselnosti.

Dejanska prisotnost več jezikov v istem prostoru bi terjala tudi njihovo uradno-formalno priznavanje, se pravi, vzporedno uporabo na vseh nivojih družbenega življenja. Dogaja pa se, da v večjezičnem prostoru jezik, ki se razlikuje od državnega uradnega jezika, izpade kot nekaj nezaželenga, kot nekaj, kar je nujno na vsak način izključiti, četudi je močno prisoten. To pa nas privede do zelo pomembne tematike, ob kateri se nam zastavlja naslednje vprašanje:

Kaj pomeni izključevanje ali vključevanje določenega jezika in kaj pomeni spontanost jezika v okolju, ki zavira večjezikovno kulturo? "Proučevati jezikovne odnose, ki se zastavljajo na osnovi določene dominacije" piše M. Kiloni, "privede do razčlenjevanja določenega fenomena, ki je gospodarski, družbeni in politični, dominacija s strani neke družbe nad drugo družbo - in to se udejani v jezikovnih odnosih, ki v hipu, ko se konstituirajo, izražajo učinek in proizvod dominacije same. Dejansko, ko določena dominacija proizvaja gospodarska, družbena in politična polja, proizvaja tudi jezikovno polje, na katerega se prenesejo odnosi dominacije. In tovrstno jezikovno polje se izraža v opoziciji nadrejeni-podrejeni jezik, kar odslikava širše obsegajočo opozicijo nadrejena-podrejena struktura.

V odnosih, osnovanih na določeni dominaciji, ustvari nadrejena struktura po eni strani jasno definirano izključitev na jezikovnem polju:

izključitev jezika (podrejenega) iz sfer oblasti (gospodarskih, političnih itd.) ter izključitev nosilcev tega jezika iz taistih sfer oblasti, po drugi strani pa jezikovno zagospodovanje na vseh nivojih oblasti z enim samim jezikom (nadrejenim jezikom). Taki mehanizmi izključevanja in razločevanja povzročajo devalvacijo jezika podrejenih ter valorizacijo jezika nadrejenih". Mondher Kilani, Langue et domination, Revue européenne des sciences sociales, n. 40, 1977, Genéve, str. 133).

Če, izhajajoč iz teh ugotovitev, pomislimo na problematiko Slovencev v Italiji, nam postane marsikaj jasno. Obstoječe oblasti večinskega naroda so sicer pripravljene nuditi vrsto materialnih podpor slovenski manjšini, izražajo pa neverjeten odpor do uporabe slovenskega jezika v javnosti. Beseda "dvojezičnost" vzbuja skoraj patološko obsedenost, kot da bi s tem manjšina ogrožala večino. V bistvu pa gre za nepriznavanje enakopravnega statusa nosilcem slovenskega jezika, za težnjo, da bi le-ti še naprej bili pojmovani kot podrejeni. To pa je absurdno in nesprejemljivo, ker dodatna usodna prisotnost drugačnega jezika ne jemlje ničesar nikomur, kvečjemu dodaja nekaj vsem. Kljub temu, da je naš prostor dejansko dvojezičen, nima skoraj nobenega dvojezičnega videza v javnosti. Da bi pripadnikom večinskega naroda bolje osvetlil, kaj pomeni tako stanje v vsakodnevnam življenju za Slovenca, se večkrat poslužujem naslednje hipotetične fikcije: le kako bi italijansko govoreči Tržačan ali Goričan doživljal svoje mesto, če bi se vsi javni napisi naenkrat pojavili samo v slovenščini? Po vsej verjetnosti bi se mu njegovo lastno mesto naenkrat zazdelo popolnoma tuje. Slovencem se sicer zdi popolnoma "normalno", da je vse v italijanščini, kar pa še ne pomeni, da je to tudi "naravno".

Vsakodnevno doživljanje tržaškega in goriškega prostora v italijanščini je torej za Slovenca to, kar bi bilo za Italijana, če bi tržaški prostor "govoril" v javnosti samo v slovenščini. To pomeni, da je vključevanje jezika zelo pomembna zadeva, iz katere izhaja vrsta pomembnih interakcij. Iz tega tudi izhaja, da tako imenovana jezikovna spontanost pravzaprav ni tako spontana. Ni torej dovolj retorično trditi, da nič in nihče ne ovira jezikovnega izražanja, če se to jezikovno izražanje ustavi na določeni meji. Jasno je, da v trenutku, ko je v določenem prostoru onemogočeno vsakodnevno razvijanje nekega jezika tudi v javnosti, postane ta jezik ogrožen.

Odsotnost jezika v javnosti prostora in okolja, v katerih jezik in njegovi nosilci vsekakor živijo, pomeni poleg neizbežnega asimilacijskega pritiska tudi brisanje jezikovnega poimenovanja prostora in okolja, torej porivanje jezika v obrobne družbene situacije ter siromašenje jezikovnih kompetenc. Zaradi takega stanja v prostoru je jasno, da so subjektivni napori za življenje jezika še veliko težji, kot bi bilo potrebno. Dovolj, da pomislimo na težave pri pouku slovenščine.

Tudi spontanost jezika in njegova uporaba v konkretnem vsakodnevnem življenju je torej nekaj, kar je po svoje odvisno od prisotnosti ali odsotnosti strukturnih pogojev prostora, ki tako spontanost omogočajo ali ovirajo. Celo

zaveden pripadnik manjšine, ki hoče ohraniti in normalno razvijati lastni jezik, se mora vsakodnevno boriti za jezikovno kompetenco na določenem nivoju, saj mu okolje sistematično nasprotuje. Edino, kar ga ne ovira, je morda družina in trenutki manjšinskega življenja, kjer je slovenščina na prvem mestu. Vključevanje ali izključevanje določenega jezika v celotnem prostoru, kar pomeni prisotnost ali odsotnost v različnih segmentih življenja, ki se odražajo v prostoru, na različne načine omogoča ali preprečuje naravni razvoj jezika. S tem pa smo prišli do vprašanja možnosti in ovir jezikovnega razvoja ter neformalnosti in institucionalizacije jezika. Institucionalizacija jezika, torej njegova formalna legitimnost, pomeni javno priznavanje jezika. To je zelo pomembno, ker dobi s tem jezik v nekem prostoru ustanovno utrditev, se torej pred celotno družbo konstituira v prostoru. Ko je to zajamčeno, se lahko ta jezik v teku življenja neformalno razvija v raznih drugih oblikah. Institucionalni obstoj jezika priznava polnopravno izražanje prostora v tem jeziku.

Pouk v slovenskem jeziku na šolah predstavlja institucionalizacijo slovenskega jezika v določenem segmentu prostora, vendar je to vse premalo glede na celoten kontekst družbenega življenja. Iz tega sledi vprašanje, kje so možnosti in kje ovire za normalen razvoj jezika v celovitosti prostora. Očitno je, da ima jezik tem več možnosti za utrjevanje ter nemoten in konkreten razvoj, tako kot to terja spreminjajoče se sodobno življenje, čimbolj je določen prostor posejan z institucionaliziranim jezikom, čimveč je torej ustanov, ki nudijo uporabo jezika v vsakodnevnem življenju. Če pa tega ni, je normalen razvoj oviran, dokler ne pride do nazadovanja jezika in njegovega zastaranja.

Razmišljanje o večji jezikovni prisotnosti lahko postavimo še v drugačno perspektivo. Vprašanje jezikovne dediščine in jezikovnega bogastva ter urejenost določene večjezikovne opreme v določenem prostoru si lahko zastavljamo tudi kot ekološko vprašanje. Dandanes se vse bolj zavedamo, da postaja zaščita narave prvobitnega pomena. Vedno bolj se širijo ekološka gibanja in vedno bolj se krepi zavest, da človek ne sme kar tako in tjavendan v nedogled uničevati in zapravljati naravnega bogastva. Posebno v razvitih deželah smo prišli že tako daleč, da skušamo na vse načine ohraniti to, kar nam je narava podarila. Tako na primer skušamo na vsak način ohraniti in zaščititi izumirajoče biološke vrste, naj gre za živali ali rastline. Ko pride do ogrožanja kake vrste, se celo javna občila na dolgo in široko razpišejo o tem. Ko pa gre za človeško vrsto in njene različne "kulturno-jezikovne vrste", in v tem je paradoks, še zdaleč nismo tako občutljivi. Medtem ko za zaščito narave nekaj le ukrenemo, pa smo do zaščite "človeške narave" še zmeraj brezbrižni.

Po analogiji bi lahko rekli, da je glede izgube določenega jezika in določene kulture za človeštvo prav tako pametno, če bi bolj poskrbeli za zaščito in razvoj vseh različnih "ethnosov", kar pomeni predvsem poskrbeti za jezik in kulturo, ki ju je določen narod ustvaril v danem prostoru. To se pravi, da potrebujeta, posebno v razvitih deželah, tudi jezik in kultura ekološko zavest za ohranjanje tega, kar je narava podarila.

Izhajajoč iz take perspektive humane ekologije bi se bilo pametno zavzemati vsaj za dve nalogi: prva bi zajemala skrb za obravnavanje in dojemanje ali celo ponovno odkrivanje jezikovne dediščine, ki jo ponuja določen prostor. Nespametno bi bilo izbrisati jezikovno bogastvo, v eksplicitnih ali prikritih oblikah prisotno v določenem prostoru, saj bi to pomenilo dobesedno izgubo nečesa zelo dragocenega za prostor sam in za v njem živeče ljudi. To velja nasploh za slovenščino, ki je - vsaj pri nas - ogrožena; še posebej pa to velja za naša lokalna slovenska narečja, za ohranjanje katerih bi potrebovali celo neke vrste jezikovne "obnove" ali "restavratorstva" tako kot se to počne s starimi predmeti.

Skrbi za tako obnavljanje pa ne narekuje zgolj banalna želja po kakem nostalgičnem ali folklorističnem ohranjanju jezika, temveč gre, obratno, za preprečevanje že večkrat nepopravljivo izgubljenega bogatega jezikovnega fonda, iz katerega lahko še danes marsikaj črpamo. Pomislimo samo na bogato izrazje, ki je spremljalo kmečko delo in življenje naših prednikov. Velik del tega jezikovnega fonda, ki še vedno delno odmeva v naši kulturi, smo verjetno že izgubili. To je škoda. Medtem ko obnavljamo zgodovinske mestne četrti, pa puščamo vnemar zgodovinske osnove jezika, ki so še kako pomembne tudi za sodobni jezik

Naša druga naloga pa bi morala biti večja skrb za strukturno opremo sodobnega jezika, t.j. da jezik kot tak ne bi izgubljal lastnega bogastva, da bi se čimbolj ognil bolj ali manj vsiljeni "hibridizaciji". Z izrazom strukturna oprema mislim na vsa tista materialna in organizacijska sredstva - od najosnovnejši v javnosti pa do učbenikov in služb za gojenje specializiranih terminologij - brez katerih se jezik sploh ne utrjuje in ne razvija pravilno. Brez primernega orodja tudi jezik, kot vsaka druga stvar, tvega nazadovanje in zaostajanje, torej nesposobnost ustreznega sporočilnega obvladanja novih vsebinskih izzivov sodobnega življenja. Podobno kot potrebujejo sodobna mesta urbanistične načrte, so jezikovni kulturi potrebni načrti in posegi, kar pomeni ustvarjanje struktur in pogojev, ki bi operativno omogočili jeziku sodobno življenje, da bi torej čimbolj popolno soustvarjal in bogatil zgodovinski prostor, v katerem je že toliko časa doma. Če upoštevamo sedanjo poplavo različnih tujih sredstev obveščanja in odsotnost učinkovitih posegov, je realno pričakovati naravne postopne asimilacijske procese. Tudi v zvezi z jezikom torej lahko govorimo o "onesnaževanju", zato postaja na jezikovnem področju ekološka politika še kako pomembna.

Za zaključek bi spregovoril še o jezikovnem pluralizmu in sicer upoštevajč jezikovno stvarnost posameznika in jezikovno stvarnost okolja. V primeru prisotnosti dveh jezikov v določenem prostoru bi lahko razlikovali med dvojezičnostjo in jezikovnim dualizmom, kajti to, kar se dogaja na subjektivni ravni posameznikov (živa jezikovna dinamika), ni isto, kar vidimo v okolju (jezikovna statika). Poimenovanje določenih stvari v dveh jezikih ali napisi v dveh različnih jezikih opozarjajo na prisotnost dveh jezikov v prostoru. Napis

"Trst-Trieste" ali "izhod-uscita" sta dva ločena izraza, nista zapisana eden vrh drugega. Materializacija obeh jezikov v okolju se pojavlja ločeno, dokazuje prisotnost dveh različnih jezikov v istem okolju. To bi lahko imenovali jezikovni dualizem. Medtem ko dva jezika, ki sta prisotna v isti glavi, živita med seboj dinamično in dialektično, sta v nekakšni stalni interakciji, se celo križata ali dopolnjujeta drug s pomočjo drugega, se lahko zanimivo razvijata v istem možganskem prostoru. To naj bi bila realna dvojezičnost. Seveda je okoli teh vprašanj še danes vrsta nejasnosti, vsekakor pa je, po mojem, to razlikovanje pomembno.

Pomembno je torej, kako opremimo jezikovno določen prostor, na primer enakopravno z dvema jezikoma, drugo pa je, kako posameznik z dvojnim jezikovnim fondom "upravlja", oziroma s kakšnim dvojnim jezikovnim bogastvom razpolaga. Razpolaganje ni način razpolaganja v posamezniku, njegova dvojezičnost je torej izključno subjektivnega značaja, se dogaja smo v posamezniku, četudi je popeševanje ali oviranje subjektivnih dvojezičnih oblik odvisno le od prostora. In tako se vračamo k prostoru. Dvojna ali celo trojna prisotnost jezikov ob istih predmetih, ob istih stvareh, ob istih objektih v določenem prostoru neverjetno obogati smisel okolja.

Jezikovni pluralizem je vsekakor večje bogastvo kot jezikovni monizem in tam, kjer so prisotni ljudje, ki se izražajo v različnih jezikih, predstavlja nekaj naravnega, ekološko potrebnega, saj odraža realnost prostora in ga hkrati bogati. Ne glede na večjezičnost vseh bivajočih v določenem prostoru, daje vsem prebivalcem še nekaj več, saj je last vseh, ki tam živijo, in ne samo ene ali druge skupine, kajti javna oznaka pripada vsem.

1986/87

POSVET SKGZ O KULTURI

Vsebina današnjega srečanja ni enostavna zadeva, zato je težko postaviti dokončne in odločilne teze. Gre za razmišljanje o določenem stanju in o perspektivah. Lahko bi rekli, da vemo, kaj delamo in kakšen smisel ima vse skupaj; tudi motivirani smo. Cilji so včasih jasni, včasih pa nekoliko zamegljeni. Večkrat se zatakne pri operativnem delu, kjer smo šibki. Nasprotne sile pa imajo povsem obratne značilnosti. Ne vedo točno, kaj delajo, nimajo pravega smisla, a vedo dobro, kako zadeve izpeljati. To je prvo, kar odraža, da pri nas nekaj ne gre, ko govorimo o vprašanju političnega zadržanja do kulture in znanja. Torej gre za politiko, za ugotovitev neke politične smernice, ki pa ni le načelnega značaja, ampak je potrebno načelnost preobraziti v učinkovitost.

Najprej ugotavljam, da obstajata dve vprašanji: politika te organizacije in njenih članic navznoter in politika usmerjena navzven. Ko uporabljam besedo politika, ne mislim generično temveč v širokem smislu. Imeti jasne politične smernice seveda ne pomeni izvajati sektaštvo, pomeni pa imeti svojo jasno linijo. Imeti svojo politično linijo spet ne pomeni, da nam to onemogoča delati v korist vseh Slovencev v Italiji. To odpira vrsto vprašanj glede povezave z drugimi komponentami, ki se premikajo v istem narodnostnem okviru.

Če se povrnem na vprašanje kulturne politike navznoter, bi začel najprej s potrebo po zelo močnem sunku v smeri posodabljanja. To je zelo enostavna beseda, vendar vsebuje potrebo po vrsti potez, ki jih moramo napraviti.

Sunek v smeri modernizacije pomeni poleg vrste tehnoloških pripomočkov, sredstev itd. tudi in v prvi vrsti modernizacijo v glavah ljudi. Ta se ne rodi čez noč. Potrebno se je potruditi in jo pridobiti z oblikami stalnega izobraževanja in izpopolnjevanja, skozi naravno vključevanje v širše procese, kot je lahko na primer širše slovensko kulturno življenje. Potrebno se je soočati tudi z italijanskim kulturnim prostorom. Pri tem bi se strogo držal tistega, kar se je v zadnjih letih razvilo, da se vključujemo v skupni slovenski kulturni prostor. V vsakdanjem govoru večkrat mešamo enotni s skupnim slovenskim prostorom. To ni isto. Prvi izraz je iz starejšega obdobja, ko so se stvari postavljale vsaj v namerah ideološko monolitno. Skupni prostor pa pomeni, da so v skupnem prostoru različna stališča in različne ideološke opredelitve. To omogoča povsem drugačne perpektive Menim, da je pluralistično tekmovanje v okviru nekega naroda zelo pomembno. To predpostavlja, da moramo ustvarjati in izvajati v italijanskem prostoru, kar nas povezuje z zelo širokim prostorom, ki ima vrsto centrov v matici in zunaj nje. Tudi mi smo tako središče. Glede tega imamo vrsto izkušenj, kot je na primer tista v Zvezi izseljencev.

Kaj pomeni te stvari operacionalizirati? Zelo smo pomanjkljivi glede organiziranega pristopa, da moderniziramo svoje glave. Potrebno je pač spet v

šolo. Uvesti je potrebno oblike nadaljnjega izobraževanja. Pomembno je, da se tudi sami remotiviramo, da neposredneje sledimo tistemu, kar se razvija v stroki, s katero se ubadamo, in hkrati v širšem smislu. Potrebno je omogočiti drugačno prelivanje informacij, da postane stik z njimi lažji.

Druga plat vprašanja kulturne politike je prisotnost navzven. Prostor se danes stalno spreminja. Današnji italijanski scenarij je drugačen kot še pred nekaj leti. Stanje ob meji je drugačno, je izjemno, čeprav se tudi tu marsikaj spreminja. Vrsta vprašanj je vezana na znanstveno tehnološki razvoj in na naložbe v to smer. Odpirajo se povsem nova vprašanja o kulturi in znanosti. V tem pa smo zelo šibki. Absolutno je potrebno, da se vključimo v ta proces, sicer nas ne bo asimilirala italijanska desničarska komponenta, temveč nas bo asimiliral sam razvoj. Današnji prostor se vse bolj spreminja, česar se moramo dobro zavedati.

Spreminja se tudi širši slovenski prostor. Kljub težavam je opaziti, da se Slovenija posodablja in, rekel bi, z veliko zagnanostjo. Kultura se sedaj razvija po nepredvidenih in neverjetnih tirnicah. Človek pravzaprav ne ve, kje so meje, kajti dobro gospodarstvo je kultura, dobra znanost je kultura, dobro znanje je kultura, dobro šolstvo je kultura, dobra javna občila so kultura. Gre za povsem novo zmes, ki jo opazimo tudi v slovstvu. Ne gre več za klasično ločevanje med humanistiko in znanostjo, med družboslovjem in znanostjo. Stvari se med seboj prepletajo in povezujejo.

Postavlja se vprašanje, kakšen pristop imamo do teh pojavov. Gre za metodologijo širokega spreminjanja in načina, kako naj to obvladamo. Na videz se zdi, da je to stvar znanstvenih ustanov. Ni res! Vse se preliva. Postavlja pa se pomembno vprašanje, do kakšne mere lahko slovenski jezik sledi temu razvoju.

Vse povedano nas pripelje do vprašanja kadrov. Kako se bodo naši ljudje razvijali in kako bomo kljubovali situacijam, za katere smo zadolženi? Od posameznika se zahteva vse drugačna angažiranost: potrebno je študirati, izpopolnjevati se in se aktivirati. Posebne pozornosti je potrebna naša šolska struktura. V mislih imam populacijo naših študentov na univerzi. Zgodilo se je, da se je slovenska populacija pomnožila. Sedaj je nekaj več kot 600 vpisanih na tržaški univerzi, a hkrati nas svež podatek opozarja, da je vseh vpisanih 13.000. To pomeni, da nekaj ne gre v paralelizmu med manjšinsko in večinsko univerzitetno populacijo. Tu smo sami najmanj napravili.

Gre za pravi paradoks. Če je res, kar sem prej nanizal, moramo strateško investirati v to smer. Dogaja pa se, da kot manjšina investiramo manj ravno v tisti element družbe, ki je najbolj pomemben. Če bomo imeli ljudi, ki bodo miselno oboroženi, se bomo lahko vključili v vse sodobne tokove, v obratnem primeru bo celotna manjšina potegnila krajši konec.

november 1987

POROČILO NA PROGRAMSKI KONFERENCI SKGZ

Ni slučaj, da razmišljamo na tej konferenci, kam in kako s Slovensko kulturno gospodarsko zvezo. Ni prvi, niti zadnji samoizpraševalni trenutek, ko si ljudje organizirani v SKGZ zastavljajo iz različnih zornih kotov ključna vprašanja, ki so povezana z možnimi razvojnimi perpektivami slovenskega subjekta v Italiji. Kljub vsemu predstavlja SKGZ za ta subjekt še vedno referenčno osnovo ali primarno oporo. Mirne duše smemo trditi, da iščemo znotraj naše organizacije že vrsto let nove poti in nove pristope v precej razvejani in pluralni sestavi, kar odraža našo nesporno življenjskost. Levo usmerjeni Slovenci v najširšem smislu, ne glede na osebno marksistično ali krščansko ozadje ali pa obojno so našli v SKGZ "prostor" in "državljanstvo".

Razprave in premišljanja, v katerih sem bil v zadnjem desetletju tudi sam soudeležen, so le izraz različnih pogledov, ki privedejo seveda tudi do "konfliktov", a brez takšnih trenutkov ni razvoja. Na drugi strani pa so prav konfliktna stanja stvaren pokazatelj dejanskega pluralnega stanja neke organizacije. Za SKGZ si torej upam trditi, da ni pluralnost nekaj, kar odkrivamo v zadnjem času, temveč je prisotna znotraj organizacije že vrsto let.

Ključno vprašanje SKGZ je nekje drugje in sicer v dokaj kasni razmejitvi med tem, kar sodi v "politično družbo" in kar spada v "civilno družbo". V preteklosti sta se ta dva nivoja prevečkrat nejasno prepletala, tudi zato, ker so bile zgodovinske okoliščine drugačne; o njih bi bilo vredno podrobneje razmišljati. Sedaj pa postaja ta razmejitev skoraj nujna. Upoštevati moramo namreč vrsto sprememb:

a) popolnoma spremenjen scenarij v Sloveniji in Jugoslaviji;

b) spreminjanje gospodarskega in političnega scenarija v Italiji;

c) novosti, do katerih prihaja v Italiji in v Evropi na področju etničnih vprašanj, ki niso več vezana izključno na klasični nacionalni trenutek;

č) spreminjanje družbeno političnih valenc v naši deželi, posebno po spremembah na Vzhodu;

d) perpektive, ki se odpirajo za Evropo po letu 1992.

Vse to zahteva daljšo analizo, ki je na tem mestu ni mogoče napraviti. Dejstvo pa je, da bo zaradi tega kompleksnega konteksta v dinamiki sprememb tudi slovenski subjekt s svojimi organizacijami prisiljen v dokaj izrazito nove opredelitve. Navedel bom le nekaj točk.

Vse bolj bo potrebno upoštevati, kar zadnje čase sicer vsi ugotavljamo, in sicer neverjetno razčlenjenost "slovenske baze" v Italiji, kar pomeni, da moramo prilagajati našo "etnično ponudbo" na bolj elastičen in transpolitičen način. Prizadevanja naj bi šla v smeri upoštevanja različnosti slovenstva z zelo

razčlenjenimi potrebami. Slovenstvo strogo zaščitenega porekla je seveda povsem nekaj drugega od slovenstva na robu asimilacije.

Stiki in dialog s političnimi strankami zahtevajo nove oblike interakcij. Politične stranke so pomembne strukture in predstavljajo ključni trenutek za opredeljevanje in odločanje v demokratični družbi, a ne smejo in tudi niso sposobne, da bi izčrpno odgovarjale na potrebe celotne družbe. Politično lotizacijska vampirizacija celotne družbe lahko privede do pluralnega totalitarizma, kar spet ni povsem zdravo.

Prav zaradi tega se vse bolj postavlja vprašanje, kako naj se civilna družba izraža in kako naj pride do izraza. Zadnje čase sem večkrat na hipotetično-provokativen način zastavil zamisel o slovenskem etničnem sindikatu, ki naj bi izražal mobilizacijski moment slovenske etnične civilne družbe ter njenih različnih razvejanih interesov, nekak skupen moment vseh Slovencev kot nekaj različnega - prav zaradi skupne osnove - od političnih strank. Hočeš - nočeš vsaka politična stranka, več ali manj upravičeno, ne more med zagovarjanjem interesov etničnega značaja zanemarjati tudi svojih strankarskih in zato volilnih ineteresov. Obstoj in pritisk civilnega momenta v sindakalno organizirani obliki pa le sili v to, da se tudi strankarski interesi lahko drugače prilagajajo etničnim interesom. Po vsej verjetnosti čas še ni zrel za nekaj takega, čeprav smemo pričakovati, da se bo v bližnji bodočnosti nekaj takega oblikovalo.

Problem ni zgolj naš. Pred podobnimi dilemami se nahajajo tudi druge etnične skupnosti v Evropi in pričakovati je, da se bo prej ali slej tovrstni "izum" kot učinkovita organizirana oblika zaščite etničnih interesov nekje konkretno tudi pojavil. Zaenkrat pa je pomembno, da pridemo do neke vrste predstavništva, ki bi z večjo razčlenjenostjo kot nekdanja Enotna delegacija izražalo slovensko stvarnost v Italiji. Mislim na neko vrsto predstavništva, ki bi vsebovalo tako politično kot tudi civilno raven slovenskega življenja. Skupno predstavništvo politične in civilne družbe bi po vsej verjetnosti omogočalo celovito izražanje našega majhnega, kljub temu pa kompleksnega, a prav zaradi tega zanimivega subjekta.

Na koncu pa še želja po dostojnejši civilizacijsko moralni drži v medsebojnih odnosih vsaj znotraj Slovensko kulturno gospodarske zveze. Z brezbrižno površnostjo in prikrito nestrpnostjo prihaja do označevanja ljudi brez nikakršne resne osnove. Če govorim zase, ugotavljam, da sem si nabral - kar je po svoje tudi zabavno - kar lepo število oznak: dvorni intelektualec pri SKGZ, katokomunist, zadnji stalinist, utopični krščanski socialist, hud boljševik, obnovitelj krajgerjanščine itd. Brez polemike in moralizmov menim, da gre predvsem za določen nivo civilnega in civilizacijskega vedenja, predvsem pa za omejen politični okus.

Julij 1990

RAZMERJE MED KULTURO IN POLITIKO

Začnem s citatom iz slovenskega filma iz šestdestih let "Zgodba, ki je ni" Matjaža Klopčiča. V filmu je dolg monolog Staneta Severja, ki se zgraža nad slovensko stvarnostjo in žalostno ugotavlja, da se pri Slovencih vedno nekdo užali. S tem, da se nekdo užali, se vse konča. Tudi mi imamo precej takih v naših vrstah. To pomeni, da smo neverjetno emotivna skupnost, v kateri se s težavo normalno "rezonira", ker pridejo prevečkrat v ospredje čustva na splošno ali posebej ideološka čustva. Premalo pa je drugih dveh dimenzij, ki so osnovnega pomena v družbenem in hkrati v kulturnem življenju: premikanje med tem, kar imenujemo normativnost - struktura pravil, v okviru katerih se premikamo in delujemo, ter strokovnost, sposobnost. Na eni strani je preveč emotivnosti, na drugi pa marsikdaj zabredemo s kulturo v nekakšen dolžnostni obred, kar ima tudi sicer svoj pomen, ki pa ni povezan z vsebino, temveč služi le izpričevanju prisotnosti in določenega obstoja.

Michelangelo Antonioni je nekoč rekel, da ni kultura nič drugega kot vsakodnevna hrana, ki daje življenju smisel in omogoča njegovo tolmačenje. Na tej osnovi se življenje razvija in v tem tiči strukturalni faktor, ki omogoča, da se tudi kultura razvija. Vse to zahteva od posameznika in skupnosti, da se stalno sooča s stvarnostjo in da odgovarja na osebne stiske, probleme, izzive, hkrati pa ponuja širše povezovanje z drugimi, da skupaj krenejo v zgodovinsko avanturo. Za to pa je potrebna politika. Politika ima več predznakov. Kar se tiče operativne politike, smo v tem obdobju doživljali nekaj novega z zakonom za obmejna območja in novim financiranjem slovenskih ustanov.

Menim, da moramo uporabljati izraz politika v močnem smislu in ga torej razlikovati od politikanstva. Prave politike za kulturo pa v bistvu ne vidim. Politika za kulturo pomeni predvsem *kultura*, ta pa pomeni določeno vizijo ugotavljanja strateških dejavnikov, ki so ključnega pomena za nadaljnji razvoj manjšine. Politika pomeni omogočanje, da se te vizije udejanijo. Večkrat poudarjam, da se to dogaja s težavo. Dogaja se prav obratno. Skuša se onemogočiti, da bi se strateški dejavniki razvijali. Ko se govori o politiki in kulturi, menim, da gre predvsem za vprašanje prednosti. Izbrati moramo, kaj želimo okrepiti in česa ne, a ne ker bi nečesa ne hoteli, temveč zaradi omejenih sredstev. Menim, da se podobno dogaja v gospodarstvu. Zato tudi stalno ponavljam staro geslo, da potrebujemo več kulture v gospodarstvu in več gospodarstva v kulturi. Seveda ne gre to povsem avtomatično, potrebno je vse skupaj bolje opredeliti. Gre za pametno gospodarjenje, kot gre v kulturi za pravo razvojno ustvarjanje.

Vprašanje prednosti: izbirati moramo tiste ključne dejavnike, ki so pomembnejši za nadaljnji razvoj, da se ne bomo zamejili na primitivno skupnost,

temveč da postanemo čim sodobnejša skupnost, ki se lahko meri s sodobnim svetom. Menim, da smo sposobni to napraviti. Slišali smo že, kaj pomeni področje znanja in znanosti. Pomembno je zlasti vprašanje splošnega formiranja mladih, toda ne po klasičnem postopku, da bi jih poučevali po določenih kalupih. Oblikovati je potrebno pogoje, da se razpoložljivi resurzi normalno razvijejo. Sedaj imamo na italijanskih univerzah približno 800 slovenskih študentov. Za to maso možganov pa nimamo nobene politike. Opravljeni poskusi so bili skromni, a to področje moramo pokrivati.

Neka druga izkušnja se tiče pristopa do sodobnih medijev. Goriški Kinoatelje in njegov Videomonitor nista bila dojeta v vsej strateški viziji. Nič čudnega, saj tudi v Sloveniji na žalost teh stvari danes ne razumejo. Minister za kulturo Capuder bo najbrž ostal zapisan v zgodovini, saj mu je uspelo, da je ubil slovenski film v enem letu, kar je prava neumnost za slovenski narod. Prav majhen narod potrebuje medije, ki mu omogočajo, da ga svet spozna. Videomonitor je v zadnjih šestih letih spremljal dejansko v "realnem času", kar se je dogajalo v Sloveniji na tem področju. Novinarji in gledalci so od tega prav gotovo ogromno odnesli.

Dogajalo se je tudi obratno. Za nekatere stvari slovenska publika ni pokazala zanimanja. Prvič smo recimo v zamejstvu opravili skoraj kompleten pregled slovenskih obzornikov od leta 1945 do polovice petdesetih let. Gradivo je bilo enkratno, a odziv je bil skromen. V meni ni užaljenosti zaradi tega, a pojav nam le nekaj pove. Pomeni namreč, da ne znamo pravilno uresničevati določene kulture, a ne ker ne bi bili sposobni, temveč zato, ker pač nimamo prave politike v tej smeri.

Politika, kultura in gospodarstvo so tesno povezani. V zamejstvu pa imamo te stvari razdeljene. Če se nekdo zanima za eno in drugo, se vselej nekdo užali. Morali pa bi se povezati. Večkrat rabimo tudi med nami izraz sinergija, kar pomeni predvsem odkrito povezovanje stvari. Pomeni tudi, da se v medsebojnih odnosih vedemo tako, da so stvari prozornejše, bolj jasne in bomo, sicer brez kontrole, vsaj razmišljali bolj politično. Če ni elementov, je jasno, da si ne morem informacij in podatkov izmisliti. Na eni strani se sicer poudarja načelo o nedirigiranju, ker pomeni vsako usmerjanje kulture dejansko njeno zanikanje, a zagovarjanje proste izbire v osnovnih odločitvah glede resurzov, pomeni prepuščati izbiro parcialnim interesom in v pogojih neprozornosti.

a predzadnjih in na zadnjih volitvah je prišel zelo do izraza pojav lig. V ljudeh je zavrelo, ker ne sprejemajo več določenih načinov vladanja. Ko se ti procesi sprožijo, je mogoče, da se skupnosti izražajo tudi na divji način. Vprašanje se postavlja, kako odgovorimo na take pojave.Če prenesemo v naše okolje vse, kar se je v makrostrukturi italijanske družbe zgodilo, in poskušamo brati slovensko situacijo iz tega zornega kota, bomo videli, da smo tudi sami pred možnostjo, da se znotraj manjšine pojavijo fenomeni, kakršno je ligaštvo.

April 1992

NARODNA ISTOVETNOST IN POSTINDUSTRIJSKA DRUŽBA

"Kazalo je, da je nacionalna država nepreklicno, zgodovinsko nepovratno dejstvo, toda danes je v težavah ravno v tistih primerih, kjer se je zdelo, da ima najgloblje korenine. V Evropi je že mnogo manjšinskih skupnosti, pri katerih se je narodna istovetnost prebudila, kar pogosto spremlja pojav zoperstavljanja tradicionlanim državnim strukturam, če že ne celo državi kot politični kategoriji. Gre za med sabo zelo različna ljudstva. Različna po številu - od šestih milijonov Katalonccv do nekaj tisoč Ladincev v Dolomitih ali Frizoncev v Saterlandu - različna po zemljepisni razporeditvi - od Laponcev v arktičnih deželah do Albancev v južni Italiji - različna po etničnojezikovni pripadnosti - poznamo keltska, germanska, skandinavska, slovanska in neolatinska ljudstva poleg neopredeljivih Baskov. Te skupnosti so si različne tudi po stopnji razdrobljenosti: v zapadni Evropi najdemo skupnosti germanskega izvora celo v sedmih državah izven Nemčije, v Italiji živi enajst jezikovnih manjšin, osem različnih romanskih jezikov govori v različnih državah osemnajst narodnih manjšin; praktično je edina enonarodna država v Evropi Portugalska."

Tako je zelo strnjeno opredelil stanje stvari Jean Chesneaux v začetku osemdesetih let. O isti temi bi lahko navajali mnogo drugih piscev, ki so zlasti v zadnjem desetletju večkrat politično izpostavili ali so znanstveno razčlenili protislovje med sedanjo ureditvijo nacionalnih držav in vedno obširnejšo prenovitvijo etnosa in istovetnosti evropskih ljudstev.

V zvezi s tem vprašanjem je umestno primerjati bogato bibliografijo, ki jo omenja Anthony Smith v svojih dveh najvažnejših delih "The Ethnic Revival", Cambridge, 1981, in "The Ethnic Origins of Nations", Oxford, 1986; nadalje najuglednejšo znanstveno revijo na Zahodu "Ethnic and Racial Studies", ustanovljeno leta 1978; med najnovejšimi prispevki velja omeniti "Ethnicity today", Ljubljana, 1988; posebna številka "Revije za narodnostna vprašanja", v kateri so objavili najzanimivejše prispevke zahodnih in vzhodnih znanstvenikov, ki so jih predstavili na 12. Mednarodnem kongresu o Antropologiji in Etnoloških znanosti, ki se je vršil v Zagrebu leta 1988 med posebnim znanstvenim zasedanjem, ki je bilo posvečeno temi z naslovom "Ethnicity in Contemporary Progress".

Dvesto let po francoski revoluciji, ki ji velika večina raziskovalcev pripisuje utemeljitev sodobne nacionalne države, smo v zapadni Evropi priča dvema na videz nasprotujočima si pojavoma: na eni strani se oblikujejo gospodarske in zelo verjetno tudi politične skupnosti, ki zmorejo preseči nacionalne države - Evropa 92 - na drugi pa se uveljavlja postopno, včasih kljubovalno razčlenjevanje skoraj samo na etnično jezikovni ali nacionalni osnovi znotraj samih (eno)nacionalnih držav. Hkrati pa smo priča sedemdeset let po sovjetski revoluciji pravi "etnični

nevihti", ki na povsem nepričakovan način dobesedno preveva celotno realsocialistično območje vzhodne Evrope in postavlja na dnevni red nerešenih vprašanj ravno nacionalne in etnične zahteve, o katerih so si mnogi ljudje delali utvare, da so zgodovinsko dokončno preživete po izgradnji socializma.

ova politična zahteva, ki zadeva narodno istovetnost in njeno ovrednotenje, se pojavi v Zahodni Evropi sredi šestdesetih let. Ni odveč podatek, da je leta 1963 izšla v Parizu knjiga Guya Hérauda "L'Europe des etnies", ki predstavlja skoraj besedilo - manifest glede evropskih narodnostnih vprašanj. Pojav skoraj popolnoma sovpada z izbruhom študentskih in delavskih nemirov, ki so po svoje pravočasno naznanili uresničitev pomembnih in značilnih sprememb. V istem obdobju so se namreč začele uveljavlajti multinacionalne družbe v očitni težnji po internacionalizaciji kapitala in po posodobitvi proizvodnih procesov s postopnim uveljavljanjem najprodornejšega terciarnega sektorja. Od konca šestdesetih let in do začetka osemdesetih let se oblikuje nekaj, kar ima še danes občutne posledice in kar potrebuje smiselno razlago. Istočasnost ponovnega rojstva narodnostnih vprašanj in novih družbenih problemov v neslutenih oblikah v trenutku, ko so se industrijske družbe začele usmerjati v postindustrijsko obdobje, se ne more izogniti postavljanju pod vprašaj ravno državnonarodne strukture, ki je vsaj na Zahodu predstavljala predpogoj ter "ohišje" industrijalizacije. Nacionalna država je namreč oblikovala nekaj osnovnoh pogojev, ki so se izkazali povsem ustrezni za razvoj industrijske družbe, kot npr. zamejena ozemeljska izključnost v tržni funkciji za obrambo notranjih produkcijskih dejavnosti, nadalje ožja enonacionalna inteligenca in razširjena množica delovne sile s pomanjkljivo ali ničevno pismenostjo, ki ji je vsiljen enoten govorni kod za celotno državno, ozemlje v funkciji sporočilnih in proizvajalnih potreb ter potreb nacionalnega trga.

Potreba po standardizaciji proizvodnje je bila na ta način povezana z jezikovno in kulturno standardizacijo in posledica je bila, da je bila različnost kakršne koli vrste dobesedno prepovedana. Narodnoetnično vprašanje si v času oblikovanja prvih industrijskih struktur v bistvu lahko razlagamo kot problem, ki se tesno povezuje, če se omejimo na Evropo, z obdobji družbenega razvoja v njegovi kapitalistični inačici. Ni namreč slučaj, da se nacionalne države oblikujejo v času, ko se oblikuje kapitalizem s prevlado narodnega meščanstva, ki se navadno hegemonistično istoveti z Državo.

Prav tako ni slučaj, da se različna kultura in različni jeziki, ki so bili dolgo časa zatirani in izobčeni, na novo pojavijo v trenutku, ko se kapital internacionalizira, s čemer se prelomi vrsta ustaljenosti - sem spadajo tudi jezikovne -, ki niso več funkcionalne za industrijsko strukturo, ki iz enonacionalne postane multinacionalna. Višek navideznega protislovja dosežemo, ko je razpoložljivost kulturnih in jezikovnih različnosti, ki jih med drugim pospešuje višja stopnja izobrazbe, dobrina, brez katere novi tržni odnosi ne morejo delovati. Očitno je seveda, da gre za vprašanja, ki bi zahtevala poglobljeno razpravo, v kateri bi bilo potrebno povezati z dialektično izurjenostjo

družbenoekonomske procese s kulturnopolitičnimi ter spoznati, kako so se slednji sčasoma spremenili, kajti današnji kapitalizem prav gotovo ni tisti iz prejšnjega stoletja in ko se torej danes uporablja izraz narod ali narodnost in družbeni razred, imamo v mislih stvarnost, ki je popolnoma drugačna od tiste v prejšnjem stoletju ali celo od tiste izpred samo nekaj desetletij.

Na podoben način je Država, ki je izšla iz sovjetske revolucije ali ostalih podobnih revolucij, iskala predvsem poti za oblikovanje industrializirane družbe pa čeprav po drugačnih političnih poteh in z drugačnim hitrostnim pospeškom. Znana povezava med ljudskimi sovjeti in elektrifikacijo, ki jo je izrazil Lenin, ne more biti drugega kot načrt za hitro izgradnjo industrijske družbe.

Ponuja se naslednja teza: tako na Zahodu kot na Vzhodu, vsaj kar se tiče Evrope, se je družba soočila z različnimi in izmenjujočimi se uspehi na fronti industrializacije, torej z izoblikovanjem industrializirane družbe: na Zahodu s pomočjo Države osnovane na nacionalnem meščanstu toda v dialektičnem odnosu z delavskim razredom, na Vzhodu z Državo osnovano na delavskem razredu in z odpravo dialektičnega odnosa z vsemi ostalimi družbenimi razredi. Obe vrsti državnih tvorb, prva narodno meščanska in druga mednarodno proletarska, sta več ali manj in za visoko ceno, kar zadeva etnični vidik, zgradili boljše ali slabše industrijske družbe in sta žrtvovali zaradi različnih in včasih nasprotnih vzrokov a z enakimi cilji, vezanimi na industrializacijo, notranje nacionalne in etnično jezikovne različnosti z razplamtevanjem nacionalizma na eni strani in s poveličevanjem delavstva na drugi. V prvem primeru je šlo za "vsiljevanje", v drugem pa za "odvzemanje" etničnojezikovne istovetnosti ljudi.

Sedaj se obe vrsti državnih struktur znajdeta v težavah, sa je morata obe preleviti iz industrijskega v postindustrijsko stanje. Poleg skrajno nepredvidljivih gospodarskih učinkov ta proces prinaša oziroma na novo odpira, zaradi svojih notranjih razvojnih potreb, vrsto vprašanj povezanih z osebkovo istovetnostjo in torej v prvi vrsti gre za nerazrešena etnično nacionalna vprašanja.

Če je res, da prehod iz industrijske v postindustrijsko družbo pelje na eni strani k še večji standardizaciji proizvodnih procesov - gre vsekakor za zelo prožne procese - in k standardizaciji dobršnega dela potrošnje, je na drugi strani tudi res, da postavlja neprestano pod vprašaj bodisi obstoječe kulturne vzorce kot tudi znanje in znanost, ki ju pa sicer uporablja kot strateški prvini, potrebni za nadaljnje spremembe in razvoj.

Vzporedno se spreminja scena gospodarske proizvodnje. Čedalje več izginjajo klasične tovarne s svojimi značilnimi dimniki in čedalje več se razširjajo informatične mreže z računalniki in elektronskimi stroji. Enolično in ponavljajoče se fizično delo nadomeščajo z neverjetno naglico robotizirane tehnologije. Z izginjanjem velikih koncentracij delavcev v proizvodnji so načete same osnove klasičnih oblik sindikalne in politične mobilizacije. Kot opozarja Ingelhart, bo politična mobilizacija v postindustrijski družbi vedno bolj pogojena

od razumskih odločitev s točnejšim iskanjem in določanjem stvarnih potreb in stvarnih osebnih teženj, kar je prvenstveno spet posledica množične razširjenosti in višje stopnje izobraževanja.

Ni čudno torej, če dobijo v sklopu splošnega spreminjanja stališč in gledanj etnična razsežnost oziroma etnične formacije in njene posamezne značilnosti novo vrednost kot pomembne in osnovne kulturne prvine. Kulturna različnost in pisanost, značilni po svoji prozornosti in pristnosti, ki omogočata ljudem, da izražajo najosebnejše poti do lastne istovetnosti in najpristnejše izraze svoje individualnosti z bujnim cvetenjem različnih obnašanj, s prepletanjem izročila in inovacije, nujno najdeta plodna tla za ponovno rast. Že danes, vendar bo to veljalo še več v prihodnosti, so asimilacijski procesi, ki jih porajajo s strani nacionalnih držav vsiljeni etnični vzorci, ki se osnujejo na izključni vrednosti in monopolu enega samega etnosa s skoraj popolnim izključevanjem kulturnih in jezikovnih različnosti, opredeljeni kot pojavi grobe sile in kulturnega genocida ter v očitnem protislovju s potrebami postindustrijskega razvoja in civilizacije. Nacionalne države zahodne Evrope se nočejo odpovedati tem možnostim, zato začenjajo - v dobri ali slabi veri - vsaj načeloma priznavati večkulturnost in večjezičnost kot bogastvi, ki ju je treba ovrednotiti. Vsa ta dejstva odpirajo nove možnosti in nove razsežnosti za različne narodnostne skupnosti, ki se ponovno ali celo prvič v svoji zgodovini pojavljajo kot pomembni kulturnopolitični osebki. Enako pomembnost ali celo večjo izkazujejo podobni pojavi na Vzhodu, kjer se etnos ponovno poraja kot neizbežni trenutek istovetenja in istovetnosti ali celo kot politična sila, ki v svojstvu ponovno pridobljene - a preveč časa zanikane - istovetnosti še z večjo silo zahteva postindustrijsko obnovo zastarele strukture industrijske družbe v njeni realsocialistični inačici, ki so jo hegemonizirale komunistične partije.

Izbruh etnosa in želja po istovetnosti, ki se osnuje na njem in se - čeprav z različnimi pomeni - hkrati izraža v obeh "institucionaliziranih ohišjih" industrijske dobe, ki gre h koncu, in torej v nacionalni državi ter v razredni državi, nas pooblašča, da razmišljamo, kako ni dovolj najti za vstopanje v postindustrijsko družbo zgolj primerne dogovore sociogospodarskega značaja, temveč tudi kulturnega, predvsem z novimi opredelitvami, ki zadevajo etnično istovetnost. Klasične oblike državnih tvorb se izkazujejo kot pretesna oblačila, ki jih je težko nositi, če želimo stvaren postindustrijski, večkulturni in večetnični evropski razvoj. Nove demokratične perspektive morajo upoštevati ranjene etnične formacije bodisi v primerih, ko je istovetnost bila vsiljena, bodisi v primerih, ko je bila odvzeta.

Postindustrijska doba bo v nekem smislu tudi "postnacionalna" z osvoboditvijo etnosa v vseh njegovih možnih izrazih, kar pomeni na kognitivni in znanstveni ravni tankočutno iskanje novih teoretično miselnih vzvodov in na politični ravni izdelavo novih oblik možne soudeležbe ob stalnem upoštevanju ustrezne deideologizacije in hkratnem uvajanju novih teoretičnih spoznanj, ki naj bi imela svojo zasnovo v neizpodbitni konkretnosti življenja.

1990

ETHNOS: ET NOS

A cominciare dalla battuta che è stata usata con molta efficacia quando si è fatta la distinzione tra la lingua del pane e la lingua del cuore, aggiungerei la lingua della scienza, la quale ci da un confronto, anche per stabilire un equilibrio diverso tra il pane ed il cuore. In che cosa è stato straordinario questo incontro di Tarvisio? E' stato straordinario, perché abbaimo assistito in effetti ad una situazione in cui delle minoranze o anche dei pezzi di ethnos piu' ampi con la loro specificità in un determinato territorio al di fuori dello stato-nazione, hanno cercato di esprimersi nel modo più diretto possibile cercando di dar conto di una testimonianza. Questa ha tentato di specchiarsi dentro gli approcci scientifici e dentro i metodi analitici che le scienze sociali moderne utilizzano, naturalmente con accenti diversi a seconda che si debba render conto secondo un punto di vista socio-economico, antropologico, sociolinguistico e via discorrendo

Quindi è stata data voce diciamo così alle minoranze in quanto soggetti concreti, reali, viventi, che hanno cercato di fare su di sé una autoriflessione appunto con il supporto di chi ha le competenze più forti in senso tecnico-scientifico. Al tempo stesso però abbiamo assistito ad una situazione in cui la voce degli scienziati è stata proprio grazie a queste testimonianze sollecitata o alle volte anche sfidata dalla realtà indisciplinata ed in continua trasformazione.

Abbiamo assitito ad un rapporto a doppia linea, ad un'interazione seria, per arrivare appunto alla conoscenza nel senso più forte di questo termine, affinché chi appartiene a queste piccole comunità che hanno la loro specificità, i loro problemi, affinché queste comunità possano soprattutto sul piano linguistico ed etnico avere degli orientamenti che non sono importanti dall'esterno, né improvvisati da parte delle comunità in maniera provincialistica, ma degli orientamenti che possono avere un maggior vissuto da parte delle comunità.

Ho avuto l'impressione che spesso ci fosse stato un problema di codificazione, perché nell'insieme i lavori di questi giorni hanno portato verso orientamenti e punti di convergenza. Anche perché per fortuna oggi la ricerca scientifica stranamente è spesso in forte convergenza con quelle che sono le esigenze delle società moderne, soprattutto sul versante etnico-linguistico. Negli ultimi vent'anni vi è stata una produzione bibliografica di tipo letteralmente esponenziale e non perché il mondo scientifico improvvisamente abbia avuto speciali investimenti, ma perché questo problema è diventato uno dei grandi problemi del mondo contemporaneo. Alle Nazioni unite il papa ci ha sfidato e ci ha costretto ad un salto di qualità che ci consente di introdurre una distinzione che io sostengo da tempo e cioè che non dobbiamo confondere il livello di quello che è l'identità della singola persona con l'identità in termini etno-linguistici oggettivi di un dato luogo.

Finora si è parlato di diritti civili individuali, ma bisogna parlare dei diritti delle nazioni. Il caso della città nella quale ci troviamo è esemplare. E' chiaro che un determinato territorio o un determinato luogo abbia la sua visibilità per quanto riguarda il patrimonio naturalistico e per rendersene conto sono sufficienti gli occhi. Ogni persona è *naturaliter* dotata appunto per poter fruire quello che il paesaggio offre. Però quel suo stesso luogo offre anche altri paesaggi che sono i paesaggi linguistico-culturali. E questi non sono naturali, visibili, perché per poter decodificare quello che è il patrimonio linguistico-culturale bisogna essere attrezzati. Senza attrezzatura dobbiamo costruirci gli occhi. Con quali occhi possiamo guardare, se non disponiamo della lingua e della cultura, o meglio, delle lingue e delle culture che si sono sedimentate in quel determinato territorio?

Come si colloca la persona in questo contesto? La persona è certamente una strana variabile, perché da una parte dipendente - l'uomo si attrezza a seconda di quello che quel luogo mette a disposizione - e dall'altra formidabilmente indipendente, perché attraverso la propria vita costruisce la propria biografia, quindi la propria identità e grazie a quella restituisce al territorio di cui fa parte ulteriori pezzi di patrimonio linguistico-culturale.

E' solo grazie alla parte viva, cioè agli operatori viventi dei singoli ethnos e delle singole lingue che noi riusciamo ad attingere anche dalle profondità più ricche. Ecco che quindi dobbiamo fare uno sforzo di restauro etnico-linguistico per rivitalizzare il paesaggio, così come si fa per la tutela del patrimonio naturalistico, senza trasformarlo in qualcosa di museale. Soltanto con gli operatori vivi in carne ed ossa, capaci di praticare quotidianamente e di arricchire questi patrimoni possiamo dare delle nuove linee di sviluppo. Altrimenti rischiamo di consegnare in uso semplicemente un patrimonio archeologico a qualche museo ammuffito.

Tutto questo avrebbe ancora moltissime applicazioni. Tra l'altro questa operazione potrebbe diventare una sorta di disaleniazione etnica e linguistica, un processo di deassimilazione e quindi un potenziamento della multietnicità e quindi un potenziamento della ricchezza di cui si dispone. Poiché si tratta di patrimoni, vanno valorizzati. Questo certamente non vuol dire che le strade siano facili o che i percorsi siano elementari. L'esempio portato stamattina non può essere preso alla lettera. E' stato riportato che un determinato soggetto si sentiva in qualche modo defraudato, perché lo stato, i genitori, la famiglia non l'hanno messo in condizioni di poter avere un'ulteriore lingua-cultura. Non sempre l'aspetto utilitaristico è il metodo migliore, cioè non sempre valutando se è utile o meno, si fa poi in effetti un grande servizio.

Non sempre i patrimoni vengono sufficientemente capitalizzati dalle singole generazioni. Grandi famiglie aristocratiche e moderne sono capaci di delapidare un patrimonio nell'arco di una generazione. La stessa delapidazione può avvenire per quanto riguarda i patrimoni etnico-linguistici con o senza la collaborazione dello Stato. Lo stesso vale per la diffusione di una cultura diversa. Alla fine del secolo dovremmo essere in grado di trattare queste questioni con una maggiore

tranquillità politica. Oggi non regge più quanto poteva essere fondamentale nella progettualità ottocentesca con i nazionalismi fortemente intrecciati con gli Stati, altrimenti si rischia l'impedimento per lo sviluppo economico-sociale. Perciò è importante trovare anche in questi giorni lo spazio per una dimensione socioeconomica e geografica per poter dare forse delle risposte politiche.

Per altri versi abbiamo sempre trovato dei momenti di reciproco arricchimento anche se alcuni partivamo dal punto di vista sociologico ed altri da quello linguistico: si trattava alla fin fine di evidenziare il problema al quale dare delle risposte. E' la consapevolezza adeguata ai tempi che è necessaria. Una consapevolezza che sia liberata da tentazioni di tipo nazionalistico, la cui ideologia finisce poi sempre con il riversarsi in primo luogo contro chi scatena il nazionalismo, perché si ha l'illusione di fare l'interesse della propria nazione.

Probabilmente abbiamo il compito di lavorare con la metodologia delle testimonianze, dell'ascolto, dell'approccio scientifico e con uno spirito che i rappresentanti delle minoranze hanno qui molto ben rivelato. Quasi per assurdo sono proprio le minoranze etniche che parlando di Europa si dimostrano le più europeiste. Non si tratta più di lavorare per la tolleranza, perché è un termine che mi piace sempre meno, perché si tollera qualcuno al quale non si vuole particolarmente bene, al contrario invece direi che dobbiamo riconoscere l'altro, poiché solo con il riconoscimento gli diamo uno status tale da avere il diritto al rispetto. E' un passaggio estremamente importante.

Mi auguro per esempio che quanto é successo tra la Repubblica italiana e quella austriaca a Gorizia - gesto di riconciliazione fatto dai due Presidenti possa ripetersi anche tra l'Italia e la Slovenia, poiché in tutti questi casi non si tratta dei vecchi Stati in conflitto, ma di formazioni nuove che non hanno fatto la guerra tra loro. I pasticci sono stati fatti da altri Stati dei quali certamente si è eredi, ma le cose vanno precisate. La diplomazia dei popoli del resto ha fatto e fa la propria parte a prescindere da tutto il resto: lungo la fascia confinaria, lo sappiamo, ha già risolto, in maniera non definitiva certamente, questo punto.

E' necessario arrivare alla disalienazione etnico-linguistica e consentire alle persone di vivere la loro normalità, altrimenti succede che i genitori si vedono costretti a inviare i propri figli sulla strada dell'esilio linguistico. Si tratta di una cosa molto pesante, perché l'identità è una cosa molto complessa. Sull'*imprinting* di partenza si costruisce e completa la propria identità che si sviluppa lungo il corso della vita senza rimanere statica. Ogni persona deve essere messa nelle condizioni di esprimersi al meglio delle proprie capacità. Questo è un messaggio pieno di umanità che può essere espresso anche da incontri come è il nostro in questi giorni.

Tutto quanto è stato detto dai numerosi partecipanti serva per arrivare ad un arricchimento sempre maggiore per poter scrivere la parola ETHNOS senza la lettera H, quindi ETNOS, e al posto della H invece un trattino: ET-NOS =

ANCHE NOI, TUDI MI. Con questo spirito concludo il mio intervento aggiungendo che sarebbe molto opportuno spostare questo tipo di convegno anche altrove per studiare i luoghi di frontiera nel senso più nobile del termine. Le frontiere statali si sono spostate molto spesso, ma gli studiosi sanno che alcune frontiere sono molto stabili - quelle etnicolinguistiche per esempio. Dovremmo studiarle in termini matematici. Chiarisco: nella teoria degli insiemi c'è il concetto di frontiera dentro la quale è difficile stabilire i punti di appartenenza ad un insieme invece che ad un altro. Ma per capire cosa sta succedendo dentro i singoli insiemi è necessario capire cosa succede nella zona frontaliera.

ottobre 1995

JEZIKOVNE MANJŠINE IN GRADITEV EVROPE

Najprej bi spomnil, da je Ivan Cankar nekoč zapisal, da imajo utopije to lastnost, da se lahko tudi uresničijo. Čeprav se nekatere stvari sedaj zdijo težko dosegljive, si moramo vsekakor čim več prizadevati, da jih prej ali slej uresničimo. Če primerjamo, kar se je dogajalo in kako so razmišljali pred petdesetimi leti, prav gotovo lahko spoznamo, da smo vsaj kulturno in idejnopolitično napravili velike korake naprej. Pred nami je '92 leto. Prepričan sem, da ne gre le za leto gospodarske integracije, temveč bo imelo verjetno neverjetne, neprecenljive in težko vnaprej predvidljive posledice ravno na področju etnosa, jezikov itd.

Vedno se je tako dogajalo. Vpliv gospodarstva je vedno imel tudi družbene, socialne in politične posledice. Še posebej velja, ali vsaj tako si predstavljam in želim, da bo '92 leto zaključilo dolgo obdobje, ki se je začelo s francosko revolucijo in je razvilo, kot je povedal pred mano že Arfe', zamisel in prakso države, ki se osnuje na naciji, kar je bilo pozitivno glede vrste stvari, a na drugi strani tudi neverjetno tragično.Upam, da se bo to spremenilo, da bodo te narodne države postale nekaj drugega, to se pravi, da bodo postale zgolj upravne tvorbe, ki bodo ponovno odprle vse možnosti različnim narodnim enotam. V italijanščini bi temu rekli "il passagggio da stato-nazione in stato- amministrazione". V tej perspektivi bi se pravzaprav moralo razviti in uresničiti tisto, za kar si vsi pametni ljudje prizadevajo, vsaj tako si mislim, in sicer da bi se državna suverenost spremenila, ali da bi se ji odpovedali in bi končno narodi kot enote postali suvereni. Državno-nacionalna suverenost bi izginila, namesto nje pa bi obveljala narodna suverenost.

Zakaj tako? Prepričan sem v renesanso manjšinskih narodov. Sicer pa bi o izrazu manjšinski narod morali na dolgo razpravljati, saj večinski narodi pravzaprav niso tako veliki, kot se na prvi pogled zdijo, posebno če začnemo razlikovati njihovove sestavine. Če na primer začnemo pri Francozih odštevati Bretonce, Okcitance, Katalonce ... Sicer pa me ne skrbijo velike razsežnosti, saj tudi angleški svet dandanes sploh ni enoten, če imamo v mislih jezik. Angleščina, ki jo uporabljamo za sporočanje na mednarodni ravni, je zelo sintetična oblika pogovora.

Zaključil bom z vabilom, naj gledamo na etnično vprašanje in zato na etnos z enakim razmišljanjem in pristopom, kot gledamo na ekološka vprašanja. Kot smo zelo skrbni, zelo pridni in moralno prizadevni, kadar slišimo, da tvegamo izginotje neke živalske vrste ali rastlinice in napravimo vse mogoče, da bi ju ohranili, tako mora obveljati pristop spoštovanja do človeka, do manjšin in do situacij, ki so pod pritiskom in tvegajo asimilacijo ali kaj hujšega. Dolžni smo, da glede teh vprašanj razmišljamo enako kot za naravo.

december 1988

ETNIČNO VPRAŠANJE KOT RAZISKOVALNA SPECIALIZACIJA

Če naj skušam povzeti potek razprav in diskusij v preteklih dveh dneh, moram reči, da dajejo obilo sugestij za zaključno poročilo, hkrati pa bom vpletel to ali ono sugestijo in razmišljanje, ki smo ga oblikovali v okviru našega inštituta kot tudi tistih, ki so plod prvega internega seminarja, prve Etnične delavnice štirih inštitutov.

aslov mojega zaključnega poročila meri na tisto, kar bi lahko imenoval našo priložnost na tržišču. Diskusija obeh dni potrjuje, da imamo v skupnem slovenskem prostoru izjemno število specialistov za etnične študije, ki se iz vseh mogočih zornih kotov ukvarjajo s to problematiko. Te kapacitete daleč presegajo okvir rednih in zunanjih sodelavcev štirih inštitutov, in bi jih lahko dali pod klobuk t.i. ethnic studies. Terminološki problemi ostajajo odprti; etničnost, etnos, narodnost, nacionalnost in podobni termini ostajajo pomanjkljivo razmejeni.

Kdor pobrska po virih, bo ugotovil, da se je pozornost v obdobju po prvi svetovni vojni za naš tip proučevanje precej povečala. Takrat so se prvič v znatnem obsegu pojavila mišljenja o narodnosti. Ta literatura je seveda pretežno zgodovinskega ali zgodovinopisnega značaja. V tridesetih letih so ta proučevanja zamrla, ponovno pa so se pojavila takoj po drugi svetovni vojni, predvsem v obliki juridičnih in zgodovinskih študij. Sledi spet premor, nato pa se etnične študije na popolnoma novih disciplinarnih in metodoloških izhodiščih pojavijo spet v šestdesetih letih.

Sočasno se predvsem v ZDA v okviru antropologije že od tridesetih let dalje pojavljajo študije, ki obravnavajo manjše etnije in njihove medsebojne odnose. To gradivo za evropske razmere ni posebno primerno po objektih proučevanj, vsekakor pa predstavlja bogat metodološki, teoretični in terminološki fond. Kakih dvajset let se torej Evropa usmerja k etničnim študijam. Prej je bil članek o, denimo, identiteti ali etnosu prava redkost, danes pa skoraj ni strokovnega časopisa, ki ne bi redno obravnaval teh tem.

Sočasno je tekel proces razvoja etnosov v Evropi in svetu. Nastale so nove etnije, mnoge so se združile v nove države. Lahko navedem podatek, da ima v prostoru zahodne Evrope 15% prebivalstva manjšinski status. Pojavili so se kvalitativno novi procesi tudi med etnijami, ki so še brez državnosti. Po eni strani se torej razvija problematika, po drugi strani pa znanje o njej. Podatki kažejo, da je v Evropi prostor za specializirano etnično delavnico, kakršno smo zasnovali v skupnem dogovoru štirih inštitutov. Delavnice so odprt raziskovalni in posvetovalni forum. Kot je ugotovil tudi naš posvet, je etnično problematiko težko ali nemogoče zamejiti na nekaj strok, vseh pa ni mogoče vključiti v

posamezno organizacijo ali inštitut. Imam predsodke do izraza "interdisciplinirano st"; rajši bom rekel, da naj vsaka disciplina kar razvija svojo metodologijo, tisto pa, kar discipline združuje, je problem.

Opisani razvoj etnične problematike pri nas, v Evropi in svetu kaže, da ima projekt štirih inštitutov, kot rečeno, veliko priložnosti in ugodne perspektive. Zadnje desetletje našega stoletja bo očitno prineslo še dosti snovi za specialiste v etničnem vprašanju - tako družboslovje kot humanistika pa imata verjetno pred seboj v tej problematiki še precejšno možnost razvoja in bosta imela marsikaj povedati.

Kaj se torej dogaja z etnijami v svetu ta trenutek? Zakaj na vzhodu eksplozija nacionalih gibanj? V zadnjih delih, ki obravnavajo to snov, se pojavlja izraz "etnična nevihta": oblikoval bom torej zelo shematično opisno hipotezo, ki je seveda stvar nadaljnjih razprav, ne konsenza. Kot sem rekel že prvi dan, mislim, da je ključni proces, ki sedaj uokvirja etnična dogajanja, prehod iz industrijske v postindustrijsko družbo. Nacionalno vprašanje, kontinuiteta problematike, kot jo poznamo danes, se je aktivirala s francosko revolucijo, torej s formacijo nacionalnih držav. Nacionalne države pa niso uokvirile le procesov in dognanj, ki jih označujemo z romanticizmom tudi glede nacionalnega vprašanja, temveč so se preprosto izkazale za najbolj primerno posodo - podčrtujem ta izraz, posoda - za vzpostavitev industrijske družbe. Posoda zato, ker pomeni določeno enotno tržišče, določen konsolidiran teritorij, utrditev jezika in kulture v standard, s čemer se je poenotila tržna komunikacija. Zanimivo je, da nacionalne države niso ne prevelike ne premajhne, pač pa za svoj namen optimalne. Do skrajnosti standardizirano tržišče npr. ilustrira podjetje Ford, ki je bilo neverjetno avtoritativna organizacija, saj je tudi svoje izdelke poenotila po zelo strogih načelih. Ford sam je rad rekel, da kupec lahko izbere katerokoli barvo avtomobila, pa bo še vedno črna - s čimer je hotel povedati, da je v resnici izbira zelo omejena. Ti procesi so se zakjučili šele v dvajsetih in tridesetih letih tega stoletja.

Kar se tiče procesa poenotenja glede na etnos, so nacionalne države izbrale en etnos in ga vsilile celoti. S tega vidika bi lahko trdili, da je v obdobju oblikovanja nacionalnih držav etnična ali nacionalna istovetnost vsiljena, in sicer tako večini kot manjšini. Ta proces vsiljevanja gre tako daleč, da so bili izločeni ne le ostali jeziki in kulture, temveč so bila zavržena celo narečja vsiljenega večinskega jezika. To temo je mogoče še naprej razvijati, toda rad bi se za trenutek ozrl na vzhod.

Tudi na vzhodu so tekli procesi standardizacije. Posodo, ki jih je uokvirjala, lahko imenujemo razredno, enopartijsko državo, vsekakor pa je šlo za organizacijo, ki je omogočila uresničevanje industrijalizacije. Lenin sam je rabil slavno geslo, da ni komunizem nič drugega kot elektrifikacija. Pri tem je zanimivo, da medtem ko so identiteto - etnično in nacionalno - v istem procesu industrializacije na zahodu vsiljevali, so jo na vzhodu predvsem odvzemali.

Etnična identiteta pa, kot vemo, se najbolje izrazi takrat, ko jo nekdo vsiljuje ali pa jo skuša odvzeti.

Industrijalizacija je v evropskih deželah zaključena. Drugo vprašanje je, če funkcionira tržišče in vse, kar spada zraven, a v tem trenutku nas to ne zanima. Tehnologija je vzpostavljena. Odpira se perspektiva postindustrijskega. Tako klasična zahodna nacionalna država kot tudi partijska ali razredna država vzhoda zgubljata funkcijo. Ponovno se vzpostavljajo vprašanja, ki so transsistemskega in zgodovinskega značaja in slonijo na etnosu. Etnos je ponovno v ospredju - veliko je "povpraševanje" po identiteti. Mogoče primerjava ni povsem ustrezna, toda na svežem primeru Romunije smo videli, da postane razpad partijske, razredne države resnično grozljiva zadeva šele takrat, ko se zastavi vprašanje etnosa - in zastavi se nemudoma, ko država pade.

Postindustrijski procesi so v veliki meri prav obratni od industrijskih. Namesto standardizacije se v ospredje postavlja diferenciacija, cirkulacija, elastičnost. Gospodarski stroj ne potrebuje več opore klasičnih nacionalnih držav. Kar je torej ta država obdržala z določeno represijo, se razmahne in obnavlja. Etnos in etnično vprašanje sta v ospredju, toda prirejena, spremenjena in ustrezna pogojem postindustrijske družbe. O procesih, ki utegnejo slediti, danes verjetno nimamo jasne slike, gotovo pa je, da se bodo vprašanja, ki jih danes verjetno združujemo v celoto problematike etnične identitete, bliskovito razvijala. Isovetnost seveda ni le etnična, so še druge, ki jih vsak posameznik v svojem življenju združi v posebne vzorce.

Etnos se danes, na prehodu v postindustrijsko obdobje, ne razkriva več parcialno, kot sestavljen iz, recimo, večine, ki ima nacionalno državo, in manjšin zunaj te države, ampak v resnici kot celota - slednje pa je dogovorjeni pomen izraza slovenski etnični prostor. Dejstvo seveda ostaja, da so deli takega etnosa različno zgodovinsko določeni in torej do neke mere ostajajo posebne etnične formacije, druži pa jih tako splošni temelj kot tudi sodobne povezave, ki se v novi dobi kažejo še posebej izrazito kot smotrne, kot nova filozofija učinkovitosti.

S tega stališča bi torej dejal, da imamo Slovenci bolj kot kateri koli drug evropski narod, s svojim izseljeništvom, manjšinstvom, zdomstvom in vsem drugim, o čemer smo se pogovarjali ta dva dneva, nadpovprečno akumulacijo znanja o etničnem procesu. To navsezadnje dokazuje tudi izredno število specialistov - raziskovalcev te problematike. Na posvetu smo želeli svoje poglede deliti z vsemi, ki niste neposredno vezani na štiri inštitute in preveriti možnosti za smel projekt specializiranega ukvarjanja z etnično problematiko v slovenskem etničnem prostoru kot s posebnim področjem, rekel bi kar, nacionalne specializacije.

september 1989

ETNOS TUDI V NACIONALNIH DRŽAVAH
Slovenska osamosvojitev je evropskega pomena

Kar se dogaja v Sloveniji in na Hrvaškem, bi nas ne smelo spominjati na strele v Sarajevu in na njihove tragične posledice za Evropo tega stoletja, ampak bi nas moralo prisiliti, da se zamislimo in usmerimo v nasprotno smer. Morali bi jemati kot izhodišče razsulo Jugoslavije in razmišljati hkrati o možnosti, da bi v istem geopolitičnem prostoru nastala resnična in prepričljiva perspektiva za Evropo, s političnimi in kulturnimi odgovori, ki bi bili v skladu s časom in sodobnim znanjem, da bi lahko obrazložili, kar so narodi že nagonsko oblikovali.

V tem smislu ni razglasitev slovenske suverenosti in neodvisnosti zgolj razplet zadnjega viharnega jugoslovanskega destletja. Korenine so mnogo globlje. Kdor temeljito pozna zgodovino in kulturo Slovencev, zlasti v zadnjih stoletjih - o čemer pričajo nedavni prispevki Kundere in Finkielkrauta - se prav dobro zaveda, da razglasitev neodvisnosti nikakor ni bila posledica nestrpnosti ali prenagljenosti. Nasprotno, zastavlja se vprašanje, kako je mogoče, da se to ni že zdavnaj zgodilo, in kdo je dogajanje preprečeval.

Sicer pa mislim, da si moramo sedaj zastaviti tudi drugo vprašanje: kaj bi se bilo zgodilo, ko bi se ne opredmetilo politično dejanje razglasitve slovenske suverenosti in neodvisnosti in bi bila jugoslovanska armada poskusila - ta domneva ni bila prav nič neverjetna - ustrahovati Slovenijo, kot je storila na Kosovu?

e glede na taka in podobna razmišljanja, je dogodek v Sloveniji stvarno oznanil nekaj, kar družbene in politične vede - v mnogo manjšem obsegu politika - proučujejo in ugotavljajo od sredine šestdesetih let. Že leta 1963 je izšla knjiga Guya Hérauda "Evropa etnij", po svoje majhen, toda preroški manifest za novo Evropo, ki odkriva v postmodernem obdobju razcvet nove in presenetljive zahteve. Ta je osredotočena na etnični, to je narodnostni, ali nacionalni identiteti. Po izidu te knjige se je pojavila izredno bogata literatura, ki je naglo naraščala. Med avtorji te literature so bili ugledni strokovnjaki, kot na primer Smith, Geliner, Morin, Hobsbawm in drugi.

Čeprav se ljudje lotevajo tega vprašanja na razne načine, je iz takšnih analiz povsem jasno razvidno, da moramo jemati nacije ali etnične, to je narodnostne tvorbe takšne, kakršne so, vsaj v Evropi. Zaradi jezikovne in zgodovinsko-kulturne raznolikosti so te skupine - tudi tiste, ki so neznane - veliko evropsko bogastvo.

Zato ni nič nenavadnega, če so v okviru ponovnih in zapletenih definicij etnične razsežnosti in posamične etnične enote spet postale predmet novega

vrednotenja kot pomembni in prvobitni kulturni viri. Različni in pisani kulturni vzorci, stkani iz spontanosti in prožnosti, iz izražanja ljudi na najbolj samosvoj način in iz njihovega najbolj iskrenega istovetenja, ki ga spremlja ponoven razcvet vedenjskih in izraznih oblik s prepletanjem izročila in novosti, kličejo na dan neslutene sile, ki so nekaj povsem drugega kot stari nacionalizmi.

Asimilacijski procesi, s katerimi nacionalne države vsiljujejo svojo identiteto na temelju izključnosti in monopola enega samega etnosa ob skoraj popolnem zanemarjanju kulturnih in jezikovnih različnosti, veljajo že danes in bodo veljali še bolj v prihodnosti kot procesi grobega nasilja in kultumga genocida v kričečem nasprotju s potrebami postindustrijskega razvoja in civilizacije.

Da se nacionalne države v Evropi ne bi morale odpovedati tej perspektivi, so hote ali nehote, vsaj načeloma začele plaho priznavati različnost kulturnih in jezikovnih oblik kot vrednoto, ki jo je treba ceniti. Vse to odpira nova vrata in razsežnosti raznim narodnostnim skupinam, ki znova ali celo prvič stopajo v zgodovino kot upoštevanja vredni politični in kulturni subjekti.

Prav s tolikšnim ali celo večjim pomenom se ponovno pojavlja etnos v vzhodnoevropskih državah kot neizogiben trenutek istovetenja in istovetnosti, ali celo kot politična sila, ki prav zaradi ponovno odkrite identitete - predolgo zatrte ali povampirjene - še odločneje žene postindustrijsko modernizacijsko zastareli aparat industrijske družbe v realsocialistični različici, ki so jo hegemonizirale komunistične partije.

Vdor etnosa in zahteva po identiteti na njegovi osnovi se kljub različnim povezavam izraža hkrati v obeh "ustavnih okvirih" industrijske dobe, ki se izčrpavata v okviru nacionalne ali partijske države. To nas utrjuje v prepričanju, da bomo za razreševanje postindustrijskih problemov potrebovali ne samo ustrezne odgovore na ekonomsko-socialna vprašanja, ampak tudi kulturna, da bomo morali jemati kot izhodišče ponovno opredelitev etničnih identit, ki jih ne bo potrebno preoblikovati v nacionalnih državah devetnajstega ali dvajstega stoletja, temveč v sodobnih "upravnih državah", ki bodo zajemale regionalna območja z več narodnostmi v bodoči "nadnacionalni evropski konfederaciji" (Morin). Nova demokratična prizadevanja bodo morala upoštevati prizadete etnične skupnosti, bodisi tam, kjer so jim bile vsiljene tuje identitete, ali tam, kjer so bile njihove identitete zatrte. V takšni perspektivi je primer Slovenije več kot zgolj politično dejstvo notranjega pomena za bivšo Jugoslavijo. Naj zveni še tako protislovno, vendar *"de te Europa fabula narratur"*.

september 1991

O SLOVENSKEM NARODU IN SLOVENCIH ZUNAJ MEJA

Občutek imam, da se na tem zboru razpravlja preveč avtocentrirano in pretežno v razsežnostih ožjega osrednjega slovenskega prostora. Zavedam se, da je politični trenutek, v katerem se nahaja SR Slovenija v sedanjem jugoslovanskem kontekstu, izredno pomemben in po svoje usoden za nadaljnji razvoj slovenskega naroda. Trajno demokratično soočanje različnih komponent civilne družbe s sedanjim političnim vodstvom Slovenije, od ljubljanskega procesa do raznih razprav v zvezi z ustavnimi amandmaji, vsekakor izraža visoko stopnjo razumnosti in kulturno-političnega razvoja v duhu dokaj nove strpnosti, preko katere se le utrjuje ponovno odkrita narodna zavest in z njo sodobna narodna solidarnost. Z nacionalnega vidika je torej razprava, ki se danes tu razvija, prav gotovo dogodek strateškega pomena. A prav zaradi tega in ker govorimo o suverenosti slovenskega naroda, bi rad opozoril na dejstvo, da 25 % in po nekaterih ocenah celo 30 % tega naroda živi izven meja SRS. V mislih imam poleg zamejcev, katerim pripadam, tudi zdomce in izseljence ter tako imenovano politično emigracijo, ki po vsej verjetnosti, posebno v maljših generacijah, ne predstavlja več kakšne posebne nevarnosti.

Vprašanje, ki si ga, ki vam ga postavljam in izvira iz te ugotovitve, se glasi: kaj lahko pomeni državnost SRS in suverenost Slovencev v Jugoslaviji za Slovence, ki živijo izven meja SRS, in kako se lahko ta suverenost izraža na vseh delih slovenskega naroda po svetu? Jasno je, da nima in ne more imeti to vprašanje v današnjih pogojih nobenih revanšističnih ambicij, kar pa ne pomeni, da si ne smemo zelo resno postaviti aktivnejšega povezovanja in združevanja vseh Slovencev, ki živijo, delajo in ustvarjajo v različnih državah po svetu na osnovi sosodbne, ali bolje rečeno post-moderne etnično-jezikovne identitete in zavesti ter njenih korenin, kar zahteva novo perspektivno vizijo nacionalnega vprašanja, kot med drugim narekujejo smernice razvoja post-industrijske družbe.

V prispodobi bi lahko rekli: če predstavljja SRS osrednji nacionalni "računalnik" na suvereno opredeljenem zgodovinskem teritoriju, naj bi vsi drugi deli naroda po svetu ne bili nič drugega kot priključeni "terminali" z vse večjo interakcijo na različnih nivojih družbeno-gospodarskega ter kulturnega življenja. S tega vidika pojem skupnega slovenskega kulturnega prostora, o katerm je bilo v zadnjih letih precej govora - in ta zbor to nekako pozablja - ni samo floskula, ampak zelo ustrezna in perspektivna vizija narodnega razvoja in sodobne suverenosti, če bomo seveda sposobni ustvariti in uporabljati učinkovito trans-državno operativo, ki naj ne bi vsebovala samo kulturne razsežnosti, ampak še posebej zdravo gospodarsko osnovo. Vse to pa pomeni več gospodarstva v kulturi in več kuture v gospodarstu ter vzporedno več znanja in znanosti kot ključna faktorja za razvoj, to se pravi zavedno in daljnovidno investiranje v vse slovenske možgane.

november 1988

DRUŽBA IN MIT

Kot sem prihajal ob drugačnem času, z enakim veseljem prihajam sedaj. Kot je Draga pomenila nekoč določen izziv pozitivne prelomnice, tako menim, da bo to poslanstvo opravljala tudi v bodoče. Verjetno bo sedaj ali v prihodnosti težje, ker so bili v preteklosti problemi bolj kruti a hkrati enostavnejši, sedaj so stvari manj ostre a bolj zapletene. Vsekakor mislim, da je sedanji in današnji program Drage bistvenega pomena, saj biti danes manjšinec ni povsem enostavno, čeprav sem na drugi strani prepričan, da je v sodobnem svetu biti manjšinec šarmatna zadeva.

Pomeni namreč neko vrsto posebnega poslanstva ob dejstvu, da je manjšinec navadno nekdo, ki ne živi v matični domovini, živi pa v drugem prostoru, ki prav tako predstavlja nekakšno svojevrstno domovino. Povsod smo pravzaprav doma, tudi če se dom ne istoveti z nacionalno pripadnostjo. Od tega spoznanja moramo štartati in iti dalje.

Zakaj naj bi šlo za posebno poslanstvo. Biti manjšinec omogoča prav gotovo poseben pogled, ki je lahko kritičen a hkrati z nekakšno srčno naklonjenostjo tako na matico kot na večinski narod, s katerim se človek kot manjšinec sooča, seveda s tistimi deli večinskega naroda, ki so prepričani v sožitje, v povezovanje, v medsebojno poznavanje itd. Seveda je v takem kontekstu manjšinec tisti, ki lahko največ doprinese, ker je nekakšna dvoživka kljub temu, da je nosilec specifične identitete. To se pozna posebno v obmejnih situacijah, kot je naša, kjer vidimo skoraj zrcalno, da se problemi, s katerimi se soočamo kot Slovenci v Italiji, soočajo tudi manjšinci onstran meje, to se pravi Italijani v Sloveniji in na Hrvaškem.

Seveda terja to stanje od vseh manjšincev, tudi onstran meje, da najdemo več skupnih točk, verjetno celo skupno govorico, ker ne bi rad, da bi se zgodovina ponavljala tako, da bi manjšince ponovno uporabili kot talce za načrte in igre, ki so drugačnega kova ali sodijo v sklop drugačnih strategij. Gledano iz tega vidika pomeni, da moramo še posebno vztrajati pri tem, da smo subjekt, poseben subjekt in neverjetno pomemben povezovalni člen v sožitju in sodelovanju med narodi.

Dandanes sta ključna dejavnika v sodobnem svetu etnos in kozmos, a ta dva dejavnika morata biti tesno povezana, kajti če zožimo stvari le na kozmos, pademo v banalen kozmopolitizem ali v banalen internacionalizem, če naj uporabim star žargon. Če pa zožimo vse na etnos, je seveda nevarno, da se človek zapre in se omeji na majhnost, provincialnost in večkrat, kot vidimo sedaj v svetu, v šovinizem, nacionalizem in podobno. Če pa ti dve dimenziji postavimo skupaj, se stvari soočajo drugače, saj človek ne more iz lastne kože, to se pravi iz svoje identitete; na drugi strani pa se mora dandanes soočati s širšim svetom, predvsem

z najbljižjimi sogovorniki ne le zato, ker je svet postal majhen, temveč zato, ker so etnosi v razcvetu, če se povežejo v kozmični viziji.

aslov te okrogle mize mi je povzročil še eno predstavo. Biti manjšinec danes pomeni predvsem delovati z možgani, predvsem uporabljati znanje in znanost. Toda to velja, če z enim očesom stalno pregledujemo, razpravljamo in kritično analiziramo tudi spomin, preteklost, da ne pozabimo tistega, kar je bilo v ozadju in ga ovrednotimo za današnjo rabo, drugo oko pa mora služiti pogledu v prihodnost. Na ta način delujejo možgani za sedanjost, pogled pa je usmerjen nazaj in naprej.

S takšnim celotnim pogledom, ne glede nato ali so nam časi naklonjeni ali ne, lahko opravljamo nekaj koristnega za manjšinsko skupnost, za njeno bit, krojimo perspektivo, pomagamo ostalim pripadnikom manjšine in izven nje. Svet se na ta način postopoma humanizira, vsaj upamo, kljub temu, da niso časi naklonjeni tovrstnim perspektivam. Mi moramo vztrajati v tej perspektivi.

V takšnem okviru je vprašanje ogrožanja relativna zadeva, tako nekako kot je Kocbek nekoč rekel o narodu: narod se ne da ne programirati ne ustanoviti z dekretom; ali je, ali ga ni. Menim, da velja isto tudi za manjšinsko dimenzijo: ali je, ali je pa ni. Je, če se seveda zaveda, da ima poseben status, posebno poslanstvo. To je izziv in hkrati šarm tega čudnega položaja.

Draga 1994

SPREMENITI MORAMO SVOJ PRISTOP K SLOVENSTVU

Večkrat se mi zdi, da smo Slovenci kot narod dobesedno obsedeni s temi vprašanji. Že bežen bibliografski pregled pove, koliko so se Slovenci temu posvečali; z vprašanjem slovenskega naroda so se ukvarjali po vrsti pisatelji, pesniki, humanisti, znanstveniki. Ta "proizvodnja" lahko predstavlja za slovenski prostor osnovo za posebno specializacijo v okviru mednarodne delitve znanstvenega dela. Nekatera okolja, naj rečem kar narodi, so specializirani za določene vrste produkcije, recimo za avtomobile, čevlje, modne izdelke, lahko glasbo ali filozofijo; mi pa bi se lahko brez kakega kompleksa bolj zavestno kot do sedaj usmerili v etnična vprašanja. Dosti imamo povedati, ne le za preteklost, temveč tudi v perspektivi postmodernih procesov.

arodna, ali bolje, etnična istovetnost se člani in ustali pri določenem številu ljudi v določenem času in prostoru. Verjetno obstaja nekakšna zgornja in spodna meja, v okviru katerih se identitete javijo, razvijejo in fiksirajo. Preko neke take meje pa se situacija spremeni, konstituirajo se nekakšne neo-identitete. V zgodovini so se taki preobrati večkrat že dogodili in Slovenci smo kot konstanta na spodnji meji zanje še posebej občutljivi. Mislim, da to ni naključno, da se je pri nas etnično problematiko veliko študiralo in obravnavalo z vseh plati in predstavlja ta fond začetno naložbo v specializacijo za t.i. nacionalna in s tem problemom povezana vprašanja.

Pogosto slišimo mnenja, da živimo v dobi standardizacije; da vsi pijemo, jemo in nosimo enake stvari. Sam pa menim, da je proces standardizacije dosegel vrhunec že v dvajsetih in tridesetih letih našega stoletja; prav v dobi torej, ko so se širom sveta pojavile skrajno avtoritarne oblike oblasti, še posebej v okviru organizacij industrijskih procesov; Chaplinov *Modern Times* je nastal v letih '30. V postindustrijski dobi pa se vse ponovno stavi na različnost, fleksibilnost, diferenciranost. Tudi etnične značilnosti so ponovno v ospredju. Na Vzhodu je pojav očitnejši; morda zato, ker se je tam etnos skušalo odpraviti, ga potisniti v ozadje kot nekaj nepomembnega, ker se je mislilo, da je ta problematika rešljiva v imenu razrednega. Tudi na Zahodu je etnična problematika danes močno aktualna. Tu je bil proces artikulacije nacionalnega vidika kompleksnejši, obstaja pa kljub temu še vrsta skupin, katerih status je nerešen. Verjetno stopamo v obdobje, v katerem naj bi, če rečem analogno s sintagno "sestopa z oblasti" v komunističnih državnih sistemih, nacionalnost sestopala iz državnosti - ali tudi obratno. Klasična nacionalna država je očitno v procesu preobrazbe v čimbolj administrativno in nacionalno nevtralno strukturo, kar pomeni, da se nacionalnost hkrati "pluralizira" v okviru obstoječih državnih struktur. Ne gre torej za ukinjanje ali odpravljanje nacionalnosti, nasprotno: gre za postvitev t.i. nacionalnega vprašanja z državne na civilno raven, s tem pa ponoven razcvet "etnosov" v "postnacionalni" dobi.

V slovenskem prostoru, pa ne le v njem, se je ustalilo pojmovanje o sekventnosti etnosa, naroda in nacije, slednje v smislu nacionalne državnosti. Sam nisem absolutno prepričan v nujnost takega zaporedja. Vse do francoske revolucije se vprašanje nacionalnosti ni postvljalo na enak način kot po njej, pa tudi ne vprašanje družbene enakopravnosti. Etnos je bil po svoje svoboden, institucionalno nevezan, razpršen, družbena neenakost pa je bila zakoličena: razlike in neenakosti so bile normativno predpisane. Francoska revolucija pomeni preokret: razredi - in mislim, da je treba tukaj popraviti Marxa - se rodijo šele po francoski revoluciji. Poprejšnje strukture, cehovske, kastne in druge, so bile normativno opredeljene. Razred pa je mobilna struktura, kar pomeni, da se lahko razvije in obstaja *le de facto*, ne pa *de jure*.

Porevolucijsko obdobje je etnos zakoličilo tako, da ga je "nacionaliziralo" in ga vzelo kot osnovo za državnost. Nacionalna država je s tem postala posoda za industrijski razvoj. Na Vzhodu pa se je ta posoda oblikovala nekoliko drugače, ker se je mislilo, da je nacionalno fazo mogoče v imenu razrednega in internacionalizma premostiti. Tako se je rodila klasična razredna država, ki je etnos dobesedno ubila. Seveda v resnici ni šlo za nikakršen boj med razrednim in etničnim: Vzhod je le na drugačen način pripravil družbena razmerja za začetek intenzivne industrializacije. Sintetično bi lahko rekli, da smo na evropskem Zahodu šli iz razpršenega ertnosa v državno organizacijo in homogenizacijo za industrializacijo: na Vzhodu pa na državno organizacijo in "inter-nacijo", da bi na osnovi razredne ali internacionalistične redukcije etnosa hitreje dosegli industrializacijo. Današnje vstopanje v postindustrijsko dobo pa terja novo urejanje te problematike. Jasno je, da bo vprašanje nacionalnosti povsod v Evropi vedno manj vezano na državnost, kar pa ne pomeni, da bo nacionalnost zavrgla vsakršen institucionalni okvir. Nasprotno, vedno ga bo rabila; etnos potrebuje institucionalizacijo na vseh ravneh, od jezika in kulture dalje, in sicer zato, da si omogoči stvarno reprodukcijo in razvoj.

Če je torej moja hipoteza pravilna, potem je zaporednost, katere vrh je državna nacija, danes nekoliko na stranpotju ali vsaj vprašljiva. Hkrati se na novo zastavlja tudi vprašanje enakosti ljudi v družbi Na Zahodu je del družbe vključen v strukturo, obstajajo pa neverjetno veliki kosi populacij, ki so popolnoma izločeni iz integracije: so nekakšen demografski višek, ki je zaradi svoje izločenosti iz "normalne" družbe potisnjen, denimo, v kriminal, narkomanijo ipd. Podobno se bo postmoderna družba na Vzhodu verjetno na svoj način, dramatično problematizirala: zveni nekoliko heretično za današnji čas, toda Vzhod je vendarle vzpostavil, čeprav na nizkem materialnem nivoju, dovolj izenačen *welfare* za vse."

Vsak narod v današnjih pogojih marsikaj tvega, ker so ljudje postali neverjetno mobilni. Ne mislim le na kočljive dogodke iz naše bližnje zgodovine Slovenci, posebno mlajši, se danes veliko premikajo po svetu. Ta mali slovenski prostorček torej vendarle diha s svetom, in ima vsepovsod po svetu svoje postojanke. Srce slovenstva ostaja na prostoru prvotne zgodovinske poselitve,

kjer, kot smo danes temu priče, izraža težnje po slovenski državnosti ali bolje, suverenosti, torej težnje po institucionalizaciji etnosa; to je gotovo nujno potrebno. Menim pa, da moramo biti hkrati zelo pozorni na različne inačice etničnega formiranja tistih Slovencev, ki živijo v drugačnih pogojih. Tudi te potrebujejo močne oblike institucionalizacije. Pri tem ne mislim le na zamejce, temveč tudi na Slovence, ki živijo v Kanadi, Avstraliji, Ameriki itd., pa na zdomce, če naj omenim tudi to sporno kategorijo.

Ne gre toliko za revidiranje kot za poglabljanje. Verjetno smo si slovenstvo še do včeraj predstavljali na nekakšen, rekel bi, primitivno romantičen način. Slovenstvo v tem smislu ima močan pomenski naboj, nosi pa s seboj nevarnost, da bo iz takega zamišljanja izvzeta vrsta ljudi, sestavin slovenstva, ki ne morejo biti na isti ravni kot tam, kjer je, kot pravim, srce. Lotiti se moramo torej teh vprašanj z vsem inštrumentarijem, s katerim danes razpolagamo. Potrebujemo sodelovanje prav vseh disciplin: demografije, sociologije, sociolingvistike, antropologije, pa še vizionarne politike. Potrebujemo različne pristope, s katerimi lahko na bolj ali manj neobremenjen način gledamo nase, na slovenstvo, ki se ne sme zožiti na nacionalizem.

Nacionalno vprašanje ni vprašanje posameznika, ni niti vprašanje posameznih skupnosti, je vprašanje zelo razčlenjenega scenarija ali konteksta več stoletne kulturne kumulacije, dediščine in premoženja, iz katerih vsi kot posamezniki na različne načine zajemamo. Sem torej za to, da tej pisani strukturi pogledamo v oči in se otresemo včerajšnje retorike. Revidirati moramo torej ne le slovenstvo, temveč svoj pristop k slovenstvu in ga sprejeti, kakršno v resnici je. Postavil bi celo, da obstajajo ljudje, ki so svoj slovenski jezik že popolnoma izgubili, a svoj slovenski izvor na določen način vendarle čutijo in ohranjajo. Ta dejstva je treba začeti sprejemati in na novo ovrednotiti kot potenciale, ki se lahko razvijejo, če jim bo seveda dan primeren institucionalen okvir.

Mislim, da bodo naši inštituti tembolj učinkoviti in dorasli potrebam, ki izhajajo iz manjšinskega življenja, čim bolj bodo oboroženi z močno strokovno bazo. To pomeni, da morajo nujno biti na ravni tistega, kar je danes v mednarodnih razmerah standard t.i. *ethnic studies*. Samo na ta način bomo lahko odgovarjali tudi konjunkturi. Drugače vsaj po mojih ocenah ne gre. Obratno se lahko dela le v konjunkturnih službah, ki proizvajajo določene informacije, kakršne v danem trenutku lahko služijo določenim oblastem, torej v funkciji pomoči trenutni oblastni strukturi, ni pa to v dolgoročnem interesu naroda kot celote."

kjer, kot smo danes temu priče, izraža težnje po slovenski državnosti ali bolje, suverenosti, torej težnje po institucionalizaciji etnosa; to je gotovo nujno potrebno. Menim pa, da moramo biti hkrati zelo pozorni na različne inačice etničnega formiranja tistih Slovencev, ki živijo v drugačnih pogojih. Tudi te potrebujejo močne oblike institucionalizacije. Pri tem ne mislim le na zamejce, temveč tudi na Slovence, ki živijo v Kanadi, Avstraliji, Ameriki itd., pa na zdomce, če naj omenim tudi to sporno kategorijo.

Ne gre toliko za revidiranje kot za poglabljanje. Verjetno smo si slovenstvo še do včeraj predstavljali na nekakšen, rekel bi, primitivno romantičen način. Slovenstvo v tem smislu ima močan pomenski naboj, nosi pa s seboj nevarnost, da bo iz takega zamišljanja izvzeta vrsta ljudi, sestavin slovenstva, ki ne morejo biti na isti ravni kot tam, kjer je, kot pravim, srce. Lotiti se moramo torej teh vprašanj z vsem inštrumentarijem, s katerim danes razpolagamo. Potrebujemo sodelovanje prav vseh disciplin: demografije, sociologije, sociolingvistike, antropologije, pa še vizionarne politike. Potrebujemo različne pristope, s katerimi lahko na bolj ali manj neobremenjen način gledamo nase, na slovenstvo, ki se ne sme zožiti na nacionalizem.

acionalno vprašanje ni vprašanje posameznika, ni niti vprašanje posameznih skupnosti, je vprašanje zelo razčlenjenega scenarija ali konteksta več stoletne kulturne kumulacije, dediščine in premoženja, iz katerih vsi kot posamezniki na različne načine zajemamo. Sem torej za to, da tej pisani strukturi pogledamo v oči in se otresemo včerajšnje retorike. Revidirati moramo torej ne le slovenstvo, temveč svoj pristop k slovenstvu in ga sprejeti, kakršno v resnici je. Postavil bi celo, da obstajajo ljudje, ki so svoj slovenski jezik že popolnoma izgubili, a svoj slovenski izvor na določen način vendarle čutijo in ohranjajo. Ta dejstva je treba začeti sprejemati in na novo ovrednotiti kot potenciale, ki se lahko razvijejo, če jim bo seveda dan primeren institucionalen okvir.

Mislim, da bodo naši inštituti tembolj učinkoviti in dorasli potrebam, ki izhajajo iz manjšinskega življenja, čim bolj bodo oboroženi z močno strokovno bazo. To pomeni, da morajo nujno biti na ravni tistega, kar je danes v mednarodnih razmerah standard t.i. *ethnic studies*. Samo na ta način bomo lahko odgovarjali tudi konjunkturi. Drugače vsaj po mojih ocenah ne gre. Obratno se lahko dela le v konjunkturnih službah, ki proizvajajo določene informacije, kakršne v danem trenutku lahko služijo določenim oblastem, torej v funkciji pomoči trenutni oblastni strukturi, ni pa to v dolgoročnem interesu naroda kot celote."

POLOŽAJ SLOVENCEV V ITALIJI

Nisem pripravljen na sistematično predstavitev manjšinske problematike, zato ne vem, kako začeti. Ko se manjšinci predstavljajo, navadno naštevajo, kaj imajo in česa nimajo, s kakšnimi težavami se ubadajo in kako jih večinski narod ovira. To je klasično predstavljanje, ki se mu bom izognil. Le bežno in nepovezano bom omenil nekaj vprašanj in se ne bom držal ustaljene šablone.

Zamejci v Italiji že dalj časa vztrajamo pri zahtevi, da si moramo kot manjšina zagotoviti globalno zakonsko zaščito. Ti formalni normativi so za življenje naše manjšine zelo potrebni. Italijo k temu silijo mednarodne obveznosti, pa tudi sama ustava, v kateri posamezni členi zelo jasno govorijo o zaščiti jezikovnih manjšin. Pojma nacionalne manjšine ustava ne pozna, ker je imel pojem nacionalnost v času njenega nastajanja po zlomu fašizma drugačen pomen.

Ves ta čas si je slovenska manjšina v Italiji prizadevala za fizični obstoj in razvoj. Otepamo se, da bi nas preštevali; v grobem pa ocenjujemo, da nas živi v Furlaniji in Julijski krajini (torej ob meji z Jugoslavijo) od 80 do 100 tisoč. To je okvirna številka. Žal pa ta populacija ne uživa enakega tretmana: tržaški Slovenci imajo določen status, goriški Slovenci drugačnega in beneški Slovenci spet drugačnega. Vsekakor je zanimivo, da Slovenci iz tistega dela Furlanije in Julijske krajine, ki je bil prvi priključen Italiji, ne uživajo nobenih pravic. Gre za Slovence v Benečiji, ki so pod Italijo že od leta 1866. Drugo ozemlje je bilo Italiji priključeno po prvi svetovni vojni. Nazadnje je Gorica postala italijanska leta 1947, Trst pa leta 1954 po Londonskem sporazumu. Maksimalno zaščito, če smem uporabiti ta izraz, uživajo danes Slovenci na Tržaškem in le deloma na Goriškem; v Benečiji nobene. Seveda je ta trojna raven zakonskega opredeljevanja slovenske populacije v Italiji hudo krivična, ker nas ločuje, čeprav se med seboj ne čutimo različne in ločene.

Glede globalne zaščite smo si Slovenci v Italiji enotni; v tem ni razločkov med Slovenci levega ali desnega tabora. To dokazuje slovenska delegacija, v kateri so enako zastopane vse slovenske komponente. To telo nastopa usklajeno v boju za zaščito manjšine in v stikih s političnimi dejavniki.

Teritorialno razločevanje pa vendarle piše tri različne zamejske zgodbe: tržaško, goriško in beneško. Zaznati je tudi nekaj ljubosumja. Slovenci na Tržaškem so najbolj institucionalizirani, življenjsko razvojno pa je najpomembnejša Benečija, ki se je s kulturnimi dnevi v Ljubljani (1986) zelo natančno predstavila. Nekako najtežje je trenutno na Goriškem. To je paradoksalno, saj so razmere na Goriškem objektivno najboljše, Gorica ima tudi najtesnejše stike s Slovenci v matični domovini. V Gorici se lahko v vsaki trgovini pogovarjate v slovenščini in lahko bi rekli, da govorijo goriški trgovci

boljšo slovenščino, kakor jo poznajo slovenske šole, če imamo pred očmi celoten spekter uporabnosti slovenščine.

Na Tržaškem je največ protislovenstva. V Benečiji prihaja do določenega sožitja, na Goriškem pa se nekoč dobro sožitje kvari. To je posledica položaja na Tržaškem, kjer se je po osimskih sporazumih osnovala Lista za Trst in nam s primitivnim protislovenstvom veliko škodila, saj je zanikala našo navzočnost. Na Goriškem tega ni bilo, zdaj pa je ta vpliv čutiti tudi tu.

V zadnjem času se politične razmere na Tržaškem spreminjajo, pomen Liste za Trst strmo upada, vendar si od tega ne smemo veliko obetati. Protislovenski elementi se bodo vrnili v klasične stranke in tam nadaljevali svoje delo.

MANJŠINE V MULTINACIONALNEM PROSTORU

M. Komac: Kakšna je lahko vloga Slovenije?

D. Bratina: Obstaja vprašanje, ali je sploh mogoče rešiti, enkrat za zmeraj vprašanje slovenske manjšine v Italiji kot tudi drugje. Osebno sem prepričan, da je pomembneje sprejeti jasen okvirni zaščitni zakon, s katerim se priznajo nekatere osnovne stvari, predvsem manjšino kot subjekt in njeno prisotnost na določenem ozemlju, posamezne probleme pa razreševati s stalnim zakonskim dograjevanjem ob upoštevanju dinamike sodobne družbe, v kateri se tudi manjšina stalno spreminja. Jasno je, da mora imeti država, ki je izraz slovenske nacionalnosti skrb za razvoj tistih delov lastne nacionalnosti, ki živijo zunaj meja države ("izmejstvo"), razpršeni po svetu in seveda ob meji.

V tej perspektivi pridejo v poštev predvsem tisti, ki živijo ob meji, ker so dejansko v stalni povezavi z matico. Vendar se mora to primarno kazati (v primeru slovenske manjšine v Italiji oziroma italijanske v Sloveniji) kot mednarodna obveznost, dogovorjena med Slovenijo in Italijo. Dolžnost Italije je, da po demokratični poti reši vprašanje italijanskih državljanov drugačne narodnosti, tako kot je Slovenija dolžna reševati vprašanja italijanske manjšine kot komponento svojih državljanov.

Konkreten, demokratičen odnos med državljani lahko sloni samo na določenem ustavnem paktu. Habermas govori o ustavnem patriotizmu. Edini patriotizem, ki ga Habermas priznava, je ustavni patriotizem. Seveda, če je ustava demokratična. Na podlagi tega pakta sem jaz kot Slovenec, ki živi v Italiji, njen

polnopravni državljan, sem celo parlamentarec. In prav na podlagi tega pakta imam pravico do svoje drugačnosti. Država, v kateri živim, mora spoštovati mojo drugačnost, saj nisem gost v tej državi, ampak sem v njej doma.. Zato bi bilo kar precej absurdno, da bi bilo od trenutne vlade odvisno, ali mi dovoli ali ne "bivanja" doma. Absurdno bi bilo, da mi kot italijanskemu državljanu vsakokratne vlade izražanje moje etnične drugačnosti kot neko vrsto koncesije.

M. Komac: Razmislek naravnost sili v vprašanje o italijanski državni politiki do "drugorodcev", čeprav "domorodcev". Italijanska politika raznarodovanja se kaže kot stalnica v celotnem obdobju italijanske države. S fašizmom je bila pridvedena etnična bonifikacija; tudi s padcem fašizma trend "tihe asimilacije" ni bil povsem odpravljen.Kje so temeljni vzroki tega nacionalističnega obnašanja?

D. Bratina: Odgovor na to vprašanje je treba iskati v dveh smereh. Najprej v klasični nacionalistični ideologiji prejšnjega stoletja, pred katero tudi Italija ni bila imuna (o povezavah med francosko revolucijo in prebujanjem italijanskega nacionalizma glej npr.: E. Hobsbawm, Obdobje revolucije, Ljubljana, DZS, 1968); izvore ima v francoski revoluciji oziroma "iluminističnem" jakobinskem načinu vsiljevanja ljudskim množicam koncept odrešenja; kdor se temu upira, ga je treba za dobrobit vseh in tudi njega samega ali prevzgojiti ali odstraniti.

To pomeni, da nekdo drug razmišlja zate in želi tvojo srečo; če se ne prilagodiš njegovemu modelu, te uniči v tvoje dobro. Pri tem je zanimiv in nadvse poučen zgodovinski primer pokrajine Vendeeje. Tu se je v nekakšni genetski obliki že zgodilo vse tisto, kar je dobilo v XX. stoletju "industrijsko-znanstvene" razsežnosti.

V Vendeeji je namreč prišlo do konflikta glede jezika, ker v tistem območju Francije niso sprejemali pariške francoščine. Upor v Vendeeji se je pričel marca leta 1793. Nastal je versko ideološki konflikt. Prišlo je do sistematičnega uničevanja prebivalstva, pretežno tradicionalno katoliškega, ki se je upiralo "razsvetljevanju".

Seveda moramo gledati na omenjeno obliko tradicionalnega katolicizma kot na vrsto antropološko-kulturnega modela, ki se mu niso hoteli odpovedati. Konflikt je "spodbudil" francoske nadnacionalne oblasti, da so z vojsko zelo brutalno zatrli upor. Pobijali so celo ženske in otroke in iz njihovih trupel "pridelovali" milo in mast za kolesa vozov; za uničevanje ljudi so uporabljali krematorijske peči in zastrupljali vodo. Vendeeja je torej v malem napoved vsega tistega, kar se je razvilo v totalitarnih oblikah, pa naj bo to varianta fašizma in nacizma li pa vzhodnoevropske totalitarne inačice.

Na francosko revolucijo (oziroma, natančneje, na njen jakobinski model) in z njo povezano nastajanje nacije je vezan še en pojav, nadvse pomemben za nacionalistično ideologijo in sicer sakralizacija ozemlja, na kar nas opozarja francoski zgodovinar Francois Furet. Furet opozarja, da je formiranje francoske nacije pomenilo tudi, da se mora Francija "očistiti", ker so ji zavladali tujerodci (to so bili aristokrati itd.), ki so se bali emancipacije buržoazije. Ta bo razgnala okupatorje in vzpostavila vladavino ljudi čisto galskega izvora. Ozemlje pridobiva atribute nacionalne svetosti preko ideološkega in antropološkega čiščenja.

Še danes se v Italiji uporablja dikcija, da so tista ozemlja, ki jih je Italija dobila po I. svetovni vojni, bila *redenta*, se pravi, da so bila na neki način odrešena, osvobojena. Neko "sveto čiščenje", ki je bilo možno/nujno zaradi toliko prelite italijanske krvi. Italijanski izraz je: "Il sangue versato in queste terre ha reso queste terre redente".

Drugi del odgovora na temo italijanskega nacionalizma je mogoče iskati v načinu nastajanja italijanske države. Ta je nastajala s težavo. V prejšnjem stoletju sta za prevlado konkurirali dve opciji: federalistična in centralistična. Zmagala je seveda centalistična opcija, to je, zmagal je Piemont, ki je zasedel ostalo Italijo; in potem je bilo treba sestaviti narod. Odlično razpravo o tem, kako je bila v procesu izgrajevanja Italije "zaigrana" federalistična opcija, je pred kratkim objavil Sergio Romano z naslovom Declino e morte dell'ideologia risorgimentale, Milan, 1995.

Zaradi tega poznega preskoka v nacijo se v Italiji ni nikoli zastavljalo nacionalno vprašanje v izvornem pomenu, ampak je takoj prešlo v nacionalistično vprašanje. Fašizem je zamisel nacionalnega vprašanja še dodatno onesnažil. Če si v Italiji v povojnem obdobju uporabljal izraz nacionalen, si bil avtomatično opredeljen kot desničar, celo fašist. Šele pojav Severne Lige, ki se na začetku kaže kot lombardsko gibaje, torej gibanje, ki izpostavlja vprašanje krajevne identitete, je sprožil ponovno razpravo o vprašanju, kdo so Italijani, kako je z nacionalnim vprašanjem, obstaja ali ne obstaja italijanska nacija, itd.

Poleg tega je potrebno poudariti, da je italijanski narod nastal kot skupek različnih regionalnih situacij, ki so jih vodile različne regionalne elite, katerih skupni identifikacijski dejavnik je bil skupni jezik. Zgolj kot zanimivost naj povem, da se je Dante autodefiniral kot "fiorentino di natione". Ni težko dokazati, da je pretežni del tistega, kar imenujemo italijanska kultura (literatura, visoka umetnost), nastalo pred nastankom italijanske države. Paradoksalno je, da nastanek nove države privede do upadanja, "zadušitve" kulturnega izražanja.

Kar zadeva narodno manjšinsko vprašanje nasploh in slovensko manjšinsko situacijo še posebej, sta pomembni dve dodatni ugotovitvi: v preteklosti je veljalo trdno prepričanje, da je treba prebivalstvo, ki je bilo vključeno v Italijo, asimilirati; isto je naredila Italija na Siciliji in v drugih južnih predelih, kjer so bili ljudje etnično precej različni. Torej nismo bili Slovenci edini, ki smo bili podvrženi represiji. Veljalo je namreč, da gre v primeru Italije za zaokroženo ozemlje, na katerem je treba oblikovati Italijane. Neitalijane je treba recivilizirati. Druga pomembna značilnost pa izvira iz primerjave različnih etničnih slik, ki jih imamo v dolini Aosta, na Južnem Tirolskem in v Furlaniji-Julijski krajini.

M. Komac: Kakšna je torej perspektiva ohranjanja etničnih posebnosti nasploh ter znotraj njih slovenske manjšine še posebej? Zdi se mi, da bo brez vseevropske razgradnje jakobinskega modela uspeh le skromen.

D. Bratina: Predvsem opažamo, da se je v Zahodni Evropi v drugi polovici šestdesetih in v sedemdesetih letih zopet razmahnilo zanimanje za nacionalna in manjšinska vprašanja. Sam to povezujem z iztekanjem industrijske ere (imenujem jo "hard") in s prehodom v postindustrijsko ero ("soft").

Za prvo so značilne močne strukture (industrijski giganti, močna nacija, močna država, močno izostreni razredi, močne stranke itd.). V drugi postajajo s splošnim "mehčanjem" družbenih odnosov zaradi individualne mobilnosti, povečanega mednarodnega sodelovanja, številnih znanstvenih srečanj, raziskovanja, spoznanj itd. zanimivejša tudi narodnostna vprašanja. V bistvu to pomeni, da se v prvi plan spet vrača vprašanje identitete. Pojavljajo se razlike med izvorno pripisano identiteto in identiteto, ki jo je posameznik zgradil/dogradil kot mobilen subjekt v procesu sekundarne in tercialne socializacije.

Tako v nacionalni kot v realsocialistični državi so preganjali drugačne, tiste, ki niso bili usklajeni z modelom. S to razliko, da je bila na Zahodu identiteta vsiljena ob izvajanju občih asimilacijskih procesov, medtem ko v Vzhodni Evropi ti procesi dejansko niso bili potrebni, ker je bila identiteta posamezniku preprosto odvzeta. Toda oba modela sta bila neuspešna, saj je etnično-nacionalna (pa tudi verska) identiteta proizvod zgodovinske kumulacije, ki je ni mogoče preprosto izničiti.

Paradoksalno je, da se države še vedno obnašajo po starih kalupih, čeprav so se močno spremenile družbene okoliščine. To sicer lažje uspeva na Zahodu, ki ni doživel fizičnega zloma. Vse skupaj kliče po izgrajevanju nečesa (težko bi rekel modela), ki bo bolj kot principe upoštevalo potrebe ljudi v evropskem prostoru. Mogoče ne bi bilo napačno, če bi upoštevali tudi nekatera spoznanja tistih področij, ki so nastala kot proizvod intenzivnih imigracij. Evropa je namreč trdneje zasidrana v svojo preteklost, kar jo prav neverjetno opredeljuje v primerjavi z državami, ki so se oblikovale ali so nastajale na podlagi migracijskih valov. V teh državah se etnična problematika zastavlja čisto drugače.

To velja tudi za manjše, deprivilegirane narode, kot so na primer Baski, Irci, itd. Prav vsi se v procesu emancipacije sklicujejo na daljno preteklost. Etnos je torej neverjetno močna vez, ki je ni mogoče enostavno uničiti. Je vir, iz katerega posameznik črpa določeno simbolično energijo in simbolično smiselnost lastnega življenja. To primarno pomeni, da je treba ustvariti razmere, v katerih se bo (narodna) identiteta posameznika normalno razvijala, čeprav etnična identiteta ni predvsem vprašanje posameznikov, temveč vprašanje prostora, katerega identiteto oblikujejo in dograjujejo posamezniki kot akterji. Ti hkrati uporabljajo etnos in kulturno bogastvo, ki je v določenem prostoru, iz katerega črpajo vire za gradnjo identitete.

Z drugimi besedami, ni vprašanje, ali sem Slovenec ali Italijan, temveč ali imam ali nimam možnosti črpati iz slovenske zakladnice tako, kot naj bi imel možnost črpati iz italijanske zakladnice. V danem prostoru, ki je bogat, pa tudi obremenjen z etničnimi identitetami, je vprašanje osebne identitete, vprašanje možnosti dograjevanja na podlagi ponujenih etno-strukturnih okoliščin. Vse to se tiče zgolj posameznika in njegove izbire. Težje razrešljivi pa so procesi identifikacije na širši družbeni osnovi. To se res nanaša na posameznika, toda zagotavljanje virov identitete ni zgolj vprašanje posameznika. Če opisana hipoteza drži, se odpirajo povsem nova obzorja glede manjšinske problematike in njenega uokvirjanja v evropski prostor.

M. Komac: Gre torej za temeljno priznanje, da dediščina multinacionalnega prostora ne more biti v domeni zgolj ene etnije, na kar smo raziskovalci manjšinske problematike (ne glede na državni izvor) opozarjali že v preteklosti. (Glej na primer, 1. in 2. Etnična delavnica štirih inštitutov, Razprave in gradivo, Ljubljana, INV, št. 23, 1990.) In seveda, ali ni prav omejenost narodnostnih dobrin, ki jih različne etnije zajemajo iz istega ozemlja, lahko izvor nacionalizma?

D. Bratina: Nacionalizma, ali bolje rečeno navezanosti na vire nacionalnosti, ni mogoče primarno obravnavati negativno. Izvorno je vir učlovečenja posameznika tudi način iskanja posameznikovega smisla. Pojav pa postane nevaren, ko pridobiva ekskluzivnost ene etnije nad vrednotami ozemlja. Ko se v nekem smislu sakralizira, saj si je drugače težko predstavljati, zakaj je posameznik za osvajanje ozemlja pripravljen žrtvovati celo svoje življenje. Dokler ostane nacionalnost v mejah imanence, je zdrava stvar, ko se nacionalnost spremeni v trascendenco, nekaj sebi nenaravnega, ko stopi v konkurenco z religijo, se dobesedno prelevi v patologijo.

Danes živimo, kot na opozarja Max Weber, v odčaranem svetu, kar naj bi pomenilo, da se sakralno v nacionalizmu odstranjuje, ostajajo pa etnične vrednote, ki so, kot sem že omenil, pomembne pri tvorbi osebnostne istovetnosti posameznika. Postavljam nekoliko drzno tezo, namreč da ni padec berlinskega zidu pomenil le konca povojne blokovske delitve sveta, ampak konec dvestoletne zgodovine, ki se je začela z Vendejo in s hudimi nacionalno omejevalnimi postopki.

Današnja postjakobinska dolžnost Evrope je, da ozavesti in uresniči tvoren agregat in mozaik različnih jezikov, kultur in veroizpovedi. To seveda pomeni oblikovanje drugačnega odnosa do vseh teh različnosti in uvajanje novih oblik in vsebin v izobraževalne, medijske in druge sisteme. Alternative temu, na žalost, že poznamo v fašizmu in nacizmu. Ne smemo namreč pozabiti, da je bil nacizem velik evropski projekt, seveda v totalitarni, mononacionalni in celo monorasistični varianti. Žal večkrat pozabljamo, da se tudi nove oblike desnice sklicujejo na Evropo. Nacizem sam je bil, kot sem že omenil, evropski projekt v velikem, industrijskem načinu uničevanja nezaželene identitete drugačnosti v ljudeh.

Glede uveljavljanja in pomena narodne istovetnosti je opazen zanimiv trend. Na eni strani smo priča procesom, ki skozi uveljavljanje zlasti jezikovno-kulturnih posebnosti vodijo v nekakšno razdrobljenost, v množico mikroenot. Na drugi strani pa poteka globalizacija na gospodarskem, bančnem, prometnem itd. področju. Preko medijev se, kot je ugotovil Marshall McLuhan, človeštvo premika v globalno vas. Ni pa upošteval pomena tudi lokalne vasi, v kateri posameznik živi. Le v krajevni vasi oseba dobi smisel. V njej je akter. V globalni vasi je zgolj gledalec!

M. Komac: Letošnje leto je zaznamovano z obilico pomembnih obletnic. Radostnih in travmatičnih. Kar zadeva narodnoosvobodilni boj na Slovenskem, je paleta razmišljanj odvisna v prvi vrsti od vloge, ki jo je kdo v tem času igral.

Prav to dejstvo je pogosto izhodišče za reinterpretacijo dogajanja v takratnem času in za poskus uveljavitve te reinterpretacije kot nove zgodovine. Kakšen je tvoj pogled na takratno dogajanje in na posledice, ki so mu sledile?

D. Bratina: Poizkusi predrugačenja zgodovine se pojavljajo tudi drugod, ne le v Sloveniji. Ni malo primerov, ko se skozi medije skuša zmanjševati, če ne celo zanikati tisto, kar se je dogodilo na primer židovskemu ljudstvu. Na isto raven se skušata postaviti okupacija in z njo kolaboracija ter protifašistični odpor. Gotovo je, da so bile krivice storjene tudi na strani osvoboditeljev, toda izvor vsega leži v fašističnem projektu, ki je slovanskim narodom kot tudi drugim narodom v Evropi namenil nič kaj "svetlo" prihodnost.

Res je, da so se v Sloveniji takoj po vojni dogodile tudi tragične stvari. Toda prepričan sem, da se vsak Slovenec, ki skuša zanikati dejstvo, da je povojna Jugoslavija (in v njej Slovenija) zgrajena na protifašizmu (tudi italijanska republika temelji na protifašizmu!) obnaša popolnoma neodgovorno. Toda poudariti moramo, da je mobilizacija ljudi za protifašistični odpor potekala ob poudarjanju narodnega in družbenega osvobajanja. Prepričan sem, da v kakršni koli drugi varianti verjetno Slovenije danes ne bi bilo oziroma bi bila razdeljena med Avstrijo in Italijo.

Skozi proces tega dvojnega osvobajanja je bilo zgrajeno institucionalno ogrodje, čeprav nabito tudi s protislovji, za reprodukcijo slovenstva. Pretežni del inštitucij, s katerimi sedaj razpolaga Slovenija, je bil zgrajen po 2. svetovni vojni.

Vse tisto, za kar Francozi pravijo, da drži skupaj proizvod narodne moči (univerze, knjižnice, šolski sistem, mediji, raziskovalni inštituti itd.), je bilo skoraj v celoti ustvarjeno po drugi svetovni vojni. Ko s tega vidika opazujemo razvoj Slovenije, lahko ugotovimo, da je bilo celotno inštitucionalno ogrodje za samostojno slovensko državo izoblikovano tudi kot rezultat protifašističnega boja in družbenopolitične deviacije, ki seveda še danes bremenita slovenski narod, toda na noben način ne more nihče spremeniti okvirov zgodovinskih scenarijev in odrešiti avtorjev, ki so take scenarije začrtali, in s tem celo deviacije tistih, ki so se tem scenarijem uprli.

september 1995

V KRIŽIŠČU SPREMEMB

Dušan Kalc: Veliki dogodki leta 1989 so prinesli zapadnemu svetu zmago, a hkrati tudi vrsto problemov, pred katerimi se ne more več skrivati in iskati izgovorov. Te velike spremembe predstavljajo za marsikoga skušnjavo, da bi obšel probleme z iskanjem regresivnih rešitev. Bobbio govori o "novem, ki koraka nazaj". Ali ni prav nacionalizem eden izmed načinov, da bi se izognili reševanju velikih problemov sodobne postkomunistične države?

Darko Bratina: Leto '89, vsaj po moji oceni, ni le zaključek povojnega obdobja. Padec Berlinskega zidu ne predstavlja le konca hladne vojne in blokovske politike. Če pogledam nekoliko globlje, sem vedno bolj prepričan, da predstavlja leto '89 v Evropi konec mnogo daljšega razdobja in sicer zaključek zadnjih 200 let.

D. Kalc: Kako naj to razumemo?

D. Bratina: Mislim, da se zaključuje to, kar bi lahko imenoval iluministično-jakobinska era. S francosko revolucijo je nastala nacionalna država v zavedni obliki in s tem se je tudi začela nacionalistična politika nacionalne države v bolj ali manj strpni obliki. S prvo svetovno vojno pridemo do vrha nacionalnega soočenja in sicer v najbolj nestrpni nacionalistični obliki. Šlo je seveda za evropsko zapadno varianto, v kateri lahko opazujemo tesno povezovanje nacionalne države z industrijskim razvojem, saj je bila nacionalna država neverjetno funkcionalna temu razvoju. Po drugi strani pa se je kot reakcija na vse to, z odklanjanjem nacionalne baze in priviligiranjem delavske baze - proletariata, oblikovala komunistična ali socialrealistična država. Sintetično beležimo torej dve različni frekvenci:

a) etnos - nacionalna država - nacionalizem;

b) proletariat - partijska država - internacionalizem.

D. Kalc: Večkrat slišimo trditev, da so s padcem komunizma zahodne demokracije izgubile sovražnika. Toda nekateri pravijo, da ima demokracija še vedno opraviti s sovražniki, a težave so v tem, da jih ne zna več prepoznati in jih nekako identificira tudi v nacionalizmu. Tu se odpira vprašanje identitete.

D. Bratina: Predvsem opažamo - mi manjšinci smo še posebno dovzetni za to, da se je na Zapadu v drugi polovici šestdesetih in v sedemdesetih letih spet razmahnilo zanimanje za nacionalna in manjšinska vprašanja. S strokovne plati beležimo o teh vprašanjih izredno bero raziskav, publikacij, razmišljanj vsepovsod po svetu. To pomeni, da se postavlja na dnevni red tudi vprašanje identitete. V tem pogledu je padec Berlinskega zidu pomembna prelomnica, kajti tako v nacionalni kot v realsocialistični državi so preganjali različne, tiste, ki niso bili homogeni z modelom. Na Zapadu je bila identiteta vsiljena ob izvajanju asimilacijskih procesov, medtem ko na Vzhodu ti procesi dejansko niso bili

potrebni, ker so identiteto enostavno odvzeli. Pri tem se nanašam na dva elementa identitete in sicer na etnično-nacionalno in versko. Gre za dva dolgotrajna elementa, ki ju ne moreš kar tako uničiti, ker sta sad miselnih in čustvenih predelav vrste generacij. No, zato smo danes zabredli v takšno krizo, ker spoznavamo, da nista ne prvi ne drugi model več uspešna. Paradoksalno pri vsem tem pa je, da se države in politični akterji žal še vedno obnašajo po starih kalupih.

D. Kalc: Kako torej iz današnje krize? S kakšnim drugačnim modelom lahko sodobna postiluministično jakobinska družba odgovori na vprašanje identitete in druge teme današnjega sveta?

D. Bratina: Težko je govoriti o modelih. Treba bo vsekakor zgraditi nekaj, kar bo bolj kot principe upoštevalo potrebe ljudi v evropskem prostoru, izhajajoč pri tem iz nekaterih drugih območij, kot sta Amerika ali Avstralija, ki sta nastali z emigracijo. Evropa je trdneje zakoreninjena v svojo preteklost, ki jo neverjetno pogojuje, saj se sklicuje celo na grško-rimske izvore, da ne govorimo o vsem ostalem, kar so prinesla naslednja stoletja. Zelo poučne primere lahko beležimo v bivši Jugoslaviji, kjer se narodi sklicujejo na davno preteklost. Isto se dogaja tudi v bivši Sovjetski zvezi in podobno bi lahko rekli za zapadno Evropo. Problem Evrope in seveda vseh njenih delov je, da uzavesti in uresniči tvoren agregat in mozaik različnih jezikov, kultur in tudi veroizpovedi. To seveda predpostavlja drugačen odnos do vseh teh razlik in uvedbo novih oblik in vsebin v izobraževalne, medijske in druge sisteme. Alternative temu na žalost že poznamo.

D. Kalc: Potreba po uvajanju novih oblik v izobraževalne in medijske sisteme daje misliti na sredstva javnega obveščanja, ki odigravajo v današnjem svetu izredno vlogo. Kdor obvladuje medije, ima oblast. Zato so lahko zelo funkcionalni pozitivnemu razvoju, lahko pa so v novi obliki način, ko nekdo razmišlja zate in želi tvojo "srečo".

D. Bratina: Po eni strani smo zlasti na jezikovno-kulturnem področju priča procesom, ki vodijo v nekakšno razdrobljenost in mikro enote. To lahko vidimo v malem, ko ima vsaka vasica, vsak zaselek svojo identiteto. Po drugi strani pa smo danes pred velikim izzivom, da si je potrebno omisliti velike sisteme, če želimo zagotoviti ljudem trdnejšo ekonomsko osnovo. To pomeni, da potrebujemo evropski sistem železnic, evropski sistem letalskih prevozov, telefonije, komunikacij itd. Tu trčimo na vprašanje, ki je tipično za današnji čas, na vprašanje medijev. Sistem medijev je neke vrste projekcija iz teh makrosistemov na sisteme simbolike, kulture, mnenj, vrednot, prepričanj itd. To naj bi bil planeterni sistem komunikacij, kjer v realnem času vsakdo prisostvuje vsemu. Prav v tem je prevara. Res je, da se oblikuje globalna vas, a v tej vasi se velika, '99 odstotna večina prebivalstva ne pojavlja kot akter dogajanja, temveč kot gola pubilka za predstavo, kot pasivni gledalec. Akterji so ožje elitne skupine. Res je pa tudi, da živimo hkrati v lokalni vasi in če nam tehnologija po eni strani daje možnost planetarnega povezovanja, nam po drugi omogoča, da lahko razvijamo lokalne specifike. Navsezadnje je do obnove določenih identitet in kulturnih specifik prišlo v trenutku, ko je bilo mogoče tehnološko reproducirati,

celo na avdiovizuelnen način, določeno kulturno bogastvo, ki je prej slonelo samo na ustnem izročilu. Paradoksalno nam tehnologija omogoča svetovni sistem manipulacije, hkrati pa daje možnost, da se lokalni dejavniki samoupravno organizirajo za okrepitev identitete v lastnem prostoru.

D. Kalc: Kot govori McLuhan o globalni vasi, govori ameriški ekonomist Robert Reich o globalni ekonomiji, ali "bogastvu brez nacij", kar pomeni sodelovanje raznih delov sveta pri skupnih projektih.

D. Bratina: To je seveda sad prostega tržišča, političnega dogovarjanja in močnih strateških izbir. Umetni satelit, ki so ga recimo projektirali v ZDA, zgradili v Franciji, financirali v Avstraliji in pognali na krožno pot z rusko raketo, je tipičen rezultat jasne politične izbire in investirajna v človeški kapital. Vedno več takšnih projektov in izbir izven klasičnega nacionalnega tržišča bomo potrebovali. Ob tem pa je treba vzpostaviti v današnji družbi pogoje, da bodo ljudje med sabo lahko konkurirali, ne da bi nekdo prevladoval nad drugim in da družba lahko iz vsakega posameznika dobi najboljše, kar pa ne sme predstavljati izkoriščanja. Med izkoriščanjem človek ne da najboljše, kar je v njem.

D. Kalc: Država, v kateri živimo, se v današnji krizi, v katero je zašla, na veliko ukvarja prav z dilemami okrog prostega tržišča in solidarnosti, liberizma in etatizma. Kam se bo usmerila?

D. Bratina: Italija doživlja naslednji paradoks: medtem ko se je levica rešila ali se rešuje ideoloških spon, je desnica še vedno globoko zasidrana v ideologiji. Zanimivo je, da ni bilo še nikoli tako močnega protikomunističnega naboja in toliko antikomunistov kot sedaj, ko komunizma ni več. Tisti, ki so najbolj izkoriščali statalizem, so danes najbolj vneti zagovorniki prostega tržišča. Nekateri se silno ogrevajo za podjetništvo. Toda predpogoj podjetništva ni golo tržišče. Golo tržišče pomeni primitiven kapitalizem. Tržišče v sodobnem pomenu je kompleksna zgradba z jasno postavljenimi ekonomskimi pravili igre. Je mehanizem, ki mora omogočiti tekmovalnost. Hkrati pa mora zagotoviti predpogoje za delovanje določenega prostora. Tržišče ne bo reševalo problemov izobraževanja, zdravstva, obrambe itd. Tržišče v klasičnem smislu lahko deluje v tem pogledu samo uničevalno. Investiranje v družbene strukture je zunaj tržišča in sodi v osnove političnih izbir ter strategij.

D. Kalc: V sodobnem izrazju vse manj srečujemo besedo humanizem. Je kriza utopij potisnila človeka ob stran? Kako organizirati družbo, da se bodo lahko vsi njeni spori reševali brez uporabe sile ali oblasti ali denarja, temveč na osnovi široke razprave in prevladovanja najboljših argumentov, kot pravi Habermas?

D. Bratina: Vedno bolj sem prepričan, da je pomembna personalistična vizija človeka, kar še ne pomeni individualizma. Gre za človeka kot subjekta, kot suverenega bitja. Suvereno bitje pa ne pomeni prevladujoče bitje. Višek individualistične zablode smo dosegli v letih '80 s Thatcherjevo, Raeganovo in Craxijevo politiko. Nova vizija mora težiti k ovrednotenju človeškega bitja kot

takega. O tem se ne govori veliko. Na Slovenskem je bil na primer v tem pogledu ključna figura Kocbek; tudi v svoji problematičnosti. Človek je sploh problematično bitje. Nikoli mu ni nekaj zagotovljeno za vselej. Neprestano mora dograjevati svojo osebnost. Iz tega zornega kota lahko vidimo v čisto drugačni luči vprašanje podjetništva. Vsak človek mora biti podjeten, da se zgradi in oblikuje kot osebek. Prehajanje človeka v ospredje sovpada s propadom iluministično-jakobinske ere, ko usiha ideološki naboj in se širijo možnosti sožitja v vseh pogledih, tudi v verskem. Mislim, da bi se bilo potrebno v tem pogledu posvetiti povsem teološkim vprašanjem človeka, pa naj bo z verskega ali laičnega zornega kota. Na teh osnovah bomo lahko krenili na pozitivno pot skupnega dogovarjanja in uveljavljanja najboljših argumentov v smislu Habermasove vizije. Alternative temu smo že grenko okusili v tem stoletju.

D. Kalc: Toda človek ima, kot vemo, slab zgodovinski spomin.

D. Bratina: To je res. Človek lahko gradi svojo istovetnost, samo če črpa iz zgodovinskega spomina. Tudi računalnik ne deluje brez spomina. Pri tem se odpira tudi generacijsko vprašanje. Na žalost, ali lahko bi rekli tudi k sreči, začenja vsaka generacija znova svojo zgodovino. Seveda se mora pri tem nasloniti na zgodovinski spomin. Naloga starejših generacij pa je vzpostaviti pogoje, da bo ta spomin čim boljše deloval. Če pogledamo na našo bližjo stvarnost, dvomim, da smo prenesli mladim generacijam avtentičen zgodovinski spomin. Mislili smo, da bomo to lahko bolje reševali z retoriko kot s kritično predelavo spomina, ki naj pokaže tudi protislovnost izbir in dogodkov iz preteklosti. NOB in partizanstvo smo na primer verjetno prikazovali preveč bombastično in retorično ter ustvarili o njem neko drugačno podobo. Sam sem kot otrok doživljal tiste čase in mislim, da so bila takratna dogajanja bolj življenjska, kot pa nam jih ponazarja olepševalna ali na drugi strani popačevalna retorika. Iz svoje pedagoške izkušnje pa lahko rečem, da med mladimi bolj vžge, če prikažeš nekdanja dogajanja v avtentični obliki, brez prikrivanja protislovij in dramatičnih aspektov.

D. Kalc: Mislim, da so včasih ne samo pogledi na preteklost, temveč tudi pogledi na sedanjost naše manjšine in na njeno prihodnost preveč utesnjeni v retorične kalupe.

D. Bratina: Naša manjšina je dejansko precej revna v zvezi s poznavanjem lastne stvarnosti. Radi proslavljamo razne obletnice, prirejamo množične manifestacije in podobno, a ko se pogovarjam, recimo z mladimi, vidim praznino v poznavanju specifične manjšinske zgodovine, kajti tudi pri tem uporabljamo raje retoriko kot pa analitiko, ker je to pač udobneje. Ljudje znotraj posameznih manjšinskih komponent - tu ne bi delal političnih razlik - dobro poznajo to, kar se v teh posameznih krogih dogaja, zunaj teh krogov pa skoraj nihče ne pozna ničesar, ker še vedno razpolagamo s premalo problematizirano zgodovinsko analitično esejistiko kot tudi z osnovno informacijo o naši manjšini. Poleg tega imam večkrat vtis, da raje ponujamo sebi in drugim mrtve slike kot pa živ obraz naše stvarnosti in naše zgodovine. Premalo smo samoizpraševalni. Bolj nas skrbi

dober nastop, neke vrste klasično gledališko izpostavljanje, kot pa življenjsko problematizirano in poglobljeno soočanje. Raje tarnamo, kako nas italijanska država zatira ali prezira, hkrati pa se slabo poslužujemo tega, kar nam tudi nudi.

D. Kalc: Poleg pomanjkanja analitičnega pregleda imamo seveda opravka tudi s političnimi izbirami, političnimi konflikti, soočanjem v pozitivnem smislu ipd. Kakšna je v luči vsega doslej povedanega bodoča vloga manjšine, ki je tesno vezana tako na dogajanja v Italiji kot v Sloveniji in skupaj z obema državama zainteresirana za novo Evropo?

D. Bratina: Predvsem si ne smemo več zapirati oči pred dejstvi. Spomnimo se samo na travmo, ki jo je doživela naša manjšina v trenutku, ko se je začela rušiti Jugoslavija. Do nje je prišlo zato, ker nismo poglobljeno spremljali vsega tistega, kar se je tam dogajalo. Spominjam se na primer tako imenovane afere skupnih jeder, ki je bila ključnega pomena za prelom v Sloveniji, a nam je bila skoraj nepoznana zadeva, čeprav se je s tem nekako začel proces, ki je privedel do vseh znanih težav pa tudi novih perspektiv. Človek, ki živi v manjšinskem kontekstu in hoče biti subjekt, mora biti dvojno aktiven. Aktiven v državi, v kateri živi, in v okviru naroda, s katerim živi, ter hkrati aktiven z matico, kateri pripada. Iz tega vidika nosi seveda dvojno breme, a tudi dvojno šanso. Vrednost tega zaznavam tudi iz svoje parlamentarne izkušnje. Moja verodostojnost se odraža v dejstvih, da se kot Slovenec in hkrati normalen italijanski državljan soočam v parlamentu z vsemi vprašanji te države, vključno z vprašanjem manjšine. Le tako lahko operiramo normalno v korist naše specifike. S tem se naša specifika tudi vgrajuje v vsedržavne interese. Navsezadnje ne živimo na luni in niti v Sloveniji.

D. Kalc: Kaj pa o donosu Italije do naše manjšine in o gledanju sedanje Slovenije na manjšino?

D. Bratina: Vtis imam, da se v Sloveniji ne zavedajo, kaj pomeni manjšina. Manjšina namreč ni talec na pogajalni mizi dveh držav. Dolžnosti Italije in Republike Slovenije so seveda različne, interesi pa bi morali biti skupni. Močna in suverena manjšina bi morala predstavljati za obe državi bistven povezovalni člen. Manjšina ne sme biti v funkciji ene ali druge države, temveč bi morala biti vir, ki bogati eno in drugo. Za Slovenijo predstavlja nekoliko drugačen glas, s katerim razpolaga, da se bolje sooča z določeno problematiko. Za Italijo pa je vir, preko katerega lahko vidi določene stvari onstran meje, ki bi jih drugače ne mogla videti. Meni se je na primer v komisiji za zunanje zadeve zgodilo, da sem bil glede vprašanja bivše Jugoslavije neprimerno bolj informiran kot izvedenci in to zaradi mojega majšinskega izvora. S tem, da se je Italija končno zavedla, da ima svojo manjšino v Sloveniji in Hrvaški, se je zavedla tudi, da ima množico ljudi, ki se neposredno integrirajo v slovanskem svetu. Manjšina torej predstavlja neverjetno dragocen vir možnosti spoznavanja. To dragoceno vlogo bi mi morali dojeti, razumeti in ovrednotiti.

februar 1994

BIBLIOGRAFIJA

BRATINA, D. Introduzione. V: I.C. Jarvie, Sociologia del cinema.
BRATINA, D. & ZANETTI, G. (1972) L'impresa innovativa. Turin: LIED.
BRATINA, D. & MARTINELLI, A. (1977) Gli imprenditori e la crisi. Ricerca sull'imprenditorialità a cura dell'IDOM - Impresa Domani. Bologna: Mulino.
BRATINA, D. (1978) Sociologia e società. Dalle formulazioni classiche ad una sistematica di concetti elementari. Trst: EST.
BRATINA, D. (1980) Informacijske osnove za raziskovalni projekt. Razvojne spremembe in položaj Slovencev v obmejnih občinah v Italiji. Ljubljana: RSS.
BRATINA, D. & SCHROTT, S. (ur.) (1981) Slovenski film 1946-1981, Kulturni Dom Gorica 15.-20. december 1981. Cinema sloveno 1946-1981, Kulturni Dom Gorizia 15-20 dicembre 1981. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.
BRATINA, D. (1986) Bilinguisme et dualisme linguistique dans des contextes ethniquement mixtes. Razprave in gradivo, št. 18, str. 360-363. Ljubljana: INV.
BRATINA, D., RUTTAR, R. & CLAVORA, F. (1987) Položaj Slovencev v Italiji. 2000, št. 33-34, str. 220-227.
BRATINA, D. (1988) Il segno come affermazione e come negazione: simboli e identità etnica. Presenza e contributo della cultura slovena a Trieste. DRZEPI - Furlanija-Julijska krajina. Priloga biltenu št. 2/88, str. 29-31.
BRATINA, D. (1988) O slovenskem narodu in Slovencih zunaj meja. Suverenost slovenskega naroda, zbor slovenskih kulturnih delavcev. Ljubljana, 15. in 16. Novembra 1988. Ljubljana: Svet za kulturo pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije.
BRATINA, D. (1989) Znanje in znanost za razvoj slovenskega subjekta v Italiji. Teorija in praksa, št. 8-9, str. 1067-1071.
BRATINA, D. (1990) Etnična istovetnost in postindustrijska družba. V: Trstenjak A. et al., Ethnos in istovetnost. Zvezek 115. Gorica: SLORI.
BRATINA, D. (1990) Jezikovni dualizem kot oprema okolja za dvojezičnost. Zbornik Vzgoja in izobraževanje v večjezičnem okolju. Problematiche educative in ambiente plurilingue. DRZEPI, Furlanija-Julijska krajina, str. 145-149.
BRATINA, D. (1990) Dualismo liguistico come arredo ambientale per il bilinguismo. Zbornik Vzgoja in izobraževanje v večjezičnem okolju. Problematiche educative in ambiente plurilingue. DRZEPI, Furlanija-Julijska krajina, str. 150-155.
BRATINA, D. (1990) Spremna beseda. V: Šavli J., Slovenska država Karantanija. Institutio Sclavenica. Koper: Lipa; Dunaj: Editiones Veneti; Ljubljana: Karantanija.
BRATINA, D. (1991) Etnos tudi v nacionalnih državah: slovenska osamosvojitev je evropskega pomena. Naši razgledi, št. 40, str. 502-503.
BRATINA, D. (1994) Identità etnica e società post-industriale. La Battana, št. 26, str. 69-73.
BRATINA, D. (1994) Družba in mit. 8. študijski dnevi Draga 93. Trst: Mladika.
BRATINA, D., ŠTRUKELJ, I: & SUSSI, E. (1994) Narodne manjšine - danes in jutri. Uporabno jezikoslovje, št. 3, str. 177-181.
BRATINA, D. (1996) Ethnos: et nos. V: I. Šumi & S. Venosi, Večjezičnost na evropskih mejah; primer Kanalske doline. Gorica: SLORI.
BRATINA, D. (1997) Pensare localmente, agire globalmente. Gorizia e la chance europea. Nuova iniziativa isontina, št. 16, str. 13-16.
BRATINA, D. (1997) Perché non aspettiamo l'alba? Zakaj ne bi počakali jutra? Gorica: Kinoatelje.

Darko Bratina: ZNANJE KULTURA ISTOVETNOST
Izdal: SLORI
Uredniški odbor: E. Susič, M. Bufon, A. Rupel
Obdelava in lektoriranje: A. Rupel
Tisk: Grafica Goriziana - Gorica
november 1998